

KALÓ BÉLA

IRODALMI
KÁVÉZÓ

Kritikák, kisesszék, tárcák

Edelény – Rudabánya, 2002

KALÓ BÉLA

IRODALMI KÁVÉZÓ

Kritikák, kisesszék, tárcák

Edelény — Rudabánya, 2002

Edelényi Füzetek 25.

Az edelényi Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum,
valamint a rudabányai Érc- és Ásványbányászati Múzeum
közös kiadása.

Szerkesztette:
HADOBÁS PÁL

Szöveggondozás:
DR. M. TAKÁCS LAJOS

Technikai munkatárs:
SLEZSÁK ZSOLT

Borító:
VERESNÉ ÜVEGES BERNADETT

HU ISSN 0238-1842

ISBN 963 00 9523 8

Felelős kiadó: **Hadobás Pál**, *az edelényi Művelődési Központ,
Könyvtár és Múzeum igazgatója* és
Hadobás Sándor, *a rudabányai Érc- és Ásványbányászati
Múzeum igazgatója*.

Készült az edelényi Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum számítógépes szövegszerkesztőjén 2002-ben.

© MKKM, Edelény

Nyomdai munkák: K-B Aktív Kft. Gyorsnyomda és
másolószolgálat, Miskolc.
Felelős vezető: KÁSA BÉLA.

I. ÁLLAPOTRAJZOK

(Kritikák)

Őszülő Epikurosz

Káli Sándor: Hazáig érő fák

Káli Sándor Miskolcon élő költő a *Kelet Irodalmi és Társzművészeti Egyesület* gondozásában megjelenő, aszkétikusan karcsú verseskötete (fűszerezve néhány német nyelvű műfordítással) egy filozofikusan tömör, ugyanakkor változatos alkotói oeuvre kivonata. A *Hazáig érő fák* ironikusan csöndes, „tavasz-futású” költőt mutatnak, groteszk látású lírikust, aki öszszességében „lágyan” RADIKÁLIS s emberien megértő. Mert ilyenek vagyunk (esendők, nevetségesek), s ilyen körülöttünk a természet is. De természet-ellenes ez?

„Ich liebe mich...” Persze szeresd felebarátodat is, mint tenmagadat, ha lehet, s az egyetlen élet persze, az jól kiaraszolható; az őszülő humanisták tanácsára pedig éppenséggel ajánlatos odafigyelni. Hogy otthon legyünk valahol. Hogyan is: „Keresni kellene megint egy új hazát/ — hol atlétában és klottgatyában/ sportújsággal kézben egy új konyhában/ lelkünk lágyítaná a lábvizet lavór —/ hogy otthon lehessünk megint valahol!”

Káli Sándor nem bővíti egyes borsodi költők kánonját, hangja, témaválasztása nem a „népiesch emlékün” felnövő lírikus-csoport manírjait, idejemúlt modorosságait utánozza, látásmódja kamaszosabb, tágabb világú, könnyedebb. A vénülő faun, az őszülő Epikurosz álcája jól áll a szerzőnek, s verseinek hirtelen hangulatváltásai (olykor kidolgozatlanágai) „direkt” a változatoságot, az emberi-lírikus szerepjáték variálhatóságát modellezik.

Három ciklusba rendeződött a harmincegynéhány vers, öt versfordítással tarkítva (köztük két Christine Busta és egy Enzensberger-magyarítással); s itt nem is annyira a rendező elv a lényeges, mint a témaválasztás sokszínűségén is áttetsző standard léthelyzet: egyfajta antik derű, magyaros mediterráneum.

Káli elsősorban a játékos költők csoportjába tartozik, még ha mondanivalója időnként komorabb is a kelleténél. Rímvariációi töretlen harmóniára vallanak, magabiztosan és árnyaltan játszik „lantján”, tehát technikailag-mesterségbelileg is képes kezelni anyagát, egész egyszerűen, „könnyedén faragja” a rigmust.

A kötetben található a figyelmes olvasó néhány kiemelkedően jó darabot (ilyen a Varga Éva szobrásznak adresszált Aranyrög, a Nagymagyar képeslap, vagy az Újabb bejegyzés szerelmünk naplójába), *de a karcsú könyv legértékesebb versének az Elmélkedés a torinói lepel rejtélyeiről tűnik.*

Ez utóbbi kidolgozott, csiszolt, hangulatilag és verstanilag is a legkiérleltebb munka. Idill és fájó emlékek, öröm és fájdalom egybecsúztatása, filozóf költemény.

Röviden a fordításokról: kiegészítők elsősorban (a saját gondolatok esszenciális erősítői ezek az átköltések), s egyben jelzik szerzőnk irodalmi érdeklődését, irányát.

Kiemelkedő Hans Magnus Enzensberger Larisza című opusának magyarítása, melyben a vallomásos és a groteszk nagyszerűen kiegészítik egymást, ragyogóan adja vissza a nagy német színárnyalatait, vagy Busta Tubi-táncának (Taubenbalett) rövid és modern balladaiságát, virtuóz lírikus megoldásait („csőrük csupa csók”, „gurrogó tubitánc”). Galamb-jelkép az ezredvég szédületében.

A költő (s egyben közéleti ember) negyven és ötven között — ha magyar — s főleg, ha elrontott történelmű európai: igyekszik kifelé araszolni a rossz emléké huszadik századból. Irány a huszonegyedik: s ha már akkor máshogy is fogják elemezni a Faustot (ha fogják, s lesz aki), a technikai robbantgatások ellenére is jó lenne végre szelíden és ironikusan, kicsit több bizalommal a más szemébe nézni, ha az félelmetesnek tűnik is, és harmadik évezrednek nevezik.

Káli Sándor verseit desszertként érdemes olvasni, bele-belelapozni a karcsún is tetszetős kötetbe, tehát úgy, ahogyan a nem professzionális ma verset olvas, ha olvas egyáltalán.

Mert:

De jaj, e tölgy utunkra dőlt,
s a légben sejlő szemfedőt
az ég felé szakadt gyökér
fejünk fölé terelteti.

Jövendőnk égszínkékvé lovon,
poros sugárnyalábokon
már másik létre távozott.
Nyomában törpe nárciszok.

A könyv borítótervét és belső rajzait Feledy Gyula készítette a töle megszokott magas színvonalon és mesterségbeli tudással.

Káli Sándornak pedig kívánjunk derűt, alkotó kedvet mindenfajta létében, magunknak pedig az eddigieknél is több Káli-verset, műfordítást.

(Új Hevesi Napló, 8. évf. 5. sz. (1998 okt.) 48-49. p.)

Letisztultan és kegyetlenül

Fecske Csaba: Majd máshol

Fecske Csaba ólomnehéz érzelmeket felszabadító versét olvasva döbbenünk rá: ez a szögligeti születésű fiú ötvenéves korára jelentős költő lett. A Felsőmagyarország Kiadó gondozásában megjelent nemesen puritán külsejű verseskötet, a Majd máshol a lírikus nyolcadik könyve, egy fizikailag is megszenvedett fél évszázad letisztult és kegyetlen esszenciája.

A költő halhatatlansága ott kezdődik, ha az ember kényszert érez rá, hogy kötetét (köteteit) többször is kézbe vegye, s hogy legyenek kedvenc versek. Villonos, hetyke, ugyanakkor önironikus hang csendül ki például a *Sírfelirat*-ból:

Tükörbe nézek de majdan más ítélt
konok fiú volt szegény paraszt-ivadék
hozzáfűzik nem alábbvaló senkinél
egy-két jelzón kívül mi jut eszünkbe még

Az örök kamasz szólal meg az Elszelelt évek szatírikus-nosztalgikus soraiból, de a négy ciklusra osztott verseskötet nagyobb részében a biológiai szenvedések okán melankolikus, bár nem önsajnáló versek sorjájának. Fecske Csaba nem az istenek könnyen élő kegyeltje, s így méginkább tiszteletet parancsol a méltósággal viselt fájdalom rezonanciája:

akinek fáj az én vagyok
mégis mintha más hallaná
amint agyamról a gondolatok
hűvös cseppjei hullanak alá

A kritikus komparációban gondolkodik óhatatlanul, s akkor ez a magatartásminta Orbán Ottót idézi, aki szintén a fizikai fájdalom szorításában teszi a dolgát. De Fecske Csaba költőelődei már ott vannak a 19. századi magyar költészetben, mondjuk Vajda János lírájában, de hathatott rá József Attila, Pilinszky, s nyilván Villon, Jeszenyin is — tág horizontú ez a líra, az ősök dikciói itt-ott beleépülnek a személyes hang rései közé.

A Majd máshol versei technikailag is kidolgozottak, ezek a költemények pódiumon is jól előadhatók. A filozófiai mélységekben bűvárkodó lírikus metaforái, hasonlatai végtelenül egyéniek, s néha egészen különlegesek.

A fájdalomtól az emlékezésbe fordul, néhol rilkeien „lebegtető” sorai már arra az alapigazságra figyelmeztetnek, hogy a vers az egyébként ki nem fejezhető dolgok szövetét kell hogy jelentse:

ez az emlékezés-szerű lét
mint a tó vizén a körre kört roví
hattyú tollán holdfény szórt ködét
csillantja meg

Fecske Csaba környezete, világa a lecsupasztított individuum. A társ, a fertőtlenítő szagú kórházfolyosó, az emlékek gyűrűjében az egykorvult fiktós mozdulat. A kegyetlen őszinteség, a sebeit kitakaró-kitáró megdöbbenő nyíltság:

egy hónap múltán, hogy tükörbe néztem
nem ismertem magamra a tükörképben
hát én volnék ez a leépült alak
a hamuszínű bőr a lefittyedt ajak

Az ötvenéves költő katarzisa ez a kötet. Az Éden elveszett, Kháron ladikja pedig már ott köröz az élhető szigetet körülölelő csatornában. Fájdalmasan szép versek szólnak a lét bizonytalanságáról, arról az állapotról, amikor a fényképezőgép blendéje már bekattan az exponálás után, és megismételhetetlenné válik minden gesztus, a történet megtörtént. A lírikus felnőtté vált, már nem a külsőségekre, felületekre, alakokra és formákra reagál, fontosabb lett a pillanat, mikor az Isten elengedi az ember kezét, s gyelyi: vajon az át tud-e lépni rajta? Úgy tűnik, Fecske Csabának sikerült.

Szólni kell *Urbán Tibor* illusztratív rajzairól is — kitűnően kiegészítik ezt a fájdalmas-őszintére faragott-csiszolt versvilágot.

Majd máshol, máshogyan. Pedig lehet, hogy Fecske Csaba nem tudja: de beérkezett.

Legyünk bátrak, amíg a tavasz visszanyeri minden önbizalmát.

(Új Hevesi Napló, 9. évf. 1. sz. (1999 jan.) 77-78. p.)

A felfakadó forrás

György Horváth László: Drámák

A Kárpátaljai Református Egyház Beregszászon adta ki György Horváth László három színpadi művét tartalmazó kötetét, nemesen puritán paperback köntösben.

A szerző marosvásárhelyi eredetű lelkész, aki az igehirdetés és szolgálat mellett ír is, ha kell, publicisztikát, falutörténetet, alapos etnográfiai kutatásokon, misszió alapuló tudományos munkát, de otthon van a dráma műfajában is, példa erre ez a három darab, mely az utóbbi egy-két esztendő termése.

Jeruzsálemi, római és felvidéki utazások ihlették a két egyfelvonásost, illetve az egész estét betöltő Károlyi-drámát. A Sziklabörtön a Néró által fölgyújtott Rómában játszódik, egyetlen helyszínen, s a cselekmény ideje is rövid, a halál előtti utolsó órák egyike.

A szereplők: gyilkosok, katonák, hóhérok — meg két öregember, Péter és Pál apostol, illetve Pál kísérője, a szökött rabszolga, Onezimus. A dialógusban pedig a keresztyénség és a barbárság csap össze, a hit a hitetlenséggel, a módszeres és lefegyverző tisztaságú érvelés az elszabadult állati ösztönökkel.

A Claudia Augusta definíciója szerint színjáték egy hangra, voltaképpen monológ a görög sorstragédiák modorában és veretességével, Poncius Pilátus feleségének, a római császári házból való özvegynek a siratóéneke, vagy inkább védőbeszéde.

Mindkét darab tartalmaz bizonyos didaktikus elemeket (némi ismeretterjesztést, melyet szikárabbra húzva színpadképesebb lehet a dikció), de ettől függetlenül feszes ritmusú, jól játszható egyfelvonásosok ezek, amelyek az empirikus hitelesség, a megélt és belső élménnyé vált erős hit tesz elfogadhatóvá. Igazság és autentikusság egybeesése keresztyén téma. Utóvégre Jézus mondta, hogy „én vagyok az igazság”. De a tragédiában nem magunkért halunk meg, hiszen ott van a másik, a harmadik, akinek és akiért odaadjuk magunkat. Jézus az emberiségért halt meg és támadt föl, a kard által vértanúvá vált Pál és a fejfelé keresztre feszített Péter pedig Jézusért, a keresztyénségért.

A pásztorok megtértek nyájukhoz.

Claudia Augusta alakjában van valami az ókori görög nőalakok szenvedélyességéből, s ugyanakkor fölfedezhető az aiszkhüloszi drámai játékok súlyos veretű, vallásos, ünnepélyes jellege is.

A kötet nagyobbik felét a Károlyi Gáspárról szóló A bibliafordító című, tíz képből álló történelmi dráma teszi ki, amely az egyetemes magyar reformátor és polihisztor alakját idézi föl, alapjaiban az erdélyi protestáns iskoladramák stílusában és tónusában, vásári „előjátékkal” és narrátor szerepeltetésével.

Az északkeleti Magyarország irodalma Károlyi korában alapvetően a plebejus magyar literatúra röptető fészke, s e régió protestáns hitlejtői éppúgy egy nagy európai társaság tagjainak érezhették magukat, mint az előző korszakok humanistái.

A bibliafordító munkája — alapvető forradalmi értéke mellett — sokáig nyelvi-nyelvhelyességi normaként is szolgált a protestáns írásbeliség számára. Aki magáévá, saját sorsa irányítójává tette a manapság pozitív életérzést oly módon, hogy lefordította a következő sort: „Ha az Isten velünk, kicsoda ellenünk?” Károlyi keze nyomán megszületik Isten hatalmas ajándéka: a Magyar Biblia. A drámaszerző keze nyomán pedig egy mélyebb, távlatosabb kép a Bibliafordítóról, a 16. századi magyar történet egyik legnagyobb alakjáról.

A művészetben az igazság el nem rejthető. György Horváth drámái kegyelmi állapotban születtek, s ihletői megvalloztan az utazások voltak. A Szentföldre, Itáliába, apostolok és prédikátorok nyomában, a hit után eredve. Darabjai egyetlen kérdésre keresnek makacsul választ: hogyan és mi mozgatta ezeket az embereket (még Pilátus özvegyét is), mi adott nekik erőt, bátorságot és világosságot napi küzdelmeikben. A válasz nem lehet eredeti, hiszen ott van minden keresztyén ember tudatában, tudat alatt és a mindennapok gesztusaiban, az élet rendjében. A felfakadó forrás az a sziklapadlóban.

György Horváth László a „magyar végvárak” pásztora, Magyarország eldugott északi falvaiban vagy éppen Kárpátalján teljesít szolgálatot, s közben más módon is bizonyosságot tesz: ír, megörökít, nyomot hagy. Darabjainak színpadot kívánunk, értő rendezőt és még ki nem égett színészeket, akik reinkarnálhatják a Bibliafordítót, az apostolokat, a történelmi múlt ereklyéit.

A jóakarátú olvasót — aki egy csendes zugban élvezi e darabokat — pedig köszöntsük barátsággal és reménnyel.

(Új Hevesi Napló, 9. évf. 2. sz. (1999 febr.) 77-78. p.)

Egy praemortalis emlékkönyv

Cs. Varga István: *Költő a Bódva-völgyben*

1998-ban, Kalász László 65. születésnapján jelent meg Edelenyben Cs. Varga István *Költő a Bódva-völgyben* című munkája, s alig egy esztendőre rá a szalonnai lírikus már nem élt.

Az emlékkönyv elsősorban kismonográfia, Kalász költészetének „valódi értékeit tudatosító nagyobb tanulmány része”, s mellette az életműből kiszűrt szubjektív versválogatás, a kalászi oeuvre kvintesszenciája.

Cs. Varga István érdeklődési területe Németh László, Jeszenyin és Nagy László mellett a szalonnai költő életművét is érinti, s ennek a személyes okon túl (baráti szálak, földrajzi kapcsolódási pontok) talán oka a vidéki léthelyzet is, a vélt vagy valós marginalitás tudata. Ez okozhatja, hogy e kötet nemcsak irodalomtörténeti szempontú pályarajz, de személyes emlékek memoárszerű földidézése, sőt az észak-magyarországi tájegység kivonatos-vázlatos etnográfiai-történeti leírása is. „Omló tarisznyavárak, váromok, kolostorfalak maradványai, a Bódva-völgy legenda- és mondateremtő földje, kemény természeti emberek világa nevelte Kalászt költővé” — írja a monográfus, előhívja azt a tájékot-régiót, melynek szeretete tartotta helyben évtizedeken át a költőt, de ahonnan el is vágyódott „kormot lélegezni, hogy tágabb szelek bugyogtassák” ingét.

Kalász a Hetek költőcsoport tagjaként (*Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Raffai Sarolta, Ratkó József és Serfőző Simon* mellett) vidéki Orfeusként egy egyre összetettebb dalformát választott permanens kifejezőeszközként, s művelt unisonóban, otthonosan és egyenletes színvonalon.

A szürrealista népiség, mágikus-szabad asszociációs, földszagú versezet, a már-már a református prédikátorok dikcióját követő zsoldáros kifejezőeszközök — amelyekben kimondva-kimondatlanul is Nagy Lászlót követte az egész „völkisch”-nemzedék — Kalásznál egyszerűbben, „népdalossabban”, s főként ironikusabban jelentkeznek. Cs. Varga István számtalan pályatárs, literátor véleményét idézi, s szemléli konzekvensen a kalászi életmű kapcsán, több oldalról is bemutatva eme jelentékeny költészet értelmezési lehetőségeit.

Cs. Varga erősen karakterizáló irodalomtörténész, aki szépírói kvalitásainak (is) köszönhetően szívesen „tekint ki” a vizsgált textúrából, s az összefüggések, szempontok tudományos szövetéből ki tudja bontani az egyénit, az emberit.

Kalász László „derús, könnyed, fanyar, borús, diszharmonikus, groteszk” (hamarjában ennyiféle jelzőt számolt össze a recenzens) líráját analizálva Cs. Varga eljut az atomig, a kalászi versvilág fundamentális építőeleméig, melynek lényege az őszinteség és a hitelesség. A tudatos „horizontszűkítő” költői attitűd („a Madár izgat nem a Hold”) felismerése szintén az esszé-tanulmány revelációi közé tartozik. A költő nemcsak saját régióját ismerte, hiszen kitekintett onnan a tágabb haza felé is, de a provincialitás ki nem mondott ön-fájdalmas tudata (még ha a szélesebb közvélemény nem is így érezte, látta) egész életében ott motoszkált minden mozdulatában és vesszorában. Ahogyan írja a Bódva-völgyi, Cserehát környéki vidékről: „S hogy ismerem! Emberi életét, gondolatát. Újat nemigen tud mutatni. Talán az emlékezés tehetné szívárványosabbá, s szépítő patinát a távolság rakhatna rá. Hétköznapiak — mondhatnám. S élet ez is. De nem ismerem a hazámat. Hazám: térkép, a földem: Földgömb.”

Paradoxon: ez a táj, ha ismert országosan valamennyire, akkor ő általa ismert. Ha valaki „fölemelte e tájat”, akkor az éppen Kalász volt. A Bódva-völgyi vagán dalnok „múlhatatlan fiatalossága” lírikusi eklekticizmusán túl abból is származik, hogy neki clown-prófétai szerep is jutott, egy táj, egy régió szellemi támpontjának is kellett lennie, mindenfajta szervezői allűr nélkül. Cs. Varga dolgozatában végigvezet egy költői-alkotói folyamaton, amelyet érdekes módon pontosan viszonylagos állandósága hitelesít. Az intuitív lírikusi világ a korai versekben is megvan, a „szemérmes, póztalan, már-már szikár tárgyilagosságra, egyszerűsége törekvés” az első verskötetben is szembeszökő. Akik örökké egy alkotó fejlődését vizsgálják, Kalásznál jobbra csak irodalomelméleti szempontok szerint jegyezhetnek föl permanenciát. Az élményvilág, a mondandó egy és örök, miként minden jelentősebb életműnél. A dolgok, a világ szemlélete fundamentálisan nem változik, mindössze módosulhat aszerint, hogy milyen korból és irányból tekintünk rá.

A Bódva-völgyi költő a magyar költészet folytonosságát igazolja egyé-
ninek hitt, valójában már kitaposott utat követő megoldásaiban is. A „negatív festés” eljárása „A közelítő telet varázsló Berzsenyi idézi, képteremtő fantáziája Csokonait, a villódzó természeti színskála talán Nagy Lászlót juttatja eszünkbe, míg egy-egy versegész összességében gyakran a 16. század énekmondóit, vagy éppen (mint utolsó kötetében, a Nagy jövő mögöttünk-ben is) a távoli rokon népek eposzait, a Kalevalát, a Kalevipoetet modellezzik.”

A könyv második felében a több mint negyven év alkotói terméséből válogatott nagy és maradandó versek sorjáznak, kronologikus rendben. Íté-

sze válogatja, melyeket tekinti az oeuvre legfőbb pilléreinek, mely opusok, a legtöbbet idézett, leginkább mértékadó darabok kerültek be Cs. Varga István „magángyűjteményébe”. Akadnak köztük remekművek is, annak tekinthető a Nehéz a szó, a Végtelen rét havában (ez talán egy mai „legszebb 100 vers” válogatásba is beleférne), az Én láttam őt (jobb, mint Apollinaire, s miért is ne) vagy a Hát hol vannak, az Újra hó. (Az Edelenyi Füzetek eme darabja nyilván csak kevés ember olvasmányélménye marad, hiszen példányszáma miatt sem juthatott el minden érdeklődő könyvtárába. Pedig Cs. Varga dícséretes gyorsasággal összeállított kötete megfelelné egy virtuális irodalmi ismeretterjesztő sorozat kardinális darabjának is.)

Kalászról a kritika többször leírta: a dal költője volt. A dalé, melyet már sokan és sokszor „leírtak”, elavultnak tartottak a magyar líra spektrumában. Így talán Kalász László volt az utolsó briliánsan elavult költő, énekmondó. De ha az volt, akkor valóban megérdemel egy testesebb, teljesebb monográfiát — talán éppen a legautentikusabb biográfus és elemző, Cs. Varga István tollából.

(Új Hevesi Napló, 9. évf. 4. sz. (1999 ápr.) 77-78. p.)

14 stáció

György Horváth László — Máger Ágnes: VIA DOLOROSA

Az igehirdető, a prédikátor lehet kreatív ember, művész is egyben. Bizonyíték erre György Horváth László református lelkész, aki szakrális tendenciájú drámák, egyháztörténeti esszék és falumonográfiák után most egy versfüzérrel lepte meg a jóakarató olvasót; a grafikus-festőművész Máger Ágnessel közös, vékonyka kötetben jelentette meg a gyötrelem és a fájdalom útjáról szóló Via Dolorosa című, tetszetős külsejű, alig kétíves munkáját.

A keresztút, Jézus útja a Via Dolorosán, Pilátus pretóriumától a Golgozáig a személyes élmény erejével sokszorozódott látomásokat, képeket hozott elő a 14 stációt átívelő versciklus szerzőjéből.

A Lux Kiadónál (a Református Zsinati Iroda Doktorok Kollégiumának Főtitkári Hivatala mentorálásával) megjelent karcsú kötet a vers és a rajz egységében mutatja föl a tanúságtétel állomásait, a lírikus és a képzőművész belső szűrőjén keresztül.

György Horváth lírikusi teljesítménye az archaikusba oltott, az erdélyi zsolttárosokat, de még a népballadákat és az Ómagyar Mária-síralmat is idéző nyelvezet biztos használatában rejlik:

pénteken
haját szalmaként szagatják
megtépdesik szakállát
véres kendővel kendőzik
vasláncsal megkötik
vasostorral ostorozzák
vasmarokkal megmarkolják

A Via Dolorosa, Jézus tragikuma a teremtmény, az ember dicsősége is. A végső beteljesedéskor a tökéletesség visszatükröződik (amit mondhatunk az istenség benső légkörének), s a dicséret a tökéletesség művi kifejezője is lesz: perfectum opus laudis.

A megváltás misztériumában a kegyelem (mint Isten ajándéka) egybefonódik az emberi szív „fizetségével”. Felülről jövő ajándékot kapunk: Isten Fia megvásárol bennünket.

György Horváth versciklusa a református prédikátor hangján, az istenfélő ember szavával és szívvel fejezi ki a főnti gondolatokat:

Jeruzsálem

ez a kapud
 kitárva
ez a kapud
 lezárva
te vagy a lényeg
és a lényegtelenségnek
 szent vára

A „csontokba szorult ezer félelem” képei a Máger Ágnes rajzai. Öntörvényű művész, akit rajzolni Szalay Lajos „tanított”, s akinek terepe a grafika mellett a festészet elsősorban, bizonyítják ezt például a szendrői templom szakrális képei, a svájci Eglisau szárnyasoltára, vagy a miskolci Ige temploma alkotásai. A mondanivaló primátusa mellett a formát is fontosnak tartja, hiszen a vonalak ugyanolyan pontos aurát teremtenek egy-egy jelenet köré, mint a megfelelő dikciójú verssor. Máger Ágnes az arcra összpontosít, egy-két vonalból teremti meg a tragikum és fenség vízióját.

György Horváth László versciklusa a Szentírás és a Magyar Antik (a zoltárok, a népballadák és népdalok archaizmusa) kettősségén és egymásba olvadó mélységén alapszik. Máger Ágnes finom mívű és katartikus rajzai pedig a versbetétek egyenrangú társaként jelzik azt a fajta lehetőséget is, amely a teologikus gondolkodás tanítását direkt módon közvetíteni tudják egy laikusabb olvasó-művészetkedvelő tábor irányába.

A Via Dolorosa-kötet egy dramatikus hajlandóságú írástudó lekipásztor és egy professzionális képzőművész találkozásából született — a recensens hite szerint belső szükségyszerűség, predesztinált találkozás következményeként. Örölnünk kell a Lux Kiadó újabb kötetének (dr. Szathmáry Sándor vállalkozása), kívánva sokkal több olvasót a kiadványnak, mint amennyit a szűkös példányszám megengedhetett.

Literátus, miszticizmusra pozitíve hajlamos ember asztalán, könyvespolcán „desszert” lehet e karcsú kötet, a Deus immensae majestatis, a végtelen fölségű Isten parányi szegmentje.

Akár katolikus, akár protestáns vallású az irodalomkedvelő olvasó, hiszen a szellemi-lelki út — vallásoktól függetlenül is — az egyetlen útvonalt, amelyen kizárólag a mindenkori ember képes járni az egész látható világmindenségben. A csend és a fenség: a hit imája a magány csendjében.

(Új Hevesi Napló, 9. évf. 6. sz. (1999 jún.) 77-78. p.)

A mágia klasszikusa

*Dylan Thomas: A csontnak partjain (versek) —
Dylan Thomas: A Szerelem Térképe (mágikus elbeszélések) —
Erdődi Gábor fordításai*

Dylan Thomasról Nagy László jegyezte meg, hogy ő századunk legnagyobb hatású walesi énekes. Blake, Yeats utódjának tartotta, aki Rimbaudhoz hasonlóan már kamaszkorában teljes költői fegyverzetben lépett a világ elé. Illetve dehogyis lépett, hiszen kamaszkori költészete — mint ahogyan azt fordítója is közli — kihullt az érthetetlenül szigorú szerzői rostán, e lírai darabok legtöbbször a válogatott versekbe sem került bele.

Erdődi Gábor *A csontnak partjain* címmel állította össze a költő kamaszkori, úgynevezett *Jegyzetfüzet-verseinek* gyűjteményét (ez Dylan Thomas 16 és 20 éves kora közti verseit foglalja magában), amelyek a kötet jelentős, mintegy háromnegyed részét alkotják, s kisebb egységben válogatott verseinek újramagyarázatát tartalmazzák. *A Szerelem Térképe* című kötet (mindkét könyvet az Új Mandátum Kiadó jegyzi) mágikus elbeszélései voltaképpen. *A csontnak partjain* folytatásának tekinthetők. Bepillantás a bonyolult és csodálatos Dylan Thomas-i oeuvre világába. *A Notebook Poems* darabjaiban már jól megfogható ez a szimbólumrendszer, amely a későbbi nagy versekben rendre föl-fölbukkan. Az átültető előszavában írja: e korai versekben számtalan változatban variálódik a csillag, a gerinc, a Hold és a velő helycseréjének, azonosságának motívuma... Ezek az ember ősidőktől fogva létező vallásos és természetvizsgáló érdeklődése középontjában álló jelképek már mutatják a kamasz Dylan Thomas költői érdeklődésének irányát, a kozmikus, látomásos-mágikus világkép centrális helyét egy nagy léptékű költői aurában.

A középkori kelta énekesek fantáziájával megáldott-megvert walesi dalnok motívumai egyértelműen a beavatás, a megvilágosodás, az égi hatalmakkal való kapcsolatfelvétel fokozatait jelzik és mutatják. A halál és az újjászületés, a biológiai ritmus, az álom és a tudattalan, varázsló hatalom jelképei ezek (a Hold, a Nap, a csillagok), egy mitikus-mágikus líra par excellence építőkövei. A kelta mondák kontúrtalan sejtelmessége a Dylan Thomas-i költészet legfőbb öröksége. Miként *Szerb Antal* írja: A kelta mese ezer formában írja le, újra és újra a másik világot, hiszen a kelták a legnagyobb európai nép, a halottak világának őrői.

A walesi költőnél a kozmikus világregend természetes eleme, autentikus háttere annak a gondolati-filozofikus költészetnek, amelyet már egészen fiatalon is mesterfokon művelt.

Erdődi Gábor láthatóan filozofi alaposággal és fordítói kíváncsisággal fordult a korai versek felé, melyekben bizonyítottan látja a későbbi nagy látomásos versek csíráit, motívumait. A versfordítás-kötet utószavában mintegy értelmezési lehetőségeit is fölveti a korai költemények elképzelhető olvasatainak. Egyetlen példa: a kelták számára ugyanis a barlang — női méh és temetkezési hely egyszerre — innét Dylan Thomas womb — tomb azonosítása.

Nos, a barlang valóban az anyaméh (klasszikus síkon a nagy anyaisten-nő, a földanya méhének) jelképe, s nemcsak a keltáknál. A zsidó hagyomány szerint például Ádámtól kezdve az összes ősapát barlangba temetik, s a barlang az úgynevezett napvallásokban is fontos szerepet játszik. Az őskor, az emberiség gyermekora, az ősi művészetek színhelye, a múlt: a magzati és csecsemőkori élmények színtere egyben a barlang, széles spektrumú és mély szimbolikájú. De számtalan más értelmezés és variáció lefejthető Dylan Thomas lírájáról, még csak nem is intellektuális természetű tevékenységként, csupán az érzelmek és az akarat szintjén. Azaz — ahogyan *Humboldt* fogalmaz — az ember azért veszi körül magát szavakkal, hogy asszimilálja a tárgyi világot. Az élet dinamizmusa (s ami mögötte megfoghatatlan), az a mítoszteremtő elem.

Dylan Thomas álom-elemeinek, démonikus-kozmoszi jegyeinek, ennek az öntörvényű és hasonlíthatatlan költészetnek egyik óriási mozgatórugója lehetett még a mitikus alapokon kívül: a 39 évesen elhunyt lírikus szinte állandó alkoholmámora, s az ebből származó vizionárius-hallucinációs aura, amely nyilván segíthette abban, hogy nála a rejtelmek elevenen énekeljenek. (Miközben fizikailag pusztította. A szintén az alkohol áldozatává lett színész barátja, *Richard Burton* egy interjúban említette, hogy sohasem látta Dylan Thomast enni, csak inni.)

Ezek a kamaszkori-ifjonti versek is óriási kulturális hátteret föltételeznek, az ösztönös emocionális megnyilvánulások mellett, s valóban ezek teszik e korai verseket is élvezhetővé és izgalmassá. A fordító asszociációs szótárt mellékel a költemények könnyebb megértéséhez, s ez némileg újszerű az ilyenfajta kiadványoknál, hiszen nem száraz jegyzetekről van szó, hanem kulcsot jelent a szövegek felfejtéséhez, a szövegek interpretációjához.

A versek folytatásaként fogható föl *A Szerelem Térképe* című mágikus elbeszéléseket tartalmazó kötet, amelyek voltaképpen verses prózák az átültető szerint is, hiszen inkább a lírához kapcsolhatók műnem szempontjából, mint az epikához.

Amíg az alkohol, mint az élet elviseléséhez szükséges testnedv működött Dylan Thomasnál, addig a férfi-nő viszony, a nőnek determináns léte és szerepe e kozmikus költészet kardinális ágát, a kozmoerotikát (a fordító kifejezése) képviseli. A megértést ez esetben is az átültető Dylan-szótára segíti, s egyben betekintést enged a fordítói műhelymunkába, abba az izgalmas laboratóriumba, ahonnan a század egyik klasszikus mágusának szövegei magyarra váltan lesznek újra és újra élvezhetők.

Jungra kell hivatkoznunk: A gyermek a tudattalan méhéből születik, az emberi természet mélyéből, vagy inkább az eleven Természetből. Az emberiség kalandjának körforgása Dylan Thomasnál nagyszerű művekben testesül meg. Ahogyan ő maga vallotta: A világ sosem marad ugyanaz, ha egy jó vers hozzáadódott.

Erdődi Gábor elfogult és értő kutatója, magyarázója — nemcsak fordítója — a walesi dalnoknak hál' Istennek. Ahogyan vallja: az olvasónak kell hullámozni, hömpölyögni eme óceáni költészet taraján, a titkokat ne lesd meg elvével, úgy, hogy hasson rád a dylani lebegtetés és sejtelmesség.

Amely milyen is?

Idő szava csüng csont minden fejezetén
Idő magva búvik ágyék ölén
S amíg Napvilág, az élet-szemeknek csírázni kell
Mert szól újra meg újra az ige:
Emberé legyen az Idő.

Az ausztrál bennszülöttek állítólag a kreatív, mítoszi időt álomidőnek nevezik, noha képesek arra, hogy megkülönböztessék az álmot az éber tapasztalattól. Kívánjuk, hogy így fogadja az olvasó is — Erdődi Gábor átültetésében — Dylan Thomas mágiáit.

(Új Hevesi Napló, 9. évf. 7. sz. (1999. júl.) 78-79. p.)

Európai köldökzinóron

Büki Attila: Magyar határ

Büki Attila hatodik verseskötetét lapozva egy nagyon fontos fogalom „kattan be” az olvasó tudatába: a patriotizmus. Amelynek szimbolikus szinonímája egyfajta erkölcsi erény kifejezése, hiszen a patrióta túllép a pusztá törvénytiszteleten, s elismeri, hogy egy alkotmányos közösséghez való tartozása kötelesség, mégpedig benső kényszerből vállalt kötelezettség. A *Magyar határ* című kötet legfontosabb opusa — in medias res — a *Szárnyverések mindenkorra* című versnapló, mely közel negyedszázada keletkezett. A mű olvasata óhatatlanul *Kányádi Sándor* formai megoldásait (itt-ott dikcióit) idézi annyiban, hogy Büki Attila is a hagyományos kifejezésmódot keveri és montírozza össze a tetszőlegesen, noha logikusan fölborított formarenddel. Ennek következménye a többértelműség többletének élménye, az olvasó mint labirintusba hatol be az alkotó érzelemlágába. Még akkor is, ha az emlékek egyéniek, megmagyarázhatatlanok és önmagukban (textúrából kiemelve) nem szólhatnak egyértelműen a befogadóhoz. Csupán sejtjük, hogy egy adott kor és adott helyzet Nyugat-Magyarországon, a magyar határ mentén is olyan érzelmeket szabadíthat föl, s olyan reakciókat szülhet, mint szerte máshol e hazában.

A hagyomány és az avantgarde vegyítéséből származó intellektuális tudatosság a szintézis felé tereli ezt a fajta költészetet, bizonyítják ezt a terjedelemre is egyre hosszabb lírai darabok.

A verseskötet opusainak európai tradíciói olyan egyértelműek, mint nemzeti (patrióta) hagyományai. *Felsőbüki Nagy Pál*, *Széchenyi megidézése*, a Nyugat-Dunántúl szellemi övezete biztosíthatja, hogy a költő túlléphet egy lokális léthelyzeten (az európai kisváros normáin), s elszakíthatatlan köldökzinórral kapaszkodhat a tágabb kontinenshez. A társművészetek — a zene s elsősorban a képzőművészet — erősen hatnak Büki Attila képzelőerejére és habitusára, egyáltalán a még hagyományos műveltség momentumai bujkálnak ott a verssorok között. A lírikus biográfiája a költészetbe átmentett élet. Kötöttség és szabadság vibrál a sorokban, a határon belüli növényyszerű (mert helyhez kötött) lét és a határokon túlra vágyó mobilitás; az elvágyódás nyüge és talánya.

A zord történelem műhelyének lakója, nemzetek világárvája, hiszen

a nagyvilágban árvák hangjaink
betűkbe rajzolva is magárvák
nem érzékíti őket a nagyvilági
montázs személyiség

Büki Attila felvilágosult pesszimizmusa ember és külvilág disszonáns ellentétéről szól. Nála az ember mássá lett / nem tölti be lelkét se szó se tett.

A kötet talán legjellegzetesebb írása a *Szabados Tamásnak* adresszált *Határfa*. Vallomás Sopronhoz. Hazánk egyetlen városa, amelynek főteréről az Alpeselek lassan emelkedve Ausztrián, Svájcra át Franciaországig nyúlnak — írja a szerző, akinek ez az ív a történelem hegylánrendszerét jelentheti.

Korántsem marginális hely ez (hiszen európai kisváros volt, van, lesz), itt az ember sorsa csodás és gyalázatos egyszerre, csakúgy, mint másutt eme közép-európai tájakon. A könyv ars poeticája a kötetzáró *Ima*.

Festette ecsetem földi tájaid
bejártam éheződ katakombáit
sivatagokat és betonerdőket
ahogy küldtél leginkább holtan
a lehetetlent megkísérteni

A költő dolga ez: a lehetetlen megkísértése. Ellenkező esetben Don Quijote munka nélkül maradna. Büki Attila tisztaszívű-szavú lírikusnak és jó költő. Képköltésében szigorú logika uralkodik, s bár verselésben nem elsősorban a szépséghatásra törekszik, gondolatisága még meg sem élt, végig nem járt lehetőségekre figyelmeztet. A *Magyar határ* a *Xénia Kiadó* vállalkozása, azé a könyvműhelyé, amely több — az európai civilizáció sokszázéves múltját őrző és bemutató — jeles publikációt tett közkinccsé.

Büki Attila verseskönyve méltó e sorozathoz.

(Új Hevesi Napló, 9. évf. 7. sz. (1999. júl.) 80-81. p.)

„Mindnyájunk pokla — én”

*Körmendi Lajos: Dátumversek
(Barbaricum Könyvműhely)*

„Körmendi Lajosnak még tartozunk” — írja Hell István költő és egykorvult televíziós médiaszereplő *Élve fogó csapda* című kötetében, a *Tisztalkodás* című szövegben. Az olvasó pedig egy indiánosan szűkszavú bibliográfiát, egy aforisztikus autobiográfiát tarthat a kezében, Körmendi lírikus *Dátumversek* című apró és karcosú kötetének olvastakor.

Ebben a könyvben alig van betű, s mégis: az utóbbi idők egyik legjobb, legtömörebb és legfeszesebb verseskönyvét lapozgathatjuk, sorsunk könyvét, harminc (?) év magyar történetét.

Túlzás?

Nézzük:

Micsoda falusi okadalom!
Bálványunk a villanyműköny.
Fogadkozásuk földrendítő.
Szerintük e barom Kelet: bájhon.
Hogy láthassam
Eltűnésüket,
Kétszáz évig volna jó.

(1968. 08. 29.)

Figyeljünk az évszámokra, a dátumokra. Olykor egy indulatszó segít a megértésben:

Fi donc!

(1979. 04. 04.)

Piha! — az undor indulatszava. És ez a vers is vers, a legtömörebbek közül. (Valahogy úgy, ahogy *Pilinszky Túlhevített virágcsokor-ja*, vagy *Weöres Tojáséj-e*.)

Körmendi ironikus, groteszk és parodisztikus egyszerre, miközben „vérremenőleg” komoly. A megélt múlt, akárhogy fogadjuk: közép-európai múlt, a miénk. A költő ezekben a dátumversekben — miközben tökéletes curriculum vitaét produkál — a nyelvi tömörség legvégső fokát tudja elérni. Amihez persze egy csomó belső titkot kell (illene) tudni, az alkotó mintegy feltételezi az olvasó par excellence ismereteit a hetvenesnyolcvanas évek honi irodalmi „bensőségeiről” (is).

Körmendi nyelvi bravúrai már-már természetesnek tűnnek: „kapcsolat-jobbágy”, „kopómosoly”, „békebeli tűzoltómosoly”, „restvérű testvérű cudar”, — ilyen szinten a grammatikai virtuozitás evidencia. A jelenhez közeledve a kép elsötétül, ötvenen túl a betegségekkel viaskodó lélek csak lépésben tud befogadni és átutalni gondolatot, a fiatalság önfeledt varázsa, az utazások (csak helyben: Cseh- és Lengyelország) revüje, a családi fényképalbum lapjai tűnő árnyként mozdulnak el az emlékezés sűrűjében.

De:

Hol vannak már a szép hetérák?
Félrelöktek és a lét megunt?
Marad a kín, a kórház, a rák,
Azért mégse adjuk meg magunk.

(Midőn Nagy Gazsira gondolt)

Aki már így beszél, az félúton van? Átkiáltoz, de az elíziumi árnyak még nem hallják, visszakiáltoz: de az elevenek vajon hallják-e még? A lét nyúge a lét tagadása nélkül, az élet célja: önmaga.

Körmendi Lajos látszólag töredékeket tett le az olvasó asztalára, ezek a töredékek azonban egy teljes élet szegmentjei: mindnyájunk létének tükörcserepei. A *Dátumversek* jól bizonyítják: törzsünk évgyűrii magukkal viszik életünk éghajlatváltozásait, a viharzónákat, de a szerencsés periódusok nyugalmát, rusztikus csöndjét is.

A naptár, az agenda jól mutatja: amit az ember egyszer kimondott, nem orákulum, dominóformán fölborulhat minden, de az alapsejt, a valamely féltekében gubbasztó makacs fundamentum-idea örök — létünk a szabad akaratát eltéríthetetlen objektuma.

Úgy tűnik,
ennyi.
Jó volt köztetek.

(1998. 10. 28.)

„Jó volt köztetek”. Robinson soha nem volt szabad, egyedül volt. A költő még érzi a szabad aurát, amit csak a társ, a társak segítése teremthet meg, noha dönteni valahol ott legbelül lehet.

Jól írta *Hell István*: Körmendi Lajosnak még tartozunk. S ne felejtsük: Körmendi Lajos is tartozik még nekünk.

(Új Hevesi Napló, 9 évf. 11. sz. (1999. nov.) 81-82. p.)

Krónikák, útközben

Györgyei Géza: *Csodaszép kísértet*

Közel és távol, külsőben és zárt panelekben „forog” Györgyei Géza virtuális filmje. A *Csodaszép kísértet* novellái voltaképpen többségükben krónikák, amelyeket vonaton, buszon, autóülésen is el lehetne mondani, s amelyek közös magja a rejtetten (rejtetten?) groteszk, időnként abszurdba hajló sztori. Azaz az írások onnan indulnak, ahonnet valamennyi író által papírra vetett történet: az asszimilált, megszenvedett, de legalábbis megtagasztalt valóság elemeiből, majd az alkotói képzelet vagy fantázia tovalendíti őket gyakorta lehetetlen, mindenesetre olykor bizarr léthelyzetek felé.

De hát miről is szólnak ezek az írások?

Olykor banalitásokról: a szeretetről, utazásokról, el- és kiszakadásról, a múlt kövületeiről. Kétségtelenül nem nagy témák, legalábbis nem hasonlíthatók sokkoló, nagyhatású történésekhez. Bár kétségkívül akadnak a novellák között extrém, különlegesnek mondható szituációk (például a *Történet eljövendő szegyenkezéshez* katalán-spanyol útjának egyes elemei), a többség azonban a kisvilágok realitása, emberi kapcsolatok, sorshelyzetek rögzítése. Györgyei kedveli a poénos történeteket, az anekdotikus formát. A címadó írás például tragikus csattanóra épül, már-már a karkai-camusi világ egyes szegmentjeire utalva; ebben a két és fél flekkes írásban egy katonatiszt a saját lányát lövi le, azt, aki kísértetként borzolja az újoncok álmait, s „aki szeretett mindenből viccet csinálni”. Még inkább bizarr a húszas évek Németországát felidéző történet, a *Nyomasztó emlékek*, amelyben a fekete humor elemei is fölfedezhetők.

A Felsőmagyarország Kiadó gondozásában megjelent kötet írásai szereteágazóak, s egy láncra felfűzni őket bajos is lenne, hiszen a témák, a helyszínek alapelemeikben sem hasonlóak. Ami mégis közös bennük: az a látásmód, az író egyéni látószögű lencséje, a történet kezelése.

Ezek a krónikák (nevezzük most már így őket) stílusukban is egyszerűek, Györgyei már nyilván régebben átesett az írókat sújtó szamárköhögésen, izmusokon, és leegyszerűsítve, olykor riportszerűen fogalmazza-szövi történeteit, melyeket csak a meg-meglődülő, mutáns fikció zökkenti ki nyugalmas sodrásukból. De akkor alaposan. A humor valamennyi írását végigkíséri. A frappáns novellakezdetben valahogy így: „— Képzeld, gyerekem lesz! — toltá elem gömbölyödő hasát Éva, és úgy mosolygott, hogy el kellett hinned, örül, amiért sikerült felcsináltatnia magát. Mindez még azon a nyáron történt, amikor tele volt a város hősökkel, akik ezt folyton

bizonygatták is.” Időnként komorabbra vált a szerző, de valamilyen derű vagy optimizmus valamennyi opusra jellemző. Az írói lelemény olykor öntörvényű dolgokat hoz létre, az egészséges (és megszokott) léhelyzetből kitérve a különös és a különc felé tör utat magának, s tér vissza önnön alapszituációjához. A kígyó a farkába harap, de jól teszi.

Az emberi kapcsolatokat ezek szerint komolyan kell venni, de az emberi kapcsolatokat még véletlenül se vedd véresen determinánssra, tisztelt olvasó. Hiszen mindennek igaz lehet az ellentettje is. Ez a világ ugyanis minden világok leghetetlenebbike.

Egy bizonyos, Györgyei Géza írói módszere — ha nem is mindig letisztultan, néhol kevésbé csiszoltan — kezdi kinőni a törzsi kereteket: megpróbál mindenkire szólni. Nem mindenkiről, mindenkire. Talán ez lesz a korszerű irodalom egyik ismérve a jövőben, szemben a provinciális, belterjes üzenet- és kódinterpretációkkal.

Szólni kell *Máger Ágnes* illusztratív grafikáiról: kitűnően éreztetik rajzban a novellák hangulatát. Ugyancsak a képzőművészt dicséri a kötet dohányszín-világossárga, fekete szegélybe foglalt tetszetős borítója, amely mintegy étlap a lakomához, gesztus az olvasó érdeklődése fölkelteséért.

Olvassuk hát mindennemű olvasói rutin elhagyásával eme írásokat, próbáljunk alkalmazkodni térben és időben, beleélve magunkat a megkomponált sorsokba, karakterekbe.

Higgyünk Györgyei Gézának.

(Felsőmagyarország Kiadó, 1997)

(VÁRhely, 2000/2. sz. 102-104. p.)

Mosoly Isten arcán

*Kelemen Erzsébet: Engedj uram házad közelébe
Sarutlanul*

Kelemen Erzsébet csendes, transzcendencia-kereső költő. A földrajzi tájhoz való kötődés nála már alig-alig észlelhető, mondanivalóját az istenkereső energiatöltet irányítja.

A Jel Kiadónál a közelmúltban megjelent két kötete bizonyítja: a csodában nem hinni kell, hanem támaszkodni rá.

Mert mi a lényeg?
Egy mosoly Isten arcán,
a világba gyöngéd ölelés,
a szenvedések, a fájdalmak
én-formáló kohójában való kiteljesedés.

A vallások megromlásának igazi lényege, amikor Isten akaratát magyarázzuk az embereknek ahelyett, hogy valaki megmondaná, hogyan találhatjuk meg az utat önmagunkhoz. Az ember ellentmondásos, drámai lény. Kelemen Erzsébet versei a „szeretetlenben kiteljesedő isteni szabadságot” keresik, s közben ő maga is „önmaga rabja és ítélete” LESZ.

A morál folytonosságot feltételez, nemkülönben a humanizmus is. A gyökereket nehéz föltépní. Jézusnak egy szava sem volt a világ teremtésére, mert nem az volt a lényeg, a lényeg a küldetés:

Legyél víz
és napsugár
Isten
virágoskertjében
hernyófogó
gigászi vadász!

Vágy és kudarc, nyűg és talány: az élet örök feszültsége. Ahol csak remény lehet a beteljesülés, a „teremtetlen kegyelem”. Kelemen Erzsébetnél a szerelmi energia is szakralizáltan szelíd, csupán óhajtás:

Ha testem
testedhez
gyöngéden
simulna
lelkemmel a lelked
összekapcsolódna.

Vágyak, szavak, mítoszok polifóniáján át szólal meg az evidens istenhit, az emberarcú morál. A spirituális tudatosság előhívhatja a világon túli összefüggések jelzéseit is, megfejthetővé válik a világi szép:

Csak sarutlanul léphetsz be
birodalmába a Szépnek
búzavirág-ölelésnek
szolgájaként
csipkebokor tűznek.

Belső kapcsolatot létesíteni Istennel: a teljesebb tudat szintje. Az élet pedig „izgalmas puzzle-játék”, ahol össze kell tudni rakni az elemeket.

A mitikus, az Antik csakúgy része és töltése ennek a költészetnek, mint a testamentumok hangja. A lírikus az elvontból próbálja fölfejteni az egyszerűt, s ez nem könnyű földadat. Ott sikerül igazán és pontosan, ahol tud és akar „mederben maradni”, s nem puhul föl nőiessé a gondolat.

A két kötet egy viszonylag fiatal költő hitvallása saját léte, egója értelméről, s ez nem más, mint a huszadik század végi s ezredvégi keresztény credoja. Ami immáron kétezer esztendeje alig változik, csupán a kérdésfeltevés, a tennivaló intuitív megérzése módosul: a körülmények alakítják.

Ionesco megjegyzése, hogy nincs igazán jelentős művészet vagy irodalom, amely ne vallási vagy metafizikai forrásból táplálkozna. Igaz. S amikor az olvasó egy autentikusan hívő által előhívott tiszta gondolatra „tesz szert”, akkor maga is valahogyan más lesz, érzelmeiben, individuumban puritánabb, letisztultabb. Kelemen Erzsébet a Bódva-völgyi Edelényből származik, arról a vidékről, amely történelmi tájék, s amely a múlt őrzője az értékítéletekben is. A zsoltárok ihlette verssorok, a hit ereje által determinált, kifinomult, szelíd szimbolikával telített gondolatok e költészet jellemzői.

Bajcsy Lajos illusztrációi jól kiegészítik e szordínós (s manapság ritkán tapasztalhatóan visszafogott) verseskönyveket.

(*Jel Kiadó*, 1999)

(VÁRhely, 1999/4. sz. 104-105. p.)

Súlyos töredékek

Baán Tibor: Alvilági anzix

Öt ciklusra osztódik Baán Tibor aszketikus feszességű verseit tartalmazó kötete, az *Alvilági anzix*, amely az Orpheusz Kiadó gondozásában jelent meg. Baán költeményei autentikus gondolatokat rejtenek, olyan értelemben, hogy a költő elhárítva magától divatok hordalékát, eljutott odáig, hogy kölcsönösméit többé nem téveszti össze tulajdon meggyőződésével. A versek élnek az életüket. A dikció kimondatlanul is Pilinszky Jánost idézi, de végül is más, egyéni — a nosztalgizáló képzelet metaforái önálló rendet hoznak létre:

fölismerik a gyermekkor
utcaít a házakat ahogy kétfelől
figyelik lépteimet mintha vonulásom
míg rezzenetlen szénsötét pillantásuk hatalma
felöltöztet tetőtől-talpig
hullámzó nyugalomba

(Kaleidoszkóp 2.)

A tudatosság, az önmegfigyelés fontos eleme ennek a költészetnek. A szövegek bonyolultsági foka nem lehet terhes az olvasónak, csak olyankor furcsa és felemás, mikor könnyedebb futamok váltakoznak filozofikus mélységű „benső monológokkal”.

Pesszimiztikus, de nem depresszív ez a líra. A jelen állapotának a rögzítése, egy adott pillanat előhívása a cél, a bizonyos és a bizonytalanság közti állapot fixálása:

senki se tudja
hogy a horizont
kékszöld növénye
fölött a pillangók
a mi álmaink-e
vagy isteni hírnökök
hogy a fűszál
a Paradicsom kapujának
elvesztett kulcsa
vagy szívünk dadogása
a félelem extázisában

(Senki)

Az idill többnyire csak az álmokban létezik, a tárgyak, növények, égi-testek és fogalmak elvont szinten buknak föl a lírikus emlékezetből, „nem változnak meg a szótár szavai”, az élet örök körforgása megváltoztathatatlan. És „elmozdíthatatlan”, akár valamennyiünk röghöz kötött története.

Az egyszervolt élet, az elmúlás fájdalma szólal meg a kötetcím-adó darabban, amely verstechnikailag is az egyik legjobb, legkiérleltebb költemény:

Festem a csüggedt fákat, amint a
szélre várnak. Megtapintani
őket ne akard, mert errefelé nincs
szilárd anyag.
Vetített képek inganak. Errefelé se
alany, se tárgy.
Itt vágytalan a vágy.
(Alvilági anzix — részlet)

Baán Tibor a kiadói fülszöveg tanúsága szerint sem grafomán költő, verseit nehezen adja ki kezéből, precizitása, a megformálás tökéletességére tett kísérletei nyilván alkati sajátosságok is. Az Alvilági anzix alig több mint félszáz verse mégis a teljesség igényével lép föl, az egyszerre tárgyi és metafizikus versvilág közvetítését és tudatosítását az elmélyedni képes olvasó befogadó megértésére bízta. Ahogyan a *Félmúlt* című lírai darabban írja:

Befelé ránt egy hirtelen erő,
alig közölhető
ez a perc, ez az ég, ez a súlytalanul is súlyos
töredék, látomáskupac, mely épp olyan sötét lesz
mint a többi — teherpályaudvaron a közúzalék.

Baán Tibor „alvilágjárása” a bölcsesség elsajátításának, „tudásának” jegyében telt és történik. Ami nyilván nem lehet eredeti és egyértelmű sem. Ahogyan fogalmaz: „Jobban jártam volna, ha gyermekkorom kiszámolóira hagyatkozva kiválasztok a mindenségből magamnak egy pöttöm katicát s felküldök a hátán egy pici pettyet Istennek.”

Nem így történt, a pici pontot a teremtő leejtette, „mint esőcseppet a mondat végére”.

Baán Tibor verseskönyve az utóbbi idők magyar lírai termésének egyik sikeres vállalkozása.

(Orpheusz Kiadó, 1999)

(VÁRhely, 2000/3. sz. 112-113. p.)

A kert marad

Böröndi Lajos: A kert még csupa nyár
Böröndi Lajos — Dolán György: A másik part

Szeretünk besorolni és kategorizálni — az olvasásmódnak ez egy legzetesen hagyományos értéke, csak éppen az utóbbi évtizedek erősen átalakuló befogadói viszonyai között az ember olykor tanácstalan. Böröndi Lajos két verseskönyve (illetve a Dolán Györggyel közösen szerkesztett vers-kép kötet) kétségtelenül a tradicionális magyar költészeti világot képviseli, amennyiben értékrendje és esztétikai trendje első olvasásra is a hagyományos dikciót reprezentálja. Böröndi szellemi olaja kétségkívül az érzékiség, az erotikum olykor egyszerű, máskor rafináltabb formája: Ősztön, vér és élet; aroma és fűszer az a férfieletnak, ártatlanság a bűnben is. Olyan puritán csoda, mint a mindennapi natura, az ember körül fölsejlt misztikum, melynek előhívása kétségkívül erőn felüli föladat lehet.

A kert még csupa nyár kötet nem oszlik ciklusokra, a sorjázó versek talán nem is tudatosan egybeszerkesztett lírai darabok, de ez így van jól, a sokszólamúságot nem kell keretek közé szorítani. Böröndiből ösztönszerűleg áradnak a képek, egyszerre tud és akar szent és profán lenni, a nyár nála szószként ömlik a tájra, s a férfierő nőies omlatagsággal vegyül, a rusztikum pedig a kora ősz patríciusi eleganciájával. „Olyan sűrű a szerelem / mint május végi hóesés / amikor minden elakad / és zuhog ránk a tiszta kék”.

Szangvinikus líra a Böröndié, de igazából akkor érzi a verset, amikor robbanásszerűen derűs és harsány, s pesszimizmusa nem nyomja el az alapvetően életörömet sugárzó és kívánó humánusmot.

A szerelem, a táj, a napjainkba belepiszkáló történelem, a Nagy László által is áhított túlsó part elérésének célja (voltaképpen nem is kívánjuk elérni, mert akkor hová tűnik a varázslat?) feszíti a lírikust, s készleten nyílt s olykor kellemetlen állásfoglalásokra:

Kívül és belül egyszerre, így
zárva össze a pillanatban az egész.
Kín és gyönyör, két mérreg együtt,
havas táj és nyári ég.

Ez lenne a teljesség? Két egymást
emésztő vágy a szerelemben, fölös csoda.
Mérgek mindenütt? Kerítések lécz katonái.
Nemek és igenek. Remények alkonya.

(Mérgek)

Böröndi nem nosztalgiazik, de visszakérdez, a múlt kövületei s a jelen bizonytalansága válaszra késztené a költőt, állásfoglalásra, de csak nemek és igenek vannak, tükör és maszk, bár a „remény nem reménytelen”. *A másik part* — két egyenrangú művész — egy költő és egy képzőművész hasonmás alakváltozásainak pazar küllemű gyűjteménye, ahogyan vers, festmény és grafika itt egybeszerkesztődött, az a szerkesztőt és a tipográfust egyaránt dicséri.

A Szlovákiában élő s a nagyvilágot bejárta Dolán György rajzai, festményei, grafikái a verstükör közvetlenebbül ható oldalát mutatják; a lírai darabok egyenrangú párjai.

Ez a kötet már ciklusokra osztott, a Beüzetés a Paradicsomba, az Átkeelés és a Zuhanás címeket viselik, s ugyanazon mitikus vágykeresésekről vallanak, mint a másik kötet versei.

„Csak tudni kell élni” — írja a költő, hiszen „a romlásban is föllelhető a szépség”, s itt jut eszébe a recenzensnek Szent Brendán legendájának epizódja: a bálna elúszik, miközben a hátán misét celebrálnak. Az ember „mosolyog azért, mintha értené a titkot”, de a titok maga az élet erdőszerűsége úgy, ahogyan a katedrálisok erdőszerűek. Az emberrel sok minden megtörténik, a próbák sora és a száma úgyszólván határtalan, s ezen a boldogság törtrészei sem segíthetnek, csupán enyhíthetnek az alfától a halálig.

Alapjában ez a kötet is a Szerelem köré szőtt metaforakeresés, s mint ilyen nem is ígérhet egyebet, mint a megragadható pillanat rögzítését.

Az erotikum, a megszelídítható hedonizmus, az epikurosi idea káromkodásokkal kevert keresése, a talán egyetlen megélhető és valódi állapot; az örök vágygal telített férfi ősi ösztöne — mindez a vers-kép kötet fundamentuma.

Mert a kert marad, csak a szereplők változhatnak. A kikíváncozó gondolatok látszólagos rendezetlensége mögött azért ott a mérték, a rapszodikusság mögött az egyensúly keresése:

Szavakkal szeretkezünk?
Jobb lenne másként! Igaz, örök a vágy,
a kívánás, s mindig szép marad:
ami láthatatlan.

Böröndi Lajos kötetei a harmóniát makacsul kereső és igénylő alkotó dokumentumai.

(VÁRhely, 1999/1. sz. 113-114. p.)

Pasztell, szolid lobogás

Böröndi Lajos: *Elszorult lélekkel*
(Hazánk Kiadó, Győr)

A mindenkori asszony magasztalendő alany, ezt öt világrész költői tudják évezredek óta. Azt mondják — mondjuk: a hűség, a lemondás, a kitarítás — sőt az áldozat! — nem természetes. Ezt a nő, a Nő is tudja, s örül a hozzá írt szerelmes verseknek.

Böröndi Lajos *Elszorult lélekkel* című kötete a vágy és a szeretetéhség dokumentuma:

„Tanulod az életet. Mindent elhibázol elsőre, aztán nem javíthatasz. Lassan már elhiszed: a tévedések önmagukért vannak, s nem azért, hogy tökéletesítsenek. Egyre esendőbb leszel. És egyre szerelmesebb.”

A költő, ha szerelmes, vagy ha csak szeretetre vágyik is: enigmatikusan sugároz mindenre, ami körülveszi, a belső sugárzás talányos, mert „átüt a mozdulaton”, s nem megfeythető, mi is történik. A Kert elveszthető, de a vágy örök.

Böröndi Lajos az a fajta lírikus, aki a kimondott szó egyszólamúságában hisz, az „ironikus kapcsolatok rendszere” távol áll tőle, még hisz a romantikában, még vágyik a vegytiszta érzésekre.

Ezek a szerelmes versek nem egy lánnglelkű-szívű ember robbanásai. Mélázó, pasztellszínű tájban játszódnó, csöndes és mértékviyázó érzések jönnek a sorokból:

Fekete éjszaka zuhan ránk,
érintésünk zene, puha bársony.
Tél jön. Hideg. És félelem. Nem
mentettünk át semmit a nyárból.

Föl vágytunk, nem lefullani

(Tél jön)

Az *Elszorult lélekkel* verseinek tulajdonképpen semmi közük az erotikus költészethez. A kéjvágy és a romantika utáni méla vágyakozás keveréke inkább a romantícizmusnak, mint egykori polgári mítosznak a nosztalgiját hordozza:

mi ez a képtelen zuhanás lefullnyt
szempillánk mögött mi ez!
az édeskés íz a szájban a
fözlaklatott képzelet

(váyódás)

Ezek a lírai darabok a teremtő ideáloknak szánt üzenetek. Amelyek, akik akkumulálják az élet és a fejlődés energiáját. A cél: mágnes, a célok a légvonalban vonzott ideálok.

Vágykeresés. Recenzens nem ismeri Böröndi Lajos biográfiáját, de szeretetéhsége nyilván életrajzából, mentalitásából is táplálkozhat. Ami végül is mindegy. A vonzások determinációja fontosabb, mint a taszításoké. A taszításokról itt most ne is essen szó.

A szerelem (és a szeretet is) fölemelő érzés, noha keserédes. Ambivalens, márcsak a bizonytalanság miatt is, hiszen az ember hangulat- és állapotváltozásai indukálják érzelmeit.

Hol van az elragadottság határa? Van-e egyáltalán?

Az évszakok változásai együtt alakulnak a versek hangulatával. Az egyensúly, a tiszta és jóindulatú harmónia alacsony frekvenciájú hullámokat bocsát ki. Ezek elpihentetnek, megnyugtатnak. Az öröm hullámai stimulálnak. Mindkettő gyógyító hatású lehet.

Böröndi ebben a könyvében tünődő alkat, aki parázslék, fáj, borong, életörömmel telítődik, majd csak egyszerűen rosszkedvű lesz. Mégsem rapszodikus, hiányzik az érzelmekből a robusztusság, alkatilag inkább a reménykedő, vágyódó típusba tartozik, akinek lépéseit filozóf megfontolt-ság irányítja.

A remény, a reménység szavak számtalanszor bukkannak fel a kötet verseiben. Ez a kötet egy belülről feszülő alkatot mutat, némileg ellentétben más köteteivel (pl. *A kert még csupa nyár*-ral). Itt „kérdezni is már csak belülről lehet”, a fizikai vágyon is túlnő az értelemmel felügyelt érzelmek rezonanciája. Böröndi Lajosnál a lélegzés ritmusához hasonlóan változnak a kiárasztó és befogadó energiák. Úgy tűnik, egészséges egyensúlyt tudott teremteni magának, s csak ő tudhatja, mennyire bensőségeset. Az *Elszorult lélekkel* versei a rövidre szabott élet értelmét keresik természetesen, s ezt a vágy, a szeretet, a tartozik-vágyik rítusai szabják meg, az individuum végső soron önmagát próbálja megtalálni:

Meg lekaszabolt virágok a kertben,
Kinyithatatlanul lezárt szobák.
De rázza azért a ketrecet az ember,
s azt suttogja, hogy van tovább.

(Új Hevesi Napló, 10. évf. 1. sz. (2000. jan.) 80-81. p.)

„Európa legérzékenyebb embere”

Erdélyi Z. János Rilke-fordításai

Rainer Maria Rilket elsősorban mint költőt tartjuk számon, az első nyugatosok rokonaként, a század egyik legjelentősebb lírikusaként.

E sorok szerzője szégyenletesen későn, csak 1990-ben találkozott a prózaíró Rilkével (válogatott prózai műveinek megjelenésekor), s a versekhez hasonló bővülettel olvasta a Malte Laurids Brigge feljegyzéseit vagy a Rilke Kristóf kornétás szerelmének és halálának legendáját.

A közelmúltban *A halál napja* címmel a Filum Kiadó gondozásában jelent meg egy novellaválogatás Erdélyi Z. János áttünetésében, s ezek a költő fiatalkori elbeszéléseit kínálják az olvasónak.

A prózaíró Rilke még inkább a nyugatosok rokona, nyelvének választékossága, simasága Kosztolányi, Csáth Géza prózájára üt, bár néhol még sejtelmesebb, áttetszőbb azokénál. Ha lehet európaiságról beszélni, önála aztán lehet: prágai születés, német anyanyelv (későbbi francia írásokkal kiegészítve), orosz-francia alapvonzódás (Rodin titkára), eltemetve pedig Svájcban van — mindez nemcsak közép-európai, de európai honosság (miközben osztrák volt).

A könyv címe: *Der Sterbetag — A halál napja*, egyik elbeszélésének címe is, s ez Rilke nagy témáinak egyike. A halál vagy az, ami mögötte, utána van, a másik oldal, az önmagában is új életre kelt szépség. Ahogyan egyik levelében írja: „Feladatunk, hogy a világot láthatatlanná tegyük, de oly erővel, hogy az bennünk újra feltámadjon”.

Rilke persze költő prózában is, álljon itt egy példa a *Szent tavasz* című novellájából: „Ha a tavasz beköszönt egy kisvárosba, az ott ünnepszámba megy. Akár a bimbók szoros fogságukból, úgy tódulnak ki aranyfejű gyerekek a téli nyomasztó szobából, és kavarognak kifelé a tájba, mintha a csapongó langyos szél vinné őket, mely hajukat és szoknyájukat cibálja, s ölükbe hajtja az első cseresznyevirágokat”.

Fiatalkori novellákról van szó, ami azt is jelentheti, hogy nem teljesen kiforrott-kiérlelt művek ezek, miként talán fiatalkori versei sem.

Stefan George mondta egy ízben Rilkének, hogy korán lépett a nyilvá-nosság elé, azaz első műveivel nem túlzottan dicsekedhet.

Az Erdélyi Z. fordította elbeszéléseknél nem érezzük ezt. Többnyire előkészítetlenül, in medias res kezdődnek (felépítésük és bevezető részük emlékeztet a kései rokon Danilo Kišre), s gyakran töredékesnek hatnak (vagy egy nagyobb terjedelmű opus részének, regényrészletnek), de kidol-

gozatlanságról szó sincs, a német nyelv lehetőségeit így is bőven „kizsige-reli” az alkotó. Az olvasó — persze ha teheti — elolvassa az eredetit, majd a különféle fordításokat is (ez a komparáció szellemi kaland is) és elége-detten dől hátra a karosszékében.

Ezek az ifjúkori novellák is kerekre formáltak, keretükben homogének, s valamit már sejtetnek abból a tökéletesség-élményből, amit később a nagy versekben találhat meg az ember. A kijelentő mondatoknak rilkei ere-jük van.

A novellák témái szerteágazóak, többnyire hétköznapiak és egyszerűek. Ahogyan egyik — ugyancsak korai versében írja:

Szeretem a hétköznapi-gyötört
fénytelen-fakó, szegény szavakat.
Ünnepnapomból új színt kölcsönözve,
megsápadt arcuk mosolyra fakad.

(Kerék Imre fordítása)

Örvendetes, ha ma egy fordító egy egész kötet novellaválogatás átülte-tésére vállalkozik, s főleg olyan nemes és nehéz anyagból, mint amilyen a Rilkéé. Erdélyi Z. János vállalkozása több ennél: a XX. század eleji közép-európai polgárság magakeresését felmutató elbeszélések magyarításával valóban hazainak érezzük Rilke motívumait, témáit és helyszíneit.

Mit is kaphat az olvasó ezektől az írásoktól?

Táj, növényzet, lépcső, ember, emberek, kapcsolatok — mikroszkopi-kus közelképben, vagy nagyobb távlatban, szélesebb horizontban. A csöp-pet sem kisstílusú közép-európai századelő nyugtalansága, furcsa fénytörései itt nyernek kiemelt hangsúlyosságot.

(VÁRhely, 1998/4. sz. 117-118. p.)

Passion

Kerék Imre két fordításkötetéről

A passion szó a latin nyelvekben szenvedélyt jelent, az angoloknál inkább hobbyt — Kerék Imrénél a műfordítás alighanem mindkettő. (Mindenesetre nem passio, az rögtön látszik a végeredményen.)

A közelmúltban két karcsú versfordítás-kötetet is kiadott a kezéből, az egyik *Gedichte — Verse* címmel kétnyelvű, magyar-német válogatás Georg Trakl verseiből (az Osztrák Kulturális Intézet gondozásában), a másik pedig a soproni lakhelyű költő-fordító saját kiadású versfordítás-gyűjteménye, *Átváltozások* címmel.

Kezdjük a Trakl-könyvvel. A borító (*Soltra E. Tamás* munkája) és az ünnepélyesen egyszerű-fekete kulcsín máris méltó a Petőfi-kort megért nagy tiroli lírikushoz. S bár több Trakl-kötet is megjelent már magyar nyelven, az átültető szerint „valójában még mindig kevésbé ismerik őt a magyar olvasók”.

Ez a bánatos rezonanciát a színszimbolikával elegyítő impresszionista vízióköltészet leginkább a zenéhez és a tájképfestészethez kapcsolható, hiszen ahogyan Szerb Antal írja, Trakl versei „azokat a szavakban ki nem fejezhető hangulatokat kavargják fel, amelyeket a költészet általában nem tud megközelíteni, mert eszközei túlságosan fogalmiak”.

Amennyire megítélhető, Kerék Imre vegyíteni próbálja az esztétizáló és a gondolatiságot kidomborító versfordítói gyakorlatot (mintha Kosztolányit Szabó Lőrincsel „házásitanánk”), — mindenesetre pontos, az eredetit frappánsan visszaadó átültetéseket produkál. S nemcsak a szabadverseknél, ahol Trakl a legjelentősebbet alkotta — de a kötött formájú daraboknál is. Így válhat a Trakl-költemény valóban „főnséges egzisztenciát sugárzó tárgyá” — ahogyan a fordító írja szellemi izgalmakat kiváltó átültetéseiről.

Különösen jól sikerültek ható fordítás *A magányos ősze* (más címvariációban *Magányos ősz*), *Az Átváltozások*-kötetbe is bekerült *De profundis*, *a Télen* vagy a *Téli éj* című verse.

Az *Átváltozások* alig négyéves fordításgyűjtemény ókori latin klasszikusokon át középkori kínaiakig, majd nagyrészt a XX. századi oroszokig, bolgárokig, németekig, angolokig vezet. De találhatunk itt örmény, szlovák, olasz és szerb fordítást is többek között.

Az olvasó akaratlanul is az ismertebb költemények újraértelmezését keresi és hasonlítja egy régebbi átültetéshez. Így van ez például Jeszenyinnel, ahol tetszés szerint választja ki az ember komparációra a *Megunva szülőföldemet* című opust, Rab Zsuzsa *Szülőfalum* magyarításával. Csak egy példa a más-más értelmezésre az utolsó versszak alapján:

S a hold csónakként úszni fog
Evezőit a tóba lökve,
S Oroszhon ugyanúgy zokog,
Táncol, vígad tovább örökre.

illetve Rab Zsuzsánál:

megáll a hold a tó felett,
evezőjét a vízbe ejti...
Oroszföld tovább sír, nevet
s hogy voltam egyszer, elfelejti.

Intenzitás, mélység, tónus egysége a műfordításokban — a Kerék Imre-i átültetések titka. A tematikájukban is különböző, s mégis — az átültetői elegancia által — közös láncrea fűzött versek sorjáznak a kötetben — időtől és mentalitástól függetlenül. Költőnk nem fél Horatiust, Puskit, Goethét, Paszternakot avagy Erich Friedet, Paul Celant, Ted Hughest egy „alomba” terelni, hiszen a cél ugyanaz: világra segíteni újra és sokadszor talán a világirodalom közkinccseit.

Végül az ember talál egy szlovák klasszikust, *Jan Smreket*, akinek *Csupa szerelem* című verse első versszakát még így ismerte:

Szerelmes verset kérünk!
mondják a nők, még büszkék, fiatalok,
mikor a mellük ringó és kemény,
és szemük puhán ragyog.

S akkor ezek a sorok fordítónk lantján emígyen zengenek:

A Szerelemről énekeljete! —
mondják a büszke nők, a csodaszépek,
míg szemük, szívük hívogató lágyság
S mellük kőnél keményebb.

Kerék Imre elegánsan pontos műfordító, s verseit is ismerve: ízekre, formákra, kolorizmusra és „kiglancol” gondolatiságra ügyelő lírikus.

Sorjázó verses- és műfordítás-köteteit szélesebb nyilvánosság elé tárni — nos, ez a mai kultúraínségesebb időkben is indokolt lenne.

(VÁRhely, 1999/1. sz. 118-119. p.)

Kantele-tár

Lisztóczy László: A csodaszarvas a Kalevala erdejében

Létezik-e jóakarató, jóindulatú irigység?

Egyetlen esetben nyilván: mi magyarok jó ideje sóhajjal vegyes elismeréssel vesszük tudomásul, hogy a finneknek van ősi eposzuk, a Kalevala (sőt az észteknek is, a Kalevipoeg), s nekünk nincs. A mítosz örök tápereje — mondta Németh László —, hogy minden nemzedék rátapadhat. Északi rokonainknak — világszerte ismert — naiv eposza, s egyben a finnségnek, mint szűk etnikai kultúrkörnek civilizációs gyűjtőmedencéje ez a mű, Lönnrot csodálatos gyűjtése. Lisztóczy László, az egri főiskola irodalomtudósa évtizedet áldozott arra a kutatásra, melynek kvintesszenciáját *A csodaszarvas a Kalevala erdejében* címmel adta közre, két nagy ciklusra osztva kötetét. Az első részben a finn eposz fogadtatásának első szakaszát kísérelheti figyelemmel az érdeklődő olvasó a múlt század közepének Magyarországon. Szerző vizsgálja a Kalevala hatását a késő reformkor és az önkényuralom magyar szellemi életére, majd a neves nyelvészek-folkloristák (Reguly, Hunfalvy, Erdélyi) életművében elfoglalt helyét dolgozza föl, külön kitérve az Arany János, illetve az újabb költőnemzedék oeuvre-jére tett hatására. A második ciklus a kitűnő debreceni literátornak, Gulyás Pálnak a finn eposzhoz fűződő viszonyával és munkásságával foglalkozik behatóan. Érdekes — és talán hosszabb összehasonlító elemzést is megérdemelt volna — a Kalevala hatásának vizsgálata a múlt század magyar szellemi életére, különös tekintettel az úgynevezett „magyar lelkeség” fogalmának létrejöttére. „A romantikus történeti érdeklődés, a nemzeti-népi gondolat megerősödése és a finnugor összehasonlító nyelvészeti tevékenység meghonosodása egyaránt megalapozta a finn eposz szerves beépülését nemzeti kultúránkba” — írja a szerző. Úgy gondolom, a nép-nemzeti gondolatnak a Rousseau-i hagyomány a forrása nálunk is, csakúgy, mint mondjuk az orosz narodnyikságnál: tehát az a gondolat, hogy a paraszt a politikai nemzet igazi gerince (az igazi nép).

Ami a romantikával, vagy pontosabban a romantikus korhangulattal párhuzamosan átnyúlik még e század elejére is, determinálja a folyamatot. A magyar mitológia, a magyarság mítoszának kialakulásánál a Kalevala léte, magyar verziója bizonyíthatóan döntő befolyással bírt — ahogyan azt Lisztóczy László kifejti dolgozatában.

A hazai Kalevala-recepció állomásai egy-egy jeles névhez köthetők. Arany Jánosra például különös hatást tett ez a mű, ez több költeményéből kiderül. (Tagadhatatlan a Keveháza vagy a Rege a csodaszarvasról Kale-

vala-imitációja, ha nem is közvetlenül, de aurájában, nyelvi varázsában.) Másokra, így kismértékben Adyra, József Attilára, nagyobb mértékben Juhász Ferencre, Nagy Lászlóra, vagy a közelmúltban elhunyt Kalász Lászlóra is hatott.

Lisztóczy mégis egy számára kedves alkotóról, Gulyás Pálról ír behatóbban, öt tanulmány is e kitűnő költő-filológus, a debreceni Vejnemőjnen „Kalevala-kutatásaival”, illetve azoknak környezetével foglalkozik.

A Gulyás Pál műhelyében ciklus annál is érdekesebb, mert az átlag irodalomkedvelő olvasó aligha hallhatott e méltatlanul elfeledett alkotóról. A tanulmányok egyben művelődéstörténeti érdekességek is, gondolok itt a legnevesebb Kalevala-fordító, Vikár Béla és Gulyás Pál barátságát feltáró dolgozatra. Literátus embernek való „csemege” a Mítosz és valóság szembesítése, Gulyás Pál Országúti esküvő című verséről szóló tanulmány, amelyben a költő egy viszonylag ismeretlen költeményén keresztül tárul föl „múlt és jelen, mítosz és valóság összehasonlításának végeredménye, a fű ereje.” A fű ereje, a kicsinynek, az európai civilizációs áramkörtől messzire állónak aurája, a sugár, amely még Észak-Amerikába is elhatolt, megihletve Longfellow-t indián eposzájának megírására. A Kalevala-recepció ürügyén röpké bepillantást nyerhetünk szerzőnk jóvoltából a század harmincas éveinek népi írói világába is, melynek egyik kiemelkedő egyénisége Gulyás barátja, Németh László (aki szépírónak ugyan semmiképp nem népi, noha az egyik szociográfiát, A Medve utcai polgári-t ő „követte el”). Abba a népi mozgalomba, melyet a parasztmítosz és az antiindividualizmus jellemezett. Utóbbiak azért fontosak, mert a finn eposz egész hatásmechanizmusokat indukált Magyarországon, vagy legalábbis jelentős mértékben hozzájárult a népnemzeti kör és ideológia kialakításához.

A szarvas napállat is; agancsain hordozza a Napot. A Kalevala csodaszarvasát ördögök varázsolják a föld flórájából. A finn eposz a mítoszok örök varázsát nyújtja az olvasónak, melyhez e kitűnően megírt és filozofikus precizitással átgondolt tanulmánygyűjteményből talán közelebb kerülhet az, aki eddig kevésbé ismerte.

(Pallas Kiadó, Gyöngyös)

(Új Hevesi Napló, 10. évf. 1. sz. (2000. jan.) 81-82. p.)

Versek Terra Australisból

Az „aussie”-k irodalmáról, s főként költészetéről vajmi keveset tud az irodalombarát itt Európa közepén. Ezért is jelentős esemény a Dalok ura című kötet megjelenése, amely az első ausztrál költészeti antológia, s ezen belül is hét fontosnak tartott kortárs lírikus bemutatkozása magyar nyelvterületen.

A Széphalom Könyvműhely (az Australia Council által támogatott) kiadványa valóban úttörő jelentőségű munka, ha belegondolunk, hogy — számarányában is — milyen kevés ausztrál szerzőtől átültetett kötet jelent meg Magyarországon. Mindenesetre a Turczi István által fordított versek teljesen újszerű képet mutatnak egy alig ismert és távoli világ literatúrájáról.

A laikus olvasó, aki legföljebb a Nobel-díjas Patrick White nevével találkozott már, esetleg hallomásból tudja, hogy a modern ausztrál költészetet Kenneth Slessor-tól és R. D. Fitzgeraldtól eredezteti a világirodalomtörténet (előbbi Five Bells — Öt harangszó című költeményét több kézikönyv is a világlíra egyik remekművének tartja), örömmel veszi észre, hogy az antológia entrée-ját egy élő klasszikus, a nyolcadik ikszen is jócskán túllépett Judith Wright költeményei adják. S akkor már belecseppenünk az európai hagyományokba, az angolszász mitológia és mágia vonzásába, miközben az egykori fegyenclelep ősfolklorjának hangulatából is megérint valami bennünket. (Ami majd konzekvensebben Thomas Shapcottnál nyilvánul meg.)

Más-más alkatúak, életkorúak — és körülményeik is természetesen eltérőek — a megismert alkotók, de az olvasó óhatatlanul a hálót szövő pók rendalkotó kényszerével próbálja egy alomba terelni őket, az intellektuálist keresni bennük egy posztintellektuális — tehát gondolkodás utáni — kor-szakban.

Míg Judith Wright az ausztrál genealógiát fejtí föl könyörtelen moralistaként, addig egészen más szemszögből, de önnön identitását kutatja Bruce Beaver is, időnként ironikus és szarkasztikus modorban; az, hogy

lelke halványuló zsidó nyolcadrészébe
a megtisztuló felföldi szél
szétszagató büntudatot és dühöt sodor

— lírájának egész motívumrendszerét determinálja.

Ahogy a holland-belga prózaíró, Benno Barnard szerint egész Európában van körülbelül három csepp zsidó vér, úgy az ausztrál Beaver gyö-

kerei itt, távol a civilizációs bölcsőtől egy egész életmódot, vallást, mitológiát és kötődést fejeznek ki:

Törzsi nyolcad-testvéreimmel,
kik egy éjt s napot böjtölnek,
megújul majd a szövetség,
s újra eltölti őket a hit mannája.

Költészet és vallás egységére figyelmeztet Les A. Murray, aki szerint a vallások versek (ahogyan mondjuk a Biblia egésze lehet az), hiszen „imában nem lehet hazudni, mondta Huckleberry Finn, versben sem”. A „meditatív érzékenység” és a „metafizikus pontosság” — ahogyan azt a fiatalabb évjáratú Kevin Hartnál említi a fordító — csaknem valamennyi alkotóra vonatkozhat, kiegészülve a halálközelség egészen egyedi megközelítésű élményével, amellyel a tragikus sorsú Philip Hodginsnál találkozunk.

Persze, hogy felfedezhető itt-ott az Ausztráliába importált angol és amerikai irodalom jelentős alkotóinak hatása (erre utalások is történnek, pl. Eliot, Dylan Thomas, Yeats nevét említve), s ez talán eleve kikerülhetetlen, de nem jellemző. Ami jellemző — az intellektualitáson túl is — a nagy szabad területek egészséges levegője. A versekből áradó tágabb és másabb világ (amely talán mentes a mi európai zsúfoltságunktól), egy óceánközeli élettechnika esszenciája.

Ezekben a versekben a provinciális is képes fölemelkedni a széles egészbe (lásd, mondjuk Les A. Murray-nél), s az egyszerű is tud, ha bizzarrá nem is, de különössé válni (Kevin Hart esetében például).

A hét bemutatott szerző (a hét mint jellemző és mitikus numero) is az „itt és most”-ot kutatja, s körülhatárolható világban keresi a bölcsek követ, miközben látókörükben ott a globális világ.

Ahogyan Murray írja:

Ideje elindulni és gondolkodni kicsit
A zöld fák között, át a füves erdőn,
A gyönyörű tengerig,
És tovább látni ennél a hatalmas szigetnél,
Tovább az új dolgok felé.

Turczai István nagy empátiával, s nem kevés alkotói-szerkesztői tehetséggel gyűjtötte egybe a számára legautentikusabbnak tartott alkotókat és verseket. A Dalok ura megjelenésével a kortárs ausztrál líra nem egzoti-

kum többé, hanem vélhetően egy folyamat nyitánya, előjáték egy távoli földrész literatúrájának alapos föltérképezéséhez.

(Dalok ura. Kortárs ausztrál költők antológiája. Turczi István fordításai. Széphalom Könyvműhely — Australia Council for the Arts. 1999.)

(Új Hevesi Napló, 10. évf. 2. sz. (2000. febr.) 81-82. p.)

Ady szimbolikus univerzuma

(*Losonci Miklós: A képpalkotó Ady —
Képek Ady prózájában, Budapest 1998*)

„Amit a költő a képek nyelvén gondolt, azt ezerféleképpen lehet lefordítani a fogalmak nyelvére, s minden fordítás szükségképpen halvány és hűtlen. Tévednek, akik azt hiszik, hogy a szimbólum csak valamely gondolat kifejezése: ellenkezőleg, a szimbólum az elsődleges lelki tény, és a gondolat csak gyenge kifejezése a szimbólumnak” — így Babits.

Recenzens csak azért hozakodott elő eme idézettel, mert mostanában két vaskos esszé-monográfiát forgatott, lapozott igyekezettel, Losonci Miklósnak a közelmúltban megjelent dupla tanulmánykötetét Adyról: A képpalkotó Ady-t és a Képek Ady prózájában című összefoglaló jellegű munkákat.

Negyven év kutatásaira épül a két — elsősorban komparatív, összehasonlító jellegű könyv, amelyekben a tanulmányok szerzője művészettörténeti-literátori-civilizációhistorikusi minőségében a mégiscsak elsősorban szimbolikus-látomásos lírikusként ismert Adyt elemzi, az Ady-életmű tisztázatlanságait próbálja elvarrni. A „magyar mágikus” (ahogyan műveiben és elméleteiben látomásos volt máshogyan az ír Yeats, noha természetesen Ady nem sorolható az ezoterikus szimbolisták közé, vagy ki tudja) műve a hagyományos determinációknak nagyon is megfelel, hiszen az Ady-vers elsősorban a költői látomásra épül, s a képi és gondolati oldal nem elemeiben, hanem csak egészében felel meg egymásnak. A képsor tehát adott esetben a maga lehetséges teljességében, minden részletében szinte látomászerűen kibontakozik (pl. Az eltévedt lovas).

Losonci Miklósból elsősorban mégis a művészettörténész bújik elő. A képpalkotó Ady című kötet bevezető része a költő és a képzőművészet kapcsolatáról értekezik. (A századelő művészete elképzelhetetlen egyébként komparatív vizsgálódás nélkül, annyira összefügg az irodalom, a zene, a képzőművészet, a stílusok és az izmusok összjátékaként.)

Az esszéisztikusan tagolt felépítésű dolgozat nagyobbik felében a szerző a költő képpalkotását elemzi, az egészet beágyazva a kor stílusirányzataiba, kiemelve azt a lényeges momentumot, hogy Ady költészete összességében a század első évtizedeinek valamennyi irányzatából fölhasznál, elemeiben, kép- és szóhasználatában is. A festő erejű szavak, a költői szóteremtés, az evokáció, az Ady-kulcsszavak titkos információi egy óriás, komplex művet hoznak létre, az Ady-oeuvre-t.

Külön fejezetet kap a kötetben Ady színvilágának elemzése, kitérve a költő kedvelt színeire, a vörösre, a feketére, az aranyra. A vörös, a vére színe, különösen fontos Adynál, mint a szerelem, az élet, a Nap és a tűz couleur-je, de mint betegségének szimbóluma is.

A színek, mint a kozmikus rend alkotóelemei különösen fontosak a látható erőnél, hiszen a lírikus ez esetben képzőművész, ha más dimenzióban is. A színrend vizsgálata nemcsak a költő Adynál fontos, de a prózaíróként kevésbé fontosnak tartott, valójában a nyugatosok prózájával egyrangú alkotó novellistánál is.

Losonci Miklós másik terjedelmes munkájában Ady prózáját vizsgálja megint elsősorban (de hangoztatjuk: nem kizárólag) a művészettörténetész szemszögéből, vizsgálva a novellák gondolat- és formabőségét, az építézet és szobrászat jelenlétét, a rajz, a grafika szerepét az elbeszélésekben. Kitér a monográfia Ady publicisztikai munkásságára is, utalásként a költő képzőművészeti kritikáira.

Nagyvárad, Budapest, Párizs — a századelő hazai és külföldi iskolái a fenomén számára. Mert iskolák, hatások voltak, tagadhatatlanul, s ízlésváltozásai is tetten érhetők a versekben, de a prózai szövegekben is.

Felvetődhet a kérdés, hogy ezek a komparatív vizsgálódások nem másodlagos jelentőségűek-e a költői mű szempontjából, s nem kerülnek-e meg a gondolatot — a formai-képi vizsgálódás nem gyengíti-e az „üzenetet”? A válasz nem lehet eredeti (tartalom és forma együtthatása), de nem — hiszen különösen a szimbolista eredetű költészet nem nélkülözheti a saját ontogenezisére vonatkozó vizsgálódásokat.

A szimbolizmus, mint mágikus üzenethordozó végül is az emberiség civilizációs bölcsőjéig, a barlangrajzokig megy vissza. A *homo symbolicus* keze nyomát őrző legrégebbi művészeti emlékektől a modern művészetig az út hosszú, de az archetipikus jelkészlet megismerése alapot adhat az új szövegek szerkesztéséhez is. Világosabban: a jelképteremtő erő genetikailag kódolt az emberben, s ez szerencsés esetben, egy zseniális elménél a múlt és a jelen összekapcsolásának eredményeként új minőséget hozhat és hoz létre.

Losonci Miklós alapos és mélyreható tanulmányaiban végül is Ady szimbolikus univerzumának megismerésére és megismertetésére tesz kísérletet, ezáltal nem elsődlegesen a fogalmi megközelítés révén, hanem a költői és prózaírói oeuvre textussejtjeinek, alaki elemeinek vizsgálatával.

A látomásos, a mágikus költő festő, képalkotó, képíró is, ha nem is ecsettel teszi ezt. „Ady forrásai az univerzális mozgás, a helyváltoztatás és a gondolkodás együttes benyomásai alapján jönnek létre komparatiztikus

összehasonlításban” — írja Losonci Miklós —, s ez új fölismeréseket jelenthet a tárgykörben. Nagyon sok ismeretet, művészettörténeti és irodalomtörténeti, de zenei és histográfiái tudást is föltételez olvasójáról a tanulmányok szerzője, s akkor a terjedelmes esszé-monográfiák mögül előbukkan az örök tanár, a kedvelt témában el-elkalandozó tudós pedagógus, hogy némileg helyre tegye a figyelmes nebuló rendezetlen gondolatait.

Ajánljuk e két nagyívű munkát további felnőtt nebulók figyelmébe.

(Új Hevesi Napló, 10. évf. 6. sz. (2000. jún.) 79-80. p.)

Olaj és fény

Christine Busta — Kerék Imre: Gedichte — Versek
(*Oszták Kulturális Intézet, 2000*)

Itinerarium mentis in Deum: az Isten felé vezető lelki-szellemi út a gondolatnak az útja, vagyis inkább a teljes emberé, itinerarium hominis. Csend és fenség — s látható: ateista humanizmus nem létezhet. Hiszen, ha az embert megfosztjuk transzcendenciájától, akkor elpusztítjuk végső, személyes értelmét is. Christine Bustáról azt írja a szakirodalom, hogy haladó katolikus költő. De milyen a nem haladó? Hiszen a személy transzcendenciája — miként a Teremtő — tökéletesen fölötte áll minden látható és tapintható eredménynek. De vajon létezhet-e megújított s modern katolicizmus? Nyilván igen, s talán úgy, ahogyan azt egy friss Busta-válogatásból megismerhetjük:

Szavakat, képeket, kavicsot és bogáncsot,
Kagylót, magtokot és fagyökeret
Cserepet, hallgatást és keserűséget.

Egyetlen, amit még szívesen megőriznék:

Kiveszett jóságát az embernek
(Sok mindent gyűjtöttem életemben)

Kerek Imre költő és műfordító elkötelezett híve a német (s benne az oszták) nyelvű lírának, most kéttucatnyi versből álló kétnyelvű válogatást tett közzé *Gedichte — Versek* címmel az Oszták Kulturális Intézet gondozásában.

Busta versei valahogyan mindig a halál körül forognak. Nevezzük „utolsó legendának”, „alvók híradását alvóknak”, fájdalomnak és bűnnek, olyan körülménynek és sorsnak, ahol „angyalok vigyáznak halakra”. Minden emberi halálban ott van az új élet misztériuma. Christine Busta tömör, empirikusan humánus lírája pontosan azt az életérzést közvetíti az olvasónak, amelyet a nem keresztény ember is megtalálhat meditációiban Buddhában, Mohamedben vagy akár a Talmud textusaiban.

Lehet-e végső formára csiszolt, abszolút lecsupaszított költemény? Gondoljunk Pilinszkyre, mondjuk — nyilván lehet. Egy példa — ezúttal két nyelven:

Entdeckung

Sag:
Grasnarbe:
Sag es langsam.

Du sprichst
ein volkommenes
Gedicht.

Felismerés

Mondd:
Pázsit
Mondogasd lassan.

Tökéletesre formált
költeményt
mormolsz.

Kert s a természet így: kozmológiai jelkép, a pázsit talán a földi világ kicsinyített mása, teremtett létünk színhelye. A Busta-vers lényege éppen a versbe tömörített félelemérzet, a bűnbe kísértett, de onnan örökkön elvágyakozó ember nyomasztó, lelkiismeret-furdalásos immanenciája, s ezt a lírikushoz alázattal közelítő magyar költőtárs, Kerék Imre kitűnően transzponálja.

A jövő metaforái: az olaj és a fény. Athéné, Zeusz lánya volt védnöke az olajtermésnek, a hűség és a bizalom jelképének, s Hélios, a nap és a fény istene naponta indult égi útjára négylovas szekeren. A folytatható élet reménye pedig itt van a humanista lélekben időtlen idők óta:

Azután kezdődik a mi időnk, az új arc a valaha-voltban,
Az ifjúság, a múlhatatlan.

E kis kötet-válogatás a költészet-desszert még meglévő ínycenceinek nyújt félórára, órára maroknyi élvezetet.

(Új Hevesi Napló, 10. évf. 6. sz. (2000. jún.) 80-81. p.)

Kunsági krónikák

Körmendi Lajos: Robinson az árokparton — Az én Karcagom

Van-e helye még a falukutatásnak? A szociografikus-néprajzos falusi irodalmi riportnak, az anekdotikus-adomázó-pletykás (lelkünk rajta) ókonzervatív ízlésű, de friss-ropogós falukrónikának?

Körmendi Lajos lírikus kunos-karcagi történeteket gyűjtött egybe Robinson az árokparton című kötetébe, amelyet Györffy István „szilaj pásztorainak” folytatásaként, kései szellemi rokonaként tisztelhetnénk, ha a szerző szándéka ez lenne. De nyilván nemcsak ez. Láttelel, pásztor-halászpákász utód, alföldi megfigyelő rajzai, karcai ezek, az irodalmi riport leg-nemesebb fajtájából, ami mégiscsak hajaz Györffy Nagykunsági krónikájára. Csak közben bérmunkások és lumpenek lettek a hajdani gazdákból, hiszen a „nyakas tulajdonosok szeméből kiverték a feneséget”, s a hajdinás ősök természet-Isten kettősségű életrendjéből csak a sokadosztályú paraszt táncrendje maradt mára.

Körmendi krónikái mindennapos jelentések a haza keleti-déli provinciájából. Hogyan és miként élnek a kun leszármazottak itt, a globalizáció korában. Plebejus mentalitás, antimodern parasztmítosz, parasztgondolat. Igen, ez utóbbi lengi át az egész kötetet, ezek az írások (illetve a mögöttük felvonuló háttér) „megideologizálhatók”: él még mostanság is az antikommerciális, természetszerető paraszti ideológia, ha nem is úgy, ahogyan Szabó Dezső nemzetmítoszában, de hús-vér realitásban.

Mindennapos eseteket rögzít Körmendi tolla, s ez így van jól, ezekből rajzolódik ki a kunvilág eme szegletének tényszerű képe, s ismerjük meg a „rétes-mezős” emberek lelkivilágát, a magyar vidéki lelkiségnek még ma is föllelhető mentalitását.

A lírikus riporter ezúttal, s a riporter lírikus, a világ meg egyszerre kinyílik.

A második könyv egy nyolcvanéves karcagi eredetű festőművésznak, Bod Lászlónak „világjárásairól és hazatalálásairól” szól, dokumentumkötet, beszélgetőkönyv, tele a szerző-krónikás és a művész maximáival — az életelv itt is, ott is azonos.

És ez a kötet is szociográfia, krónika a szülőföldről: patriotizmus. És itt álljunk meg kicsinyt. A patriotizmus ugyanis erkölcsi erény, a lokálpatriotizmus ugyancsak, s még fokozottabban. A szülőföld-szerető egyén hajlandó áldozatokat vállalni a provinciájáért. Miként tette ezt Bod László is, egy teljes élet tükrében. Cselekvő honszerelem — per definitionem — nem

önmagunknak (mint valamely közösség tagjainak büszkén élveteg átérzése), hanem a közélet gyakorlása és kultusza nevében. Bod László élettere: Karcag, de India, az Egyesült Államok, a Velencei-tó környéke is, noha minduntalan a honi föld. Tájfestészet, néprajz és művészi bábjátás elegye és vegyülete, kreáció, a mögé rendelt életutat rendező relikviákkal: utakkal és sorsokkal.

Egy beszélgetőkönyv fölépítése többfajta lehet. Ezúttal a szerző krónikájába beleszövődik a festő confessiója, mert hát minden visszaemlékezés gyónás, vallomás is, legföllebb a memoár a válogatott anyagtól feszebb, ezúttal érdekesebb lesz.

A fikciós irodalom lanyhulásának idején a még olvasni tudó és szerető ember szívesen nyúl mások sorsa felé. Ezt szolgálják az ilyes könyvek, Körmendi Lajos — már verseiben is megtapasztalt történetrögzítő igénnyel — két új kötete kapcsán egy periférikusra takart-függönyözött világról tudósít, s ezek bizony nem a Kánaán vidékéről származó krónikák.

Szerző (látszólagos?) derűje, kiegyensúlyozottsága viszont ellentétezi az esetleges negatívumokat, az óhatatlanul nem megkerülhető periférikusságot (ezt még a világlátott festő esetében sem kerülhetjük meg), de valljuk: a centrum agyonajnározott és halhatatlanított világa mellett szűkség lehet a másik oldal megismerésére is.

Összességében két kitérő könyvet vehet kézbe a nyájas olvasó, akit még érdekelnek a saját sorsán kívüli dolgok, netalán embertársai.

(Új Hevesi Napló, 10. évf. 7. sz. (2000. júl.) 104-105. p.)

Állapotrajzok és hangulatok

Kelemen Erzsébet: Hexameron

Nagyon karcsú és nagyon vegyes tartalmú kötet *Kelemen Erzsébet*nek a *Jel Kiadónál* megjelent *Hexameron* című prózagyűjteménye, amely tizen-nyolc írást tartalmaz. Van benne kisnovella, tárca, „örkényi egyperces” (Pályázati felhívás), s a könyv címadó írása voltaképpen verspróza, a szerző nem tudja letagadni költői vénáját.

S itt a legjobb, mikor a lírikusi eszköztár anyagából a váratlant hívja elő. A nagy dolgok vajúdva születnek, akár a hegyek, s merész, vonzó magaslatokká a szél, a víz ereje, a szenvedés koptatja őket.

A szerző tehát elsősorban költő, s korábbi írásai alapján is jut az ember eszébe, hogy finom, ízléses, s ne szégyelljük: nőies. Vitatható, hogy ki mit ért nőiességen, a recenzens a klasszikus megoldások közül a szelíd jelzőt választja definíció gyanánt. Kelemen Erzsébet szeretetfogalmához (mert szeretetről szól minden írása, annak vágyáról) a legmagasabb rendűt, a görög erőst társíthatjuk. Ez a hozzánk közelálló, a szépség, s végső fokon az életet formáló befolyás, az Isten szeretete.

Szerzőnk vallja és éli ezt, még akkor is, ha az Amor Sanctust a mai világ anakronizmusnak tartja.

A kötet kisnovellái is e téma körül forgolódnak, a mindennapok szürke történéseinek gyűrűjében. Egy-két írás itt-ott a napilapok „kis színeseihez” áll közel, esetleges didaxisaiból előtűnik a szerző eredeti foglalkozása: a pedagógus. Valamennyi textusból előbukkan a közösségkeresés vágya, az ideális közösségé, ami Kelemen Erzsébet esetében kimondatlanul is a viláson alapul. S ez az ideális közösség valahol — néha csak virtuálisan — létezik, és azért létezik mindig a maga konkrét formáiban, mert az adott társadalom reprodukciójában meghatározott funkciója van.

Az írásokról: kimondatlanul is szelíd-szordírnós kritikák valóságunk jelenségeiről. A *Nevelés*, a *Demokratikus oktatás*, a *Hóhérléptek*, a *Tükörkép* és *A mandolin* ilyen, míg a *Nagyvárosi hűtlenség* című írás a lokálpatriotizmus, a szülőföld iránti hűség vállalása.

A szabadság, a törvény és a rend nem egymásnak ellentmondó fogalmak, hanem egymást feltételező alapelvek. „*Minden szabad nékem, de nem minden használ*” — a didaxison átütő alaptétel.

Kelemen Erzsébet írói-emberi habitusa benső meggyőződésen alapuló szolgálatot fogad el és követ. Nem lehet közömbös az önzés és a halál ösvényén járók iránt. Ezt nemcsak kisprózái, de korábbi versei is tanú-

síthatják. A Hexameron szövegeinek többsége a hagyományos magyar próza terméke, ahol mindig is fölfedezhető volt némi konzekvencialevonás, tanulság-odabiggyesztés a történet végére. Ha lehet némi fenntartás, akkor csak ez: az összegzés elhagyható immár, a figyelmes olvasó nagykorú.

Összességében értékes kötetet vehet kézbe az ember, az írások javarésze állapotaink és szükségseink rögzítése. E rövid krónika írója mégis a kötet cím-adó novella stílusának-hangulatának folytatására biztatná a szerzőt. Mert: „— *Ha szeretiünk, sebezhetőkké válunk — simogatta meg a férfi a nőnek vállaira omló hosszú haját, s engedte, hogy az időtlenségbe nőjön a meghitt pillanat. — A szenvedés végigkíséri életünket — folytatta kis idő múlva. — Alakítja, formálja bensőnket, s megedzi a lelket. A legcsodálatosabb dolgok, a legnemesebb érzések a fájdalomtól születnek!*”

És a csöndből. A megértés és a megtérés a csend kapuján át vezet. A lélek döntései és elhatározásai csendben történnek. A legfeszültebb napok után áll be leginkább az ősi rend, a nyugalomnap csöndje.

A karcsú könyvet *Elekfi László* lektorálta, *Cs. Varga István* ajánló sorai vezetik be és *Bajcsy Lajos* illusztrációi díszítik.

(Új Hevesi Napló, 10. évf. 7. sz. (2000 júl.) 81-82. p.)

Tájak, vidékek, barátok

In medias res indul ez a recenzió, a kritikus rögtön kiválasztja a számára legjobban tetsző lírai darabot: Utazók hazája, Dalmácia — halak, csillagok, tűz, ég, föld verse, a magyar költészetben mindig valami tág és elérhetetlen képzetel társított, a Tejútta rokon fogalom: a tenger. „Szirtjeid kopaszágán trombitavirágok kapaszkodása / Leánderek selymes leányka szája. / Sókristályaidtól kékelő kaktuszok, kardosak. / Vízmélyeid mohó kagylói, szivárvány-záró állkapcsok, a szépség lakatai.”

A kisebbség is lehet birtokosa a nagyvilágnak; a tengertelen a tengernek, nem muszáj füledt kis magányba temetkezni. Az életbe, a másba való kijutás szépséges borzalma ez.

Turcsány Péter négy év költői termését gyűjtötte össze *Megmentett tisztásaink* című kellemes kiállítású kötetébe, s az esztendő négy évszakja köré csoportosul a könyv négy ciklusa: *Sugallatok játékszere*, *Az idő vendége*, *Csillag — a homályban*, *Böjti hóesésben*.

Hagyományos, sőt konzervatív líra ez, hogy értékörző, s tovavivő. Utak, utazások, a természet ölelte realitás, a magyarság, mint tiszta konvenció, tájak, vidékek és barátok közelsége és a sokszor elpusztított hit adja a keretét és a világát is e verseknek, melyek fölött az itinerarium homonis, a teljes ember keresése áll. A benső világ megtalálásának vágya mindez, de hát mind erre vágyunk. Turcsány Péter lírai aurájában ilyenek mutatja magát ez ország kicsit vidékies, kopottas, de vágyakkal és feszültségekkel teli kirakata.

Festenéd e tájat, eggyé borítva mind:
Lakóit, fényeit és árnyait;

eperfa ravatalát lenyugvó élet fölött
s agancs-villámot, ha távol dörög.

(*Sem dúvad, sem pacsirta*)

A „hungarus anyaföld” láthatólag a legfontosabb terep a költő számára, s ezen belül is pozitív-provinciálisan a Pilis. A táj körítés a gondolatokhoz, a hol filozofikusan zárt és tömör, hol pedig játékosabb tartalomhoz s formához.

A *Megmentett tisztásaink* című kötet egyértelműen az értékörző, nemzeti szellemű s patrióta szellemiségű vonulatba illeszthető, abba a sorba, amely a mában kicsit leértékelődött, de talán a jövőben visszanyerheti ere-

deti helyét a magyar költészeti palettán. A forma térvészése után ugyanis szinte törvényszerű a forma újbóli térnyerése, s nyilván megújult alakban, de morálisan hagyományos értékeket követve vállalhat újra primátus szerepet.

Üvegzőld, hatalmas szőlőfürt nedve,
miért sajtol az idő prése egyre?

Benned ki dolgozik? És általad?
Maholnap ha tegnapod rád szakad?

(Dél tengerébe)

Vágyak, az őrzés, a megmentett pozitívumok kívánásának az igénye sugárzik a kötet valamennyi darabjából. Egyenletes szerkesztésű kötet ez, amely mindig ugyanarról szól, más és másfajta eszközökkel: egy nép lelki rezdüléseihez adhat kulcsot.

A négy ciklus egyformán szimbolizálja a négy év négy évszakát, az idő körforgását, az emberi lét — véges — ciklusait is.

Érdekes a kötet utolsó része, a *Két furulyás — egyszólamban* című játék, egy utazás és költői játék terméke, a moldvai csángó-magyarok közt tett látogatás emlékére, párhuzamos versek egy lírikus baráttal. A játékos archaizmusok itt mintegy feloldják a kötet komorabb gondolatait, ugyanakkor összegzik is e karcsú könyv mondandóját:

Isten tett le a helyemre
ügyelek az én népemre.

Klészse népe, Szeret népe,
barátomnak élet-fénye!

Hosszú utunk — csak egy helyben
járást mintáz szeretetben —

(Magyar magyarral találkozik)

A kötetet *F. Varga Ágnes* grafikai illusztrálják, mértékkel letisztult formákkal, a versek egyenrangú kiegészítőjeként.

Turcsány Péter: Megmentett tisztásaink — Költemények 1995-1998.

(Kráter Műhely Egyesület, Budapest, 1998.)

(Kéziratból)

Cseppjeiben hősök vére forr

Versek az egri borról, Eger, 2000

Alkaiosz, Anakreón, Horatius óta tudunk bordalokról, s bár az ivónóták az alkalmi versek körébe tartoznak, a magyar költészet reprezentáns darabjai kerültek (és kerülnek) ki effajta lírai alkotások közül.

A *Segít a Város Alapítvány* jóvoltából, 200 számozott példányban jelent meg a közelmúltban a *Cseppjeiben hősök vére forr* című kellemes kiállítású kötet — *Versek az egri borról* alcímmel —, melynek szerkesztője, jegyzet- és előszó-szerzője *Lisztóczy László* irodalomtörténész, aki a *Végnek tüköri (Versek Egerről)* című tavalyi kiadvány folytatásának tekinti e könyvet.

A kötet — időrendben — *Tinóditól cseh Károlyig* válogat magyar költők egri bordalaiból, *Gvadányin, Vörösmartyn, Petőfin, Liszniai Damón* át *Tárányi Béláig, Gárdonyiig*, s mellette népdalok szerepelnek az antológiában. A szerkesztő-válogató megemlíti, hogy minden jel szerint „az egri bor újabb kori kultuszának *Vitkovics Mihály* volt az első számú megalapozója és elindítója”, tehát az egri rác költő kiemelkedő helyet kap a válogatásban, s az előszóban is.

A borról mindent elmondtak már a latin népek, de a magyarság fontos szimbóluma, az élet és a halhatatlanság jelképe a vérrel asszociáló nedű. Az Ószövetségben az örömet szimbolizálja (s Noé alakjával fonódik össze), s a keresztények is a bor színe alatt veszik magukhoz Krisztus vérért, Istennel kötött új szövetségük jelképét.

A bordal, a magyar bordal maga a jókedv és a barátság, de a szerelem és a hazaszeretet témájából építkezik, s amíg Európában a vágánsköltészet (pl. *Carmina Burana*) kelti életre az ókori szerzők utódként a műfajt, addig Magyarhonban a nagyszerű borisszák, *Balassi, Csokonai Vitéz, Petőfi, Vörösmarty* áldoz Bacchus oltárán.

A bor és a patriotizmus összefüggése pedig alighanem magyar sajátosság:

Tüzeben él apánk szelleme:
Az egri bornak ez fő jelleme!
E szellemtől hevülsz,
Ha tőle lelkesülsz.
Fogd e pohárt, igyál egyet tehát
S ha kell, mint ők, vérrel véd e hazát!

(Egedi: Egri bor)

A bor tehát több, mint nedű, hiszen az emberi boldogság, hit, patrióta szellem egyik alapja, ahogyan *Mindszenty Gedeon* fogalmazza:

„*Boldogok, kiknek örömeik oly tiszták, mint a gyermekek álma, azon gyermeké, ki még a bűnt nem ismeri, s kiről szinte azt hinné az ember, midőn nyála csordul, tiszta lelke méze foly le ajkán. Boldogok, kik így örülnek, hogy nemcsak homlokaik vidámak, de lelkökre sem vet a vétek, s a vétkes öntudat ráncot.*”

Avar és füst illata, „antik fényű öröm”, a „pára-glóriásan világító Eged-hegy” (Cseh Károly) hangulata járja át az olvasót e kötet forgatása közben, s jól van ez így. A katolicizmus egyik fellegvárában az informatikus és globalizálódó jövőt féltő olvasó örömmel nyúl vissza az archaikusba, a dicső vagy akár kevésbé dicső múltba, hangulatok, nosztalgiák kerítik hatalmukba, ahogyan a kítűnő Apor Eleméernél is:

Hogy mire
serken a
hajnal
csorduljon
a szívünk
dallal.

(*Puttyosok dicsérete*)

Megjegyzendő, hogy két élő költő kapott helyet a válogatásban, az erdélyi testvérváros, Gyergyószentmiklós lakója, *Bajna György*, illetve az *Új Hevesi Napló* szerzői köréhez tartozó, Egerhez ezer szállal kötődő, mezőkövesdi illetőségű *Cseh Károly*.

Recenzens megemlíti még egykori barátját, a már más vizekre evezett etnográfust, *Fajcsák Attilát*, akinek alapkönyve az egri szőlőművelésről és borkultúráról fontos építőanyaga a válogatásnak. S végül: tetszenek az illusztratív fotók és rajzok, összességében nemcsak az egri bor barátainak s a lokálpatriótáknak, az irodalomkedvelő szélesebb közönségnek is jó szívvel ajánlható e kis példányszámú, ínycsecknek való antológia.

(Új Hevesi Napló, 10. évf. 8. sz. (2000 aug.) 77-78. p.)

Szellem és lélek régiói

Gondolatok Cs. Varga Istvánt olvasva

Az Írás szerint Isten a művészetet és a művészi kifejező eszközöket is felhasználja áldásai, üzenetei közvetítésére. Őneki, mint a legnagyobb alkotónak van hatalma az alkotásra kiválasztott embereit Szentlélekkel betölteni. Ezt tette Bésaléellel és Aholiákkal, az ószövetségi szent sátor és berendezéseinek készítőivel a pusztában, és ezt teszi mindenkivel, aki a valódi segítség és a tiszta igazság közvetítésére kap megbízást.

Cs. Varga István új kötetében, a *Szent művészet II.*-ban immáron egyedül folytatja a korábbi, 1994-ben megjelent első kötet gondolatiságát, szellemi vonalát és elemző irányát. Míg ott több szerző közös gondolati síkja szervesül egységesnek tűnő egészbe, itt egyetlen kutató nagyon sok olvasmányon átszűrte, alapos tárgyismerete tehet közkeletűvé sokáig elhallgatott dolgokat. A szakralitás a magyar irodalomban is fontos, alighanem az egyik legfontosabb vonulat.

De létezik-e vallásos irodalom? *Pilinszky* szerint a művészet alapvetően vallásos eredetű, s ha egyszer minden művészet valóban vallásos gyökerű, akkor vallásos irodalom voltaképp nem is létezhet a szent szövegek közelségében.

Cs. Varga idézi *Pilinszkyt*, de idézi *Pierre Emmanuelt*, *Sík Sándort*, *Barta Jánost*, *Rónay Lászlót*, s maga is úgy véli, „határozott különbséget kell tennünk a liturgikus művészet és az általában vett vallásos művészet között”. Maga a szakrális költészet ugyanolyan esztétikai értékmérők szerint ítélni lehet meg, mint más, témájában és gondolatiságában nem szakrális líra, tehát elsősorban is műnek kell lennie a szakrális ihletésű versnek, s csak másodlagosan vallásos ihletettségűnek.

Kis kitérő: vajon a szakrális irodalom körébe sorolható-e például a Nobel-díjas portugál *José Saramago Jézus Krisztus evangéliuma* című regénye, amely éppen a történelem részét alkotó, szakralizált múltbéli események megkérdőjelezését, vagy inkább újrafogalmazását jelenti. (Eszerint Isten talán nem is létezik, ennél fogva az egész európai civilizáció a semmin nyugszik. A szakrális és a profán, illetve a transzcendens és a földi párosítása nem idegen az ibériai írótól.) Ha esetleg ellentétes előjellel is: de igen.

De vissza: a szerző a magyar irodalmon belül vizsgálja a szakrális vonulatot — s úgy tűnik — van miből merítenie, sőt erős szelekció szükségeltetik, mert a Halotti Beszédtől napjainkig óriási a kultúra-anyag, s a tanulmányok szerzője sem törekedhetett teljességre.

A magyar történet és a sacrum egysége legteljesebben talán *Kölcsey Himnuszában* van jelen. A Himnusz nemzeti ereklye. (Kicsit szomorú, nem úgy, mint a franciáké, de hát ez törvényszerű.) Cs. Varga rendkívül átfogó és alapos tanulmánya minden mozzanatot érint, ami e verssel kapcsolatos. A keletkezési hely bemutatása, a himnuszköltészet általános jellemzése után a költemény teljes ívű elemzése következik.

Történelmi, összehasonlító irodalomtörténeti és nyelvi komplex analízis ez a tanulmány, amely rávilágít arra, hogy a vers lényege a történeti visszahelyezkedés révén a történeti magyarsággal való teljes érzelmi azonosulás. Ugyanakkor a történelmi bűnök vallásos felfogása (az eredendő bűn misztikája) mintegy feltételezi az újjászületés, a regenaráció lehetőségét is — Isten akarata szerint. A Himnusz egyszerre nyúl vissza az Ótestamentumhoz, s a sors görögös kategóriájához, azaz a zsidó-keresztény hagyományokhoz és az európai bölcsőt jelentő görög-latin civilizációs kultúrához.

Mária Izrael leánya, „egy ő Ádám törzsökében minden üdvözítésre váró emberrel”.

Ismerjük életét, noha élete majdnem végig teljesen rejtett. Éva által a halál, Mária által az élet — Mária az élet anyja. Az Úr alázasatos szolgálója, a názáreti Szűzanya, Fiának misztériumába rejtőzve, Isten szándéka szerint túllépi történelmi egzisztenciájának szerény kereteit. Az emberiség bölcsőjében hangzottak el a titokzatos szavak a Fiúnak anyjáról, aki el fogja taposni a kígyó fejét.

Credo Populi Dei: Isten népének hitvallása, a katolikus dogma szerint Mária az egyház anyja. „A Mária-kultusz koronként változó intenzitású, eltérő formájú, de az Istenanya tisztelete a kereszténység integráns része” — vallja Cs. Varga István a kötet *A Mária-kultusz költészetünkben* című tanulmányában.

A magyar irodalom bővelkedik e kultusz által ihletett művekben, az *Ómagyar Mária-siralomtól* Adyn, Sík Sándoron, Rónay Györgyön át Szabó Ferencig. Máriának a kinyilatkoztatásban, a Szentírásban mintha két különböző dimenziója volna. Az első, amit ismerünk, ő Izraelnek egyszerű lánya, akiben Isten nagy dolgokat vitt véghez. Őt ismerjük meg Lukács és János evangéliumából. De ő az is, aki az Úr szolgálójaként egészen odaadta magát fia személyének és művének.

„A föld megsegítette az asszonyt.”

Harsányi Lajos, Sík Sándor, Mécs László. Az átlagos fiatal, s irodalom után (még) érdeklődő sem hallhatott róluk, hiszen nevüket meg sem említették, még a felsőfokú intézmények magyar szakán sem. (E sorok írója

gyermekkorában is csak nagyanyja olvasmányai alapján ismerte Sík Sándort, Reményik Sándort vagy Mécs Lászlót).

A magyar katolikus líra megújítói — írja róluk Cs. Varga. De mit jelenthet a megújított katolikus líra? A kiveszett jóságát az embernek, ahogyan Christine Busta osztrák költő nő fogalmazta —, a keresztényi alap gondolat egyetemessé tágítását.

A lelkiismeretről van szó, amely az embert nemcsak felületesen akarja a jóhoz kötni, hanem mélyebben, Aquinói Szent Tamás szavaival: bonus is quantum homo — jó, amennyiben ember legyen, ne veszítse el az alapvető jót, amely az ember lényege.

In munere regali Christi — részesedni Krisztus királyi küldetésében, a keresztény számára valóságos részesedés lehet.

És akkor Radnóti. A Nem tudhatom történeti háttére. Cs. Varga szabadkozik: „Nem létezik megfellebbezhetetlen, örök érvényű és egyedül hiteles interpretáció”. A szöveg nem végpont a kutatónál, hanem kiindulópont. A zsidó származású költő, aki magyar költő volt. De milyen a kettős identitás? Egy zsidó vagy betartja az összes vallási szabályt, előírást és szertartást (amelynek látszólag semmi értelme), vagy agnosztikusan idegbeteggé válik — mondta valamely regényi textusát idézve egyik zsidó ismerősöm. Radnóti elsősorban morálisan volt magyar, ahogyan morálisan volt keresztény is. Vált kereszténnyé. Cs. Varga István szerint „egy csodálatosan tiszta és etikus lélek tengerszem-mélységű belső forrásaiból” nyerte interpretációját. A kettős világ duplán kettősnek bizonyult Radnóti esetében.

A barbárság szépségét tudja fölmutatni Sztravinszkij zenéjében, innen a Bartókkal rokonítható nagyság és modernség Fodor Andrásnak *Az ördög győzelme* című Sztravinszkij-zene hatására írt versének elemzése már-már az ars sacra mélyrétegeit érinti, a komparatív műelemzést, melyben zene, irodalom, festészet — a művészet egyetemes és transzcendens jellege, a szellem és lélek magas régióiban tett utazás után kerülhet a műélvező kegyelmi állapotba.

A tudós kutató *Pilinszky Szent Lator*-ját „golgotai képmeditációnak” nevezi, olyan költeménynek, amely „eszmélkedő elmélkedés a keresztalárlól, a megváltó isteni szeretetről, a barátság lényegéről”. Cs. Varga, az irodalomtörténész, olvasó emberként is a legnagyobbakat, a gondolatilag (és technikailag) is a legjelentősebbeket veszi górcső alá, mintegy esztétikailag azonosul ezekkel a szellemi táplálékokkal, hiszen alapművek.

A patriotizmus (így, per definitionem: cselekvő hazafiság, s távolról sem liberális fölfogásban: nacionalizmus), a magyarság igenlése ott van Cs. Varga István valamennyi dolgozatában. A patriótát elkötelezettsége

nem egyszerűen az államához, hanem a jó államhoz fűzi. A zsarnokság hű szolgálja nem jó hazafi. Cs. Varga semmilyen formában (még felpuhult, gulyásos menüként felszolgált alakjában) sem méltányolta a diktatúrákat.

Kazinczyék óta hagyományosan úgy gondoljuk, hogy a magyar irodalmi nyelv magas színvonala közügy. Erre példa a *Szent művészet* második kötete. Ezekben a tanulmányokban a szellem és a forma, a gondolat és a nyelv egysége valósul meg.

Nem lehet szabályos recenziót írni Cs. Varga István könyvéről, csak lapszéli gondolatok tömkelegét lejegyezni, hiszen annyira új és valóban hézagpótló munka született. Sőt, egy egész folyamat, egy egész tematika kezd itt körvonalazódni: a magyar szakrális irodalom teljességének bemutatása, annak igénye.

A Szentírás sugalmazott könyv, az Isten ajándéka, s csak egyfajta alakjában irodalom (mégpedig a legmagasabb szintű), elsősorban a nevelés, az erkölcs, az esztétika szent forrása — fejt ki egy vele készült interjúban az irodalomtörténész professzor.

Ott, ahol megjelenik a végtelen szeretet, Isten szeretete önmaga megvetéséig (ti. Krisztus megfeszítése) — szegényes emberi szavunk. De ha mégis van ilyen szó, s ezt bizonyíthatja a szakrális irodalom is, akkor azt ismerjük meg alaposan.

Cs. Varga István kitűnő, úttörő munkája ehhez megbízhatóan színvonalas irányú.

(Magyarországért, Édes Hazánkért Kiadó — Xénia Kiadó, 2000)

(Új Hevesi Napló, 10. évf. 9. sz. (2000 szept.) 82-84. p.)

Versek a karbidszagú tájról

*Ormos Gyula: Megszállni valahol
(Edelény — Ormosbánya, 2000)*

Szikár, pontosan metszett leírású dalok szerzője volt Ormos (családi nevén Papp) Gyula, aki alig két esztendeje hunyt el 53 évesen. Valljuk be, csaknem ismeretlenül hunyt el, noha korábban megjelent a Napjaink, az Észak-Magyarország és a Kortárs hasábjain is, és kötetét már a kilencvenes évek elején kiadásra javasolta Vasy Géza irodalomtörténész, a Hetek költőcsoport egyik első méltatója.

Most — első és utolsó, posztumusz verseskötetét veheti kézbe az a kevés számú olvasó, aki hozzájuthat az edelényi — rudabányai (a címben helytelenül szerepel Ormosbánya neve, a szerk.) közös kiadású aszketikusan sovány könyvhöz.

A tájbeli rokon lírikus, az Új Hevesi Naplóban is rendszeresen publikáló Fecske Csaba szerkesztette a *Megszállni valahol* című válogatott verseskötetet, amely első olvasásra Jeszenyint juttatja eszünkbe, noha Ormos Gyula nem paraszti, hanem bányász vidékről hozza élményeit, a „karbidszagú tájról”, ahol a kemény, nyers és férfiasan szűkszavú élet volt a meghatározó, míg létezett az a világ.

Bicskával gondosan faragott lírai darabok ezek, tájba-természetbe öltöztetett érzelmek, illatok, színek kavalkádja, csöndesen férfias rezdülések karcjai:

Vadrózsailat — holtat nem zavar már.
Amott cserép vöröslük, erre néz.
Itt hantok ódon odva. Fenn nehéz
Nap izzik. Ujjnyi szellő sem szaladgál.

(Kereszt korhad)

A bányatelep „szürke és nehéz” földje, a „vénhedt házsorok”, a „tág, kopár ligetek” világa, mindenütt vele van, egyetemi évei, tanárkodása idején is.

A betegség, a korai halál tudata, az emberi és alkotói magány keserves hangulatot kölcsönöz Ormos Gyula verseinek.

Vasárnap. Május. Szép tavasz van.
Hogy sétálnak most a boldogok!
És én ülök az alkonyatban:
s oly száraz a lelkem, hogy kopog.

(Otthontalan)

Itt-ott próbál az idillhez közelíteni, mert végül is erre vágyhatott (a recenzens nem ismeri bővebben életútját, sorsát), s hogy ez így van, sorai bizonyítják:

Ha most a tölgyet figyeled
e késő, csendes estén,
amint fölé a Hold lebeg,
a végtelen szelíd atomja
s a fény, akár nemes fém
a tájat gyöngéden bevonja

(Ha most)

A magány, a fölfoghatatlan csönd a mélázó, mert nehéz sorsú lélek sajátja. Talán nem véletlen, hogy a kötetet az a Fecske Csaba szerkesztette, kinek életében is a fő helyet foglalta-foglalja el személyes tragédiája, betegsége. Az olvasó szimpátiával fordul az életet a keményebb végénél elkapó ember és alkotó felé, kinek még a hazaérkezése sem lehet örömteli:

Megérkezem keser-sanyarún,
mint egy sehonnai. Kit húz az ág.
Nem ismer meg a falum,
a termő augusztus végi fák.

(Megérkezés)

Alig félszáz vers, ennyi is lehet egy életmű. Hogy torzó, az kétségtelen, de tisztességes és esztétikailag is kimunkált-megszenvedett torzó.

Másoljuk ide Ormos egyik legszebb versének néhány sorát, amely ki-
mondatlanul is ars poeticája lehetett e tragikus, kevés szavú alkotónak:

E vasárnapi csöndben
szinte izzó sárgában tündökölnék,
Van Gogh-i színben a fán a körték, —
s a kertben hamvasan
még golyos párák ködölnék,
halaványaranyban földereeng
a súlytalan öröklét.

(Ősz, 1968)

A kötetet Mezey István illusztrálta, a szöveggondozás pedig M. Takács Lajos munkája.

(Új Hevesi Napló, 10. évf. 11. sz. (2000 nov.) 80-82. p.)

Jegyzet egy százéves író könyvéről

Az ember így a harmadik évezred küszöbén az 1948-as kiadású *Élők és holtak*-at olvassa Remenyik Zsigmondtól, s elmereng azon is, hogy száz éves lenne mostanság a dormándi földesúr fia, akihez néminemű családi szálak is fűzik (nagyon áttételesen). S ELTÖPRENG, HOGY MENNYIRE ISMERETLEN MA MÁR EZ AZ ÍRÓ A LITERÁTUS BERKEKBEN IS.

A regény maga persze nem újszerű, ma már nem az. Előzményei ott vannak a századelő filozófiáiban és koráramában, az ember—szerep, lát-szat—valóság, tudatos—tudattalan vagy tudatalatti ellentmondásaiban, ott van Pirandellóban (Sei personaggi in cerca d'autore — Hat szerep szerzőt keres), a portugál skizofrén Pessoaiban, de párhuzamosan Borgesnél, később Cortazárnál, Németh László Gyász című remekművében, s nem lehet teljes a lista.

Remenyik maga is elköveti (másodszer is) a megtöbbszörözött én megjelentetését, az arcok és álarcok variációit a Pernambucói éjszaka című kisregényben, de kétségtelenül az *Élők és holtak* rétegeiből hívható elő a huszadik századra oly jellemző gyors és gyökeres lelkiállapot-változást megjelenítő kánon. A történet lehet kevésbé ismerős: Van Buren holland tengerészkapitány hajója elsüllyed, a hátrahagyott okmányokból kideríthető, hogy a derék férfiember a világ négy különböző táján négy feleséget tartott, s élt mindegyikkel törvényesen összeházasodva.

A norvég, a barcelonai és a fokföldi angol — tehát a három életben maradt nej — s a negyedik, halott athéni asszony öreg barátjának beszámolójából négy, egymástól tökéletesen különböző Van Buren kapitány — kép, jellem, alak tárul elénk, s az egyes alakokat éonok választják el egymástól.

A hollandus valamennyi feleségének kiegészítő szerepét játszotta el úgy, hogy a ludibrionizmusnak (szerepjátszás) még csak az árnyéka sem vetülhetett rá (élte, átélte a többszörös bigámiát). A Norvégiában élő aszszonyával zsarnok volt, aki tönkretette társa életét, a katalán nőnél vallásosnak és tisztességesnek mutatkozott, minthogy szerepe ezt kívánta.

A fölényes fokföldi brit hölgy férfias, ellentmondást nem tűrő stílusát elesettséggel, gyávasággal egyenlítette ki, a görög feleség oldalán valóságos hősné mutatta magát, aki megvédi társát minden veszedelemtől.

Egy alkalommal ellenségei (akik közléről nem mertek rátörni), messziről rálőnek. Combjába fűrődik a golyó, s ő maga szedi ki bicskájával, egyetlen szisszenés nélkül. Erre a lábsebre is négy különböző történetük van (a másik három magától a kapitánytól származik), de ezt a legutóbbit a görög szemtanú mondja el.

Most melyik az igaz? És ki valójában Van Buren kapitány? Zsarnokhős, papucsférj — vagy mind a három talán? Nyilván mind — és mindig a soron következő asszonytól függ, hogy melyik lép életbe.

Az emberi lélek szélsőségei ilyen irtózatosságok. (Legerősebben az újlatin nyelveken írt románokban, versekben és elbeszélésekben fedezhető fel az egyetlen ember megsokszorozódása, mágiája és maga a „varázslatos időlefolyás”). Ember és világ megismerhetetlen. Az ember örökké önmagába botlik. (Lásd Cortazár argentin asszonyalakját, aki önmagával találkozik össze egy budapesti hídon). A bölcseletet csak az irónia oldhatja föl, s Remenyik ellenállhatatlanul ironikus időnként. Ha elfogadjuk, hogy egy történet kontextus általi nyilvánvaló eltorzítását iróniának nevezzük, akkor az Élők és holtak ennek eklatáns alakja.

A könyv a szürrealizmus felé tart, humor és abszurd reálissal mixelt vegyülete. Talán a zűrzavar evangéliuma, a hirdetett káoszé, amely Remenyik alapléte. Álom és valóság egybeolvadása (de vajon valóban álomról van-e szó?) — ideális és valóság közötti ellentmondás szublimációja.

S ne felejtjük: önmaga a kalandor léte. Remenyik talán az első kalandor típusú magyar író, akinek utazásai, helyváltoztatásai (s maga a kaland) — életének szerves részei. Van Buren tehát maga az író is lehetne, a két világháború közötti feudálkapitalista életmód ellen lázadó sztoikus anarchista (ez az urambátyámos életstílus éppoly ellenszenves tud lenni, mint mondjuk a kádári „gulyásszoci”, csupán több benne a jó modor, noha ez gyakran ripacszkodásba és idéetlenkedésbe megy át.)

Remenyik nem keresi az értelmet, csakúgy, mint az olasz Bontempelli, s nem úgy, mint a valószínűsíthető mintaadó, szintén itáliai Pirandello.

A regény, mely gondolataiban, világában egyáltalán nem eredeti, stílusában válik egyedivé a magyar irodalomban. Szerzőnknek nem voltak „apjai”, elődei a honi literatúrában. Nem építhetett Jókaira, Kemény Zsigmondra, Mikszáthra vagy Móriczra, mint ahogyan a franciáknál például szinte mindenki tehette: Montaigne prózája nem volt hasonlítható, egyedi. (Ha művesebb, esztétikailag „glancoltabb” volna, a nyugat-európai könyvpiacra jó fordítással primációval jelentkezhetne.)

A regényben — ma már természetesnek vehető — furcsaságokról olvashatunk: eszméket és hiteket csúfolnak meg különböző helyeken, bohócsipkában elviselhető csak a lét, a kurta láng. Bizarr és groteszk jelenideje — komikum és káosz tragédiába burkolva.

S akkor Pirandello: „Az élet ténye és tudata minden emberben kettéhasad, önálló életre kel. Egyik oldalunkon a vak folyó, a lét, az örökösen vál-

tozó, bugyborékoló formátlanság... De másik oldalunkon a rideg ész dermedete, a sohasem változó merevség, a forma.”

A százéves Remenyik Zsigmond könyvét ajánlom a jóakarátú olvasó figyelmébe. Az Élők és holtak ugyan nem az eltitkolt remekművek mintapéldánya, de a jobb sorsra érdemes művek egyike az egyre közömbösebbé váló könyvtengerben.

(Új Hevesi Napló, 10. évf. 12. sz. (2000. dec.) 86-87. p.)

Idő-mérföldkövek

*Tusnádyl Ászlól: A túnt idő hírnökei
(Sárospatak, 2000)*

Aki kezébe veszi Tusnádyl Ászlólak a Kazinczy Ferenc Társaság gondozásában megjelent kötetét, először azt érzi, hogy a költő-műfordító nagyon nagy és távoli szellemi tájakat barangolt be az elmúlt évtizedekben.

Költészet és fordítás, Tusnádylnál a kettő egyenrangú. A traduttore — traditore híres olasz szállóige (fordító — ferdítő) második tagjának alapja a „tradire” ige régi jelentése, az, hogy árulással átad valamit (pl. várat), a fordító eszerint elárulja — idegen kézre játssza az eredeti művet.

De Tusnádyl Ászlól költő is, a lektor Kováts Dániel szerint „mély kultúrájú, érzékeny ember”, akit irodalmi-történelmi barangolások, külföldi (elsősorban itáliai) élmények, a lélek benső rezdülései ihletnek meg. Idő-mérföldkövek jelzik az óhatatlanul magányos alkotói életforma stációit, a közel s a távol variációit, a kimondhatatlan, csak sejtető gondolatot:

Oly tájon indulsz, hol nem voltál eddig.
A szívemről már minden régi vedlik,
s így megyünk a kéklő végtelenbe.
(Beszélgetés a távolból)

Harmónia- és szépségkeresés a vágya, a teljes élet kívánása vezérli a lírikust. S éppen ezért kortalannak tünnek a versek. Amit segíthet-erősíthet a rendkívül alapos műfordítói tapasztalat is: rálátás a világirodalomra.

Recenzens számára legjobban az útélmények rajzai a leghitelesebbek, a mediterrán, s elsősorban is olasz táj, a „nagy kékség”, az ősi vágy megéneklése:

Mily nyugtalanság úzi ezt a kéket,
a végtelent, hogy a partra robajlik?
A szem tekint hullámhabos vidéket:
hatalmas sziklatömb a vízre hajlik.
(Szárdíniai képek — Porto Torres)

A lírikus kulcsszava a lélek. Ha úgy tetszik: az érzelmek áradása. Talán még nem idejétmúlt fogalom, hiszen „minden meghasonlást, ördögi fordulatot a dal képes az ellentétébe átfordítani”.

A költői emlékezet működése (az elraktározódott pillanat) váratlan élményként bukkan föl, s kapcsolódik szervesen ugyanakkor egy következő vershez, folytatásként, egy belső logika szabályai szerint.

A műfordító — esetünkben — többnyelvű: olasz, török, német, spanyol nyelvből összeállított ciklus jelzi az érdeklődés irányát, s nyilván „többstílusú”, aki a szorosan vett nyelvi kód mellett a stilisztikai kód megfejtését is képes elvégezni. Köztudott: a fordítás többszintű feladat. A szó és a mondat magyarításán kívül társul a hangzás szintje (a vers ritmusa, rímanyaga), Tusnády ezt szintén igyekszik átültetni.

Különösen tetszenek az olasz és a török népdalok fordításai, ezek igazán benső erővel érzékeltetik egy-egy néplélek erejét, gondolkodását:

Befestettél feketére,
meghaltál. Jutok mi végre?
Arcomra hull hajam tépve,
hullok: testem a tested érje!
befestettél feketére.

(Befestettél feketére — olasz siratóének)

Átadás-befogadás mechanizmusa teljes értékűnek hat, érezhetően „megdolgozott”, míves munkával érlelt, csiszolt átültetéseket produkál a fordító. Az irodalmon belüli kommunikációs kapcsolat megvalósul.

Az életben minden szelektív, főleg az emlékezet. Akár tudja, akár nem, mindenki maga választja ki azt az utat, a környezetet, a barátokat, vagy a kertet. A zarándok lélek útjai a tűnt idő nyomába erednek, s próbálják megteremteni múlt és jelen erőinek és hangulatainak összjátékát.

(Új Hevesi Napló, 11. évf. 2. sz. (2001 febr.) 83-84. p.)

Szakrum a szellem égboltján

*Popa Péter: Kereszt és három pont
(Felsőmagyarország Kiadó, 2000)*

Popa Péter foszlányoknak nevezi verseit, mi pedig a kereső ember sorfogyatkozásának. A világmindenség nem pózokból, hanem atomokból van fölépítve, s például József Attila is azért óriás poéta, mert mentes a nagy modorosságoktól.

Popa Péter is egy szempár, tegyük föl. Kereszt és három pont című karcú kötetének szövegeit nem költői tömörségük avatja költeményekké, hanem hihetetlenül mélyre rejtett, sűrített mivoltuk. Játsszunk kicsit: számoljuk meg a versek szókép értékű szókapcsolatait és olyan stílusalakzatait, mint az ismétlés, párhuzam vagy az ellentét — az így kapott számot osszuk el a szöveg jelentésszavainak számával, s minél közelebb áll a hányadosként kapott tizedes tört az egyhez, annál tömörebb a szöveg poétikai szempontból. (Ez persze nem a teljes esztétikai minőség értéke.)

Popa — hitünk szerint — atomjait a koherencia, az összefüggő rendezettség magas fokára emeli, legalábbis textusai többségében erre törekszik. Itt van egy harmincon inneni papköltő (akinek papi elhivatottsága esetünkben sem másodlagos), egy román-magyar vegyes házasságból született, az egri hittudományi akadémián nevelődött fiatalember, partiumi-erdélyi örökséggel, s olyan — költőnél extra dolognak számító — ténnyel, hogy például kilencéves korától a román úszóvágatott tagja volt.

Eredendő ihlető forrása bizonyosan Pilinszky János. Vissza kell térni az evidenciáig — vallotta a huszadik század egyik legnagyobb magyar lírikusa, s vallja Popa Péter is: úgy kell néznünk dolgainkra, mintha először látnánk őket:

Körbe, körbe
Kitörni vágyó ököllel
húscsafatoktól habzó szájjal
zajjal, csenddel
megsemmisülni
és megint
és újra

(és újra)

A kötet előszavában Cs. Varga István külön szól eme aszkétikus kötet költői nyelvéről. A nyelv alatt élünk, s a nyelv titokzatos dolog. A ragyogó francia aforizmákkal és paradoxonokkal szemben (bár emezeket is élvez-
zük nagyon) ott van Jézus egyetlen mondata: Boldogok, akik sírnak. S ez kimeríthetetlen.

Lábaim sincsenek
csak egy kérdőjel
a porban, csak egy
kérdőjellé görnyedt sóhaj

(Térdelve)

Popa verseinek (mert azért itt versekről van szó, a kritériumokat még egy mérlegképes könyvelő oldaláról is betartva) kevésbé érzelmei, mint inkább elektronikus hőhullámai vannak. Rövidre fogva, mintegy pórázon, de a szöveg belsejében hordozza a töltetet.

Semmi pátosz, a misztériumot az idegsejtek hordozzák. Licenciák — önmaguk burkában. Intarziák. Térbeli ritmus. A hagyományos prozódia és metrika nélkülözése, de nyereséggel: a tömörítés önnönmaga végső lehetőségei keretében. Az elmondhatatlan végül is elmondható.

Felettem
ég a mennybolt
Alattam
a mélység világít
Bennem
úr tátong
... és ásít.

(Hangulatjelentés)

Az ember sorsa középpontjába kerül, a végtelenre szóló hivatás beteljesülhet. Lírikus és olvasó együtt avatja teljessé.

(Új Hevesi Napló, 11. évf. 2. sz. (2001 febr.) 84-85. p.)

Jób katarzisa II.

A nyolcas szám a jelképtár definíciója szerint a kozmikus egyensúlyt jelenti, míg a négy a teremtett, az érzékelhető világ teljességét és harmóniáját. **Fecske Csaba** nyolcadik kötete — a *Majd máshol* — négy ciklusra oszlik, s mintegy esszenciális megjelenítése az ötvenéves lírikus költői világának, egy immáron kimerült, letisztult, bár mennyiségileg aszketikus oeuvre-nek.

Ha igaz, hogy minden kreativitás a prelogikusban gyökerezik, akkor a vallásnak, vagy mondjuk inkább a hitnek a költészethez igenis sok köze van. Fecske Csaba hite Jób hite, sorsa pedig hol tragikus optimizmusra, hol pedig bizonytalan-kétkedő számvetésre sarkallja, miközben csonttá csupaszított őszinteséggel tárja föl egy fizikailag is megroppantott lét benső fájalmát.

A nemesen puritán verskötet a felnőtté vált lírikus reakciójáról szól: már nem a formákra, alakokra és külsőségekre reagál elsősorban, fontossá az a pillanat vált, amikor Isten elengedte az ember kezét, s figyelte: át tud-e lépni önmaga árnyékán. A tükör elhomályosul, a maszkijától megszabadított individuum csak áll és néz a forgatagban. S közben nincs forgatag, csak kín van.

Fecske Csaba kötete a méltósággal viselt férfifájdalom reprezentatív lenyomata is. A halálközelség, a megélt fizikai szenvedések előhívása természetesen csak indirekten, ízléssel és méltósággal, helyenként önironikus gesztussal történik meg, az olvasó sohasem érezhet panaszt, nem hallhatja a patetikus kiáltás hangját.

Az első ciklus, az *Elveszett éden* dikciójában a korai Pilinszkyt idézi. Az elveszett kert, a boldogabb lét utáni vágyakozás hangja rezignált, s olykor szkeptikus. Sőt helyenként idealizált is a pillanat törtrészéig a „vakítóan fénylő töredék”, de összességében a realitás diszkrét józansága idézi vissza az egykorvult kapcsolatok, szerelmek emlékeit.

Az őszinteség, a kegyetlen confessio a legjelentősebb eleme Fecske Csaba lírójának. Ahogy az *Éjszakában* írja: „Az ablaküvegen a telihold / mint izzó vasgolyó gurul / fénye mindent fölnagyít / irgalmatlanul”.

Az Éden elveszett, *Kháron ladikja* pedig már ott köröz az éltető szigetet körülölelő csatornában. A második ciklus már azt az állapotot mutatja be, amikor a fényképezőgép blendéje bekattan az exponálás után, és megismételhetetlenné válik minden gesztus, a történet már megtörtént. Kharón utasának már „nincs út hova” és „nincs idő mire”.

A hiány: az életerő, a dinamitos, robajos, fickós egykorvolt vitalitás hiánya fáj Fecske Csabának, s hangja ekképp lett őszi piktúrák aláfestő zenéje. S a fáradt tekintet ezért követi önkéntelenül „egy hajszál landolását”. A „szemérmetlenül onanizáló fájdalom” a sebeit kivakaró költőt a tényleges fizikai szenvedés állapotában mutatja, ahol a „szép egyre szépül” s „a reménynek nincsenek érvei”, a tragikum kötelező optimizmusba ojtódik. Egy-egy költeményben ritka szép pillanatokot foghat el a figyelmes olvasó, aki hajlik rá, hogy néhány verssorban remekművet sejtсен.

A harmadik ciklus, az *Összefércelni velem* versei már egyértelműen biblikus világképet rögzítenek, a költő az Újtestamentum szelleméhez, a mitológia őseréjéhez kötődik. Itt már a forma is a lehető legfegyelmezettebb, s innen már csak egy lépés a katarzis felé: a záróciklus (*Bárcsak lenne valami nyom*) az eddigi egészet még egyszer hirtelen fölbontja, kérdőjelessé, bizonytalanná teszi, hogy azután (Jóbként megtisztulva) újból egyetlen mozdulattal összerakja és lezárja: „Az éjszakai hangok zátonyát / a csönd szelíden körbefolyja / az álom gázlóin most lából át / ki minden fényedet kioltja // akit vendégül lát az álmodó / ez az emlékezés-szerű lét / mint tó vizén a körre kört rovó / hattyú tollán a holdfény szórt kódét // csilantja meg” (*Féltálm*).

Az üzenet: kérdés is egyben. „A tény mögé el mért bújjuk az ok — mért van hogy vesszen azért érkezik?” A babitsi kérdésre adható tétova kezelégyintés itt is kipróbálódik (az elszáradó és újra kinövő fű körforgása); az olvasó sem ismerheti a választ.

Végül is minden mű az olvasatok sorozatából áll össze, s Fecske Csaba lírája — ahogyan az időben fölfejlődik és tisztul — egyre egyszerűbb és egyre bonyolultabb. Egyszerű, mert sorsa egyetlen léthelyzetre determinálja, a fizikailag megtörtetett, élethelyzeteiben redukált ember és alkotó szerepére.

A *Majd máshol* című vékony verseskötet összegző könyv. Egy megszenvedett, egyenes tartású, jelentős léptékű költői teljesítmény és magatartásforma szintézise. Művészet olyan értelemben, ahogyan azt maga az alkotó értelmezi: „az egyetlen erkölcsileg elfogadható védekezés a létezés-szel szemben”. Urbán Tibor illusztratív rajzai kitűnően kiegészítik ezt a fájdalmas-őszintére csiszolt versvilágot.

(*Fecske Csaba: Majd máshol, Felsőmagyarország, 1998*)

(Napút, 2000/1. sz.)

Bányászlegendák

A rudabányai Érc- és Ásványbányászati Múzeum gondozásában jelent meg 2001-ben a Magyarországi bányászmondák című kiadvány Hála József és Landgraf Ildikó tollából.

Kinek fontos ez a folklorisztikus indíttatású könyv?

A sajátos hagyománykörű volt bányászok számára mindenképpen. Mert ez a foglalkozás kezd eltűnni a honi foglalkozási palettáról, s hasonlóvá válni a kihalt állatfajokhoz.

A kötet voltaképpen gyűjtemény — a teljesség igénye nélkül. A bányászfolklor ebben a műfajban találta meg igazi kifejezőeszközét; viszonylag szépen megformált költői szövegek ezek a történetek. Szerzők alapos munkát végeztek. A könyv kísérletet tesz a rendszerezésre, definiálja a bányászmesét és a bányászmondát, s tipizálja-magyarítja a történeteket, melyekben nagy szerepet kapnak a transzcendens világ elemei is. A történeti mondákon át a hiedelemmondákon, a bányászszellemmel foglalkozó mitikus szkeccseken keresztül a motívumok számtalan helyről gyűjtettek, s dolgoztattak föl.

A bányászlegenda kevésbé magyar műfaj, mivel maga a bányászat is külföldi — elsősorban is német és szláv eredetű mesterségként került hazánkba. Az eredet sokszor kétséges, de nem is ez a lényeg, a vándortörténetek hazai környezetben magyarrá válnak.

Valamit a mondák sajátosságairól: a szerzők is megemlítik, hogy a bányásztörténetek között találhatunk dite-t (egy esemény élményszerű közlése), memorat-ot (személyesebb, kevésbé megmunkált sztori mondai elemekkel) és fabulat-ot (a valódi, tipizált költői monda, valójában maga a „mese”, a szüzsé). Közös nevezőjük a rövidségük, voltaképpen vázlatok ezek; a kemény, szükszavú, „szarvasszerű” (atletikus, „metszett”, barázdált arcú, büszke) férfiak anekdotakincsének foghatjuk fel őket.

A bányászmondák tekinthetők népköltészetünk részének. Mivel a ma embere már a népköltéssel sem igen foglalkozik, a fabulát fölváltja a technokrata műmítosza, — az utolsó pillanatokban jelent meg a Hadobás Sándor szerkesztette kötet, mintegy „kincsmentő” akcióként.

Mert hiszen a bányászról van szó tulajdonképpen. A durva, nyers, kemény, cowboyszerű férfiról, a *munka machójá*-ról, aki mert álmodni és fantáziálni.

„Szent Borbála fedezte fel a kőszentet. Szegény családnak volt a gyermeke, az erdőben fát szedett, oszt beesett egy gödörbe. Talált benne egy fekete követ. Hazavitte, oszt megmutatta a szüleinek. Azok a fazék alá tet-

ték támasztani. Aszt elcsodálkoztak, mikor az tüzet kapott, aztán jelentették. Így találták fel a bányát.”

A kötet legérdekesebb darabjai alighanem a „bűn és bűnhődés” tematikus csoportjába tartoznak, közel a hiedelemmondákhoz. A hősök itt valami nagyon komoly bűn (gyilkosság, kegyetlenség, hamis tanúzás) miatt szenvednek úgy, hogy elsüllyednek, kísértenek vagy éppen kővé válnak.

A történeti mondák közé sorolhatók Borbáláról, a bányászok védőszentjéről és Prokopról, az első bányászról szóló gyűjtések. A hallgatag, titokzatos, déli idegenről — a velenceiről — szóló legendák mágikus erőt, mítikus költői világot teremtenek kicsiben, melynek valóságmagja az, hogy már a kora középkor óta élénk politikai, kereskedelmi kapcsolatok voltak Észak-Itália és a német területek között. Az Alpok mintegy összekötötte ezeket a vidékeket. A hegyekben megforduló itáliai bányászok furcsa megjelenése, érthetetlen beszéde meglódtotta a helyiek fantáziáját. Később ez a mondatípus a svájci, tiroli Alpokból került át a Felső-Magyarországra.

Végül egy személyes kötődés a könyvhöz: a felhasznált irodalomban említik a szerzők Liszky Gusztáv 1878-as selmezbányai Bányatan-át, amelynek szerzője annyiból érdekes szubjektív adalék, amennyiben recensens anyai ágú őseinek egyike. A viszonylag fiatalon elhunyt tudós bányász mérnök-geológus-pedagógus-szakíró tudományos munkái mellett egyébként mulatságos történeteket is „elkövetett.”

Ajánljuk ezt a kiadványt minden elveszettnek hitt kincs gyűjtőinek, a folklór és legenda még meglévő lelkes olvasóinak.

2001. december

(Első közlés)

II. SZÉNABOGLYA

(Kisessék)

„Elhagyatva állunk a föld szívéén...”

Egy vers értelmezési határai

Ismeretes, hogy a hermetizmus mint költészeti irányzat a két világháború közötti Olaszországban vált irodalmi mozgalommá: követői (Ungaretti, Montale, Quasimodo) a szó képi elemmé válását tartották primer lírikus attitűdnek; egyfajta féltve őrzött belső világ akárcsak töredékes és töredezett hangulati visszaadására törekedtek.

Az emetismo valósággal a pointillista festők módszerét transzformálja át a nyelvre, látszólag egymástól független asszociációk, sőt kifejezések állnak össze tömör és zárt egységgé, verssé.

Képes Géza, jeles költőnk és hajdanvolt, legendásan soknyelvű műfordítónk 1976-ban megjelent *Az idő körvonalai* című tanulmánykötetében közli a *Nobel-díjas Salvatore Quasimodo* „legrövidebb versét”, az *Ed é subito sera*-t, illetve annak műfordítását.

Tehát:

Ed é subito sera

Ognuno sta solo sol cuor della terra
trafitto da un raggio di sole:
ed é subito sera.

Képes Géza tolmácsolásában:

S hirtelen itt az este

Mindenki úgy áll magányba veszve
a föld szívéén, mit átdőfött a napsugár,
s hirtelen itt az este.

Olasztudás nélkül is sejti az ember, hogy itt valami nem stimmel. A föld szívéét átdőfött napsugár ugyanis bizarr kép, s egyben lehetetlen metafora. Mint kiderült, nem is erről van szó, olasz — magyarul jól tudó — literátus ismerősöm mondta el, hogy az emberen, a corpuson, sőt a Corpuson, az Isten bárányán átdőfött napsugárról van itt szó, s a Homo áll a Föld szívéén, melyre egy vágással, egy hirtelen mozdulattal rázuhan az est, a halál, az elmúlás.

Ezt nemrég közöltem Cseh Károly költő-műfordító barátommal, aki az idegen versek helyes interpretálását talán még fontosabbnak tartja az eredeti költeményeknél, hiszen újraalkotásról van itt szó „hozott anyagból”.

Nézzük a változatokat, az értelmezés variánsait s határait:

Hirtelen est

Nap sugarától átdöfve a test,
elhagyatva állunk a Föld szívéen,
s hirtelen hull le (ránk) az est.

Formálódik, alakulgat a dolog, de még nem az igazi. Aztán tout a coup:

Hirtelen az est csöndje

Napsugár lándzsájától átdöfve,
elhagyatva állunk a Föld szívéen:
s hirtelen az est csöndje.

Ez a változat tartalmilag talán zaklatottabb (s emiatt idegenszerűbb, magyartalanabb), s a „kisbetűs föld is köznapibb” — ahogy az átültető közli. A hirtelen itt az esté-t „határozószó helyett (itt) döndülőbb, és névszói-statikusabb”, ígétlen csönddel érzékelteti a vers magyarítója.

Valóban, szinte tonnás súllyal, tragikusan zuhan alá itt az est (mint a koporsóra a rög, vagy magasból a kő), s a csönd még visszhangot is ver. Ez a magyarázat azonban már nagyon közép-európai, s alig mediterrán, de hát így válhat „magyar” verssé Quasimodo itáliai, sőt délvidéki, szicíliai, már-már afrikaias manírja.

Egyetlen esetben is számtalan értelmezési lehetőség adódik, s csak egyetlen költő fordítás-variációiban is. Érdemes és kell a megfelelő hangot keresni, átültetéseknel kivált — hiszen tőlünk talán nem is olyan távol eső költészeti kincsek így válhatnak valódi értékkel, közös kánonná.

(Új Hevesi Napló, 8. évf. 3. sz. (1998 jún.) 35-36. p.)

Jegyzetek egy Kálnoky-vershez

Kálnoky László: Egy városhoz

Nem maradhattam ott örök rabodnak,
de, hogy eszembe jutsz, mégse hidd,
kockaköveid bennem súlyosodnak,
bennem görbülnek nagy boltíveid.

Pupillám belsejére odafestve
szivárványló kép több ezernyi van:
barokk szentek bohókás, kurta teste
a falfülkék kis őrbódéiban,

a minaret nyugán és magauntan,
földes szobák, vörös dunyhacák,
a hétöles csontváz a múzeumban
s a rég kihült török cseréppipák.

A vicinális-vágány és a várrom,
mint víz alól, mindegyre fölmerül,
oly egyszeri s tünékeny, mint az álom,
de éles elviselhetetlenül,

s a térzene, a harsogón banális,
bakák s cselédek, hölgyek és urak,
és a merev, mézsárga napsugár is,
mint egy légben maradt táncmozdulat.

Kálnoky László, az egykori egri polgármester fia, kétségkívül máig a legjelentősebb egri származású költő, s talán nem követünk el szentségtörést, ha azt mondjuk, hogy az Egerben (is) élt literátusok közül az ő oeuvre-je (verseit és műfordításait is beleértve) éri el a legmagasabb szintet (itt elnézést kérve a még létező Bródy- és Gárdonyi-rajongóktól.)

Az *Egy városhoz* című verse hitvallás Egerhez. A húszas-harmincas évek kisvárosa ez, ahol a szellemi söntés előtt a homálypecsétetes asztal mellett ül Kálnoky László ifjúúr, egy rostonsült és egy krigli sör társaságában, s figyel kifelé az ablakon, vagy bandukol a girbegurba, macskaköves, vár alatti utcákon. A fiatalkori tengés-lengés, a vidéki aranyifjú konvencionális

társasági élete mögül előbukkan a megfigyelő, az élet neszeire fogékony lírikus, a csengés-bongások közül egy-egy impresszió, ösztönös fényképfelvétel villan elő.

S itt igazolódik az egyik interjúban elhangzó önvallomás a dolgok rögzítéséről: *„Figyelek tehát, s rögzítem, amit még rögzíthetek. Szerencsére jó az emlékezetem. Talán, mert úgy élek vele, mint izmaival az egykori maglódi matuzsálem, aki 84 éves korában is naponta nyújtón, gyűrűn gyakorolt.”*

Az Egerhez szóló vers szellemi kertjében ott a korlát és a gyűrű is. Az „elviselhetetlenül éles” emlékezet tökéletes pontossággal hívja elő a nyári, mondjuk vasárnap délelőtti, egykori Dobó tér képét, hol a „harsogón banális” térszene ritmusára sétáltak a város polgárai, akárha a „Bakaruhában” című régi magyar film egyes jeleneteit látnánk, háttérben a történelmi múltú barokk szentély ereklyéivel.

S bár a versben élő alak, ideidézhető valaha is létező figura nem jelenik meg, azért az olvasó odagondolhatja a hóbortos öreg papot, a mindent megfellebbező rigmusgyáros ügyvédet, az alkoholista zenetanárt, Kálnoky kedvelt hőségnek, Homálynoky Szaniszlónak „embereit”, látszólag jelentéktelen és kisszerű alakokat, akik — mint a költő — ugyanúgy élvezték a „mrev, mézsárga napsugár” simogatását, a múltékony derút, az élet vasárnapját. A múlthatatlan gyerekkor s az ifjúság színtere a kisváros, melynek alkalmmal kiválasztott helyszínei apró mozaikjai egy teljes egésznek, s részei egy alkotói út nosztalgikusan megidézett kezdetének.

A hang kosztolányis — mondhatnánk, mert annyira egybecseng a nyugat óriás gárdájának (s most mindegy, hányadik nemzedékéről szólunk) kánonjával, tökéletes formatechnika, s „parnasszien” plaszticitás összhangja mögül bukkán elő a „tartalom”: precíz rajzolatok, vázlatok egy kisvárosról, bölcs derűvel, iróniával s némi malíciával is talán. De a mögötte — s itt érzünk valamit — a „súlyosság”, s a „görbület” valami más irányba visz, vihet (noha mégsem megyünk ebbe az irányba), Kálnoky úr kezét Swift úr is fogja balról, de mintha Franz Kafka úr is megérintené a jobb csuklóját, a napsugár „mint egy légben maradt táncmozdulat” áll meg a levegőben, akár egy kivetített kép. Érezni a múltidéző töredékes, be nem fejezett — mert be nem fejezhető — hitvallását: a felnőtt emlékezet, tudata örökké nyitva hagyja a szűkebb szülőföld felé vezető kaput.

Eger szeletke táj, de benne ötvöződik múlt s a verseit író jelen, amely lélekrengetést vált ki, ha nem is földcsuszamlás-szerűt. Ez alkat dolga is, a derús-ironikus hang szerzőnknek jobban áll, mint a patetikus, s az olvasó

jóleső érzéssel veszi tudomásul e csöppnyi nosztalgia-kollázs-hitvallást a régi időkhöz.

A mai sokszor érzéketlen és irgalmatlan világban ülj le kedves olvasó egy karosszékbe, vedd elő Kálnoky Lászlónak eme emberi léptékű remekét, tűnődj el a mindennapok ócska kis sértődöttségein, megalkuvásain és kisszerúségein, tegyél föl valami muzsikát, nézz ki az ablakon, hagyd, hogy egy kitűnő költő visszaálmodja helyetted Eger sosemvoltnak tűnő aranykorát.

(Új Hevesi Napló, 9. évf. 6. sz. (1999 okt.) 50-51. p.)

Az írás trópusi kalandora

Jegyzetek Ferdinandy Györgyről

Ferdinandy György — évtizedek óta Puerto Ricóban él, s ma is az év nagyobb részét a karibi szigeten töltő író — abszolút autobiografikus szerzőnek mondható. Bő három és fél évtizede sorjázó kötetei (Magyarországon csak 1988 óta adják ki) azt mutatják, hogy önmaga nyugtalan sorsa érdeklő leginkább. Ez mondjuk egy típus, a prózaírás egy lehetséges modellje, s nem véletlen, hogy az élet mozaikszerűségét leginkább tükröző novella a műfaja.

Az, hogy Ferdinandy mítosszá kívánta formálni saját életét ('56 nagy mítoszából ez egyenesen következik) — nem kétséges. Önmeghatározása: „*az írás trópusi kalandora*”, nagyon is valós tényből ered: az egykori emigráns hajlamai és lehetőségei szerint indul Nyugatnak, s válik automatikusan idegenné, olyan értelemben, mint azt a német *die Entfremdung* kifejezi, az eltávolodó ország helyét átveszi a befogadó ország, s a szívben kölcsönösen megfér mind a kettő. S különösen, ha a konkviztádor tanulmányújtját még kitérők is tarkítják. Ez jó lesz valamire: hozzáfog, hogy kinője a törzsi kereteket, megpróbál egyre szélesebb közönséghez szólni, s erre predesztinálja kétnyelvűsége: magyarul és franciául is ír.

* * *

Nem véletlen talán, hogy Remenyik Zsigmondról írta francia nyelvű doktori disszertációját (*L'oeuvre hispano-américaine de Zsigmond Remenyik*). A dormándi földesúr fia lélekben, kifejezésben is rokon, néhány évet tölt csak Dél-Amerikában, de spanyol nyelvű regényekkel is próbálkozik, későbbi műveiben (pl. *Élők és holtak*) is fel-feltűnnek a vándorévek modelljei, egyfajta jóhiszemű és -értelmű kozmopolitizmus. Remenyik a dél-amerikai túlzásokból érti meg igazán Európát, s alighanem Ferdinandy is onnan Közép-Amerikából Magyarországot. Puerto Rico, a Sziget, a „korallzátony”, ahol muszáj — elzártan és közönség nélkül is — magyar irodalmat művelnie, előhívni az elveszett paradicsomot, a gyermek- és ifjúkort.

A magyarországi élmények sűreje (alig több mint húszévesen hagyta el az országot) mégis — esszenciálisan — a legmélyebb élményvilágot, szerzői eszköztárat nyújtja, s ennek így kell történnie: a gyökereket kell felszabadítani. Például *Az amerikai telefon* című kötet novelláiban a kamaszkori élmények sűrítettsége, felfokozott, sodró ritmusú prózája uralja a könyv

egészt, s ez nem lehet véletlen: ez a budapesti élmények láncolata, családi háttérrel, tragédiákkal és tragikomédiákkal, világháborúval, a leendő emigráns lét minden előzményével. Vajon determinált volt-e, hogy a szerző élete nagyobb és férfiként eddig leélt jelentősebb részét hazájától távol töltötte? A Ferdinandy-próza válasz a kérdésre, s nem lehet tanulságok nélkül való: *„A fiatalság kapkodásából, a váratlan ötletekből, az izgága rohanásból csak ez a tavaszi utazás maradt. Nem fogtak ki rajta az évek. Amikor kifulladás a tél, én még ma is minden évben útnak indulok... Valami szörnyű jégkorszak elől menekültem el, akár a vándormadarak. És én nem nyugodtam bele a vereségbe: nem raktam fészket szirteken, korallzátonyokon.”*

* * *

Száraz és feszes ez a próza, mintha nem is trópusok alatt született volna, teljességgel nélkülözi a féktelen képzeletet, a „túltság kultúráját” (Rushdie), a latin-amerikai barokk minden mágikusságát. Szikár európai textust kapunk eredményül, már-már szürkére hangolt-festett, noha csöppet sem unalmas szövegeket.

Ferdinandy tulajdonképpen agendaszerző, noha természetesen novellát és nem naplót ír. Ez a személyesség természetesnek tűnik az olvasónak: egészen más közegben és kultúrában születtek (és részben játszódnak) ezek az írások, tehát az írónak fölül kell kerekednie a körülményeken, s erre sokszor rámehet az egész élet is.

A forma egyre tisztul. A posztmodern szövegektől (Nemezio Gonzales, Valenciánál a tenger) eljut a teljesen realista, dísztelen leírásokig, a csaknem cselekménytelen, ősziesen filozofáló, elégikus hangulatú novelláig. Bár számára a magyar irodalom szellemi törzs és köldökszinór, alig hasonlítható valakihez, a „farkasmagány” eredménye lehet ez az outsider-attitűd, amelyben a visszafojtottan robbanásveszélyes érzelmek, lelki rengések dominálnak, körülvéve valamely egyéni szarkasztikus humorral, hol is az őszi avar zizegését hallhatjuk. Szüretfény ez.

Írásaiban gyakran kántál, ismerős szófordulatok, motívumok bújnak elő eltérő helyszíneken játszódo írásaiból, s ez óhatatlanul a népköltészetet juttatja az ember eszébe.

A mítosz gyökerei itt keresendők. Ferdinandy egyes szám első személye nem az én kitarulkozása, csupán a magány kommunikáció-hiánya. Az elveszett nemzedék befelé beszél, kerüli az emberpiacot. Műhelye a rejtett mizantróp búvóhelye, figyelme a kontinensek fölött vágyó utazó méla és felületes (mert mindig máshova vágyó) koncentrációja.

Figyel, miközben meg sem próbálja (más írók példájára) eltüntetni az életrajzi ént, fölösleges, hiszen idejében úgyis minden kiderül.

* * *

Ferdinandy György ma 64 éves (1999), nagyjából húsz kötet áll a háta mögött, s tíz francia kiadású munka. Élt Franciaországban, Spanyolországban, évtizedek óta a Puerto Rico-i egyetemen tanít civilizációtörténetet. A Szerecsenségem története című 1988-as kötete óta itthon Magyarországon is ismert és kedvelt szerző. Évente-kétévente megjelenik, ahogyan itt-ott, rendezvényeken, a médiában is föl-fölbukkan. Vendég, vándor — két átlomás közt állandóan, bölcsen, nyugalmas nyugtalansággal.

„Eljönnek ide hozzám, megmerítkeznek a vízben. Szürcsölik a cukornád levét, pillednek a ventilátor acélszárnya alatt. Körülszimatolnak, nem értik, hogy miért panaszkodom... Ahogy így elnézem őket, boldogok. Belestek, vélik, a kullisszák mögé. Én pedig nem ábrándítom ki őket. Eljátszom a jó gringót, vagy a részeges csavargót. Nem adom ki magam.”

Ha itthon van, járja a vidéket. Fiatalsága helyszíneit, egy-két barátot, ismerőst látogat meg. Heves, Borsod megyében, a Dunántúlon. Végigvonatozik a Bódva-völgyön, aprócska falvakban gyönyörködik, éppen csak szétteltekint, majd továbbáll. Az otthont keresi.

„Innen a trópusokról hajnalban pontosan az Érdi útra nyílik a kilátás. A barackosokra, a temetőkert hosszú téglafalára. A bókoló, bogáncsfekete járdaszigetre, a kátrányos talpfákra, amint nyögnek, mocorognak az első szerelvények súlya alatt...”

Hogyan nem lehet elfelejteni anyanyelven (jól) írni ennyi idő alatt? Ferdinandy válasza: *„Gombatenyésztésről, libatömésről, számítógépes technikáról szóló magyar szakkönyveket is olvastam, amiket be tudtam szerezni, mert végeredményben a szókincsét így bővíti az ember. Hát én azt csináltam: a szakkönyvekből aláhúztam az ismeretlen szavakat és kiírtam magamnak”. Íme egy módszer, így is lehet.*

Volt és jelen családja is: szerte a világban. Franciák, görögök, kreolok, magyarok. Ha összeszedné, összegyűjtené őket mondjuk egy kerti party-ra: az internacionalista összkép megdöbbentő lenne. Nekünk, földhöz-fűhöz ragadt olvasóknak.

Ma már megnyugodhatna, a Sas-hegy lehetne állandó csillagvizsgálója. De újra és újra útra kel, a tanulmányút a végső pillanatig befejezhetetlen. Pedig:

„Van úgy, hogy vígasztalnak. — Hazajössz! — mondják. — Mindenütt boldogultál, itt is fel fogod találni magad. — Nem látják, hogy belőlem hiányzik már az erő. Nem a képesség, hanem a jóakarát.”

* * *

A magyarságáról:

„Az én nevemről nem hullik le az ékezet, ahogy Márai mondta, mert nem is volt rajta. Soha nem éreztem kirekesztve vagy mellőzve magam.”

A magyarság megélése nem kokárda kérdése.

A gyermekkor megidézése legerősebb írásainak szín- és időtere. Nézzük, hogyan indul Ferdinandyál egy „hazai” novella: — „Azokban az időkben minden a helyén volt. Reggel felkelt a nap, fényt adott és meleget. Estére elfáradt, lepihent, akár az emberek. A gyerekek játszottak, a felnőttek is végezték a dolgukat. Nyáron meleg volt, télen pedig hideg. A Jóisten fent trónolt az égben, jutalmazott és büntetett, rend volt, biztonság, nyugalom. Az emberiség imádkozott és dolgozott.” Az író identitástudata, önazonossági bizonyítványa ide megy vissza. A harmincas évek Budapestjére, amelyből kinőtt a proletárdiktatúrába ágyazódott ifjúkor, s a családi tragédiák aurájába vont fiatal felnőtt sorsa, amely 1956 után egy lezárt — bár meg nem szüntetett — iránnyal fordult új lehetőségek és új hazák felé. A felfedezések illúziója évtizedek alatt sem múlt el. A kaland struktúrája változatlan, s lehet, hogy úgy halunk meg, hogy nem tudjuk, mit éltünk meg. A kalandor persze kellően diszkrét is, az elhallgatások legalább annyira ott vannak az írásokban, mint a rögzített valóság, vagy a realitásoknak hitt képzelet.

* * *

„Egyszer mindenki előtt elúszik a *Queen Elisabeth*. Aki ügyes, nem tétozódik. Dobbant, felkapaszkodik. Mondják, van úgy, hogy elúszik kétszer is. Él az emberben egy makacs remény: egyszer feljut az is, aki lemaradt.” Az idő eldönti, hogy Ferdinandy a vesztesekhez, vagy a győztesekhez tartozik-e. Az olvasó mindenestre rendre lapozza az író opusait, esetleg megoldást keresve a saját problémáira. A szövegek nem receptek, s mégcsak nem is álmoskönyv betétei.

Ferdinandy György írásai dialógusokból és feszes vágású „körtő”-mondatokból álló életérzések. Egy különös sors és típus dokumentumai.

(Új Hevesi Napló, 9. évf. 6. sz. (1999 okt.) 52-54. p.)

„A kenyér az élet, a rózsa az élet értelme”

Beszélgetés Fecske Csaba költővel

Fecske Csaba Miskolcon élő költő, a Kelet irodalmi társaság tagja azon alkotók közé tartozik, akiknél hiteles a szó, s őszinte a versvilág. Hét verseskötete jelent meg eddig s egy mesegyűjteménye, és úgy tudjuk, válogatott verseinek összeállításán is túl van.

— *Milyen lesz a válogatott versek gyűjteménye? Úgy értem, a teljes eddigi életműből merítesz, vagy a megszürt, s inkább az utóbbi években megjelent lírai termés adja a kötet jelentősebb részét? A kérdés nem véletlen, hiszen utolsó verseskötetedet revelációval fogadta a kritika.*

— Pontosítanék; válogatott verseskötetem még nem készült el, hónapok óta dolgozom rajta kínlódások közepette. Rögtön a kezdeteknél több problémával kellett szembesülnöm. Először a struktúra problémája merült föl, ami egy életművet összegző kötet esetében különösen fontos, sok múlhat rajta. Vajon tematikailag elkülöníthető ciklusokra építem, vagy a megjelent kötetek rendjét kövessem? Eldöntendő kérdés, hogy gyerekverseimet szerepeltessem-e, nálunk ugyanis a gyerekvers valamiképp mostohagyermek az irodalomnak, számomra viszont fontos, munkásságom egyenértékű részének tekintem.

A harmadik probléma a régebbi versek átírása. Számos, kötetben már megjelent versemet átírtam, amelyről úgy gondoltam, helye van a válogatásban. Vannak vélekedések, melyek szerint ehhez nincs joga a szerzőnek, ez bizonyos értelemben hamisítás, hiszen az évekkel, esetleg évtizedekkel idősebb költő már korántsem az, aki az eredeti művet írta. Kétségtelen, van ebben igazság, de én úgy gondolom, ha az átírással jobb minőséget hozok létre, miért ne tehetném. Füst Milán például szinte minden versét átírta, költeményeinek két-három variánsa van. Ilyen mániákus átíró a maiak közül Kukorelly Endre például. Szóval sok mindent kellett, illetve kell megoldanom. A szóba jöhető verseket kiválogattam, jó néhány darabot már át is írtam, építgetem a struktúrát, de még nem látom világosan, hogyan fog összeállni. Lehet, hogy évek kellene a megvalósításhoz.

Nagyon fontos része lesz a kötetnek az új verseket tartalmazó ciklus. Ezek a versek beszédmódjukban, szemléletükben eléggé különböznek a régi, főleg metaforára épülő versektől, még nem tudom, szervülnek-e a régiekkel. Ami már biztos, hogy ennek a válogatásnak a gerincét legutóbbi, Majd máshol c. kötetem anyaga fogja képezni.

— *Kinek ír ma a költő-író mesét? Unokának, ismerősnek? Olvasnak-e egyáltalán mesét a Nickelodeon emlőin nevelkedett gyerekek? Honnan az ihlet a meseíráshoz, mi inspirál erre?*

— Eddig egy meséskönyvem jelent meg — Tücsökmesék, 1993, a második idén karácsonyra jelenik meg a Felsőmagyarország Kiadónál, A kiskondás címmel. Gyerekkönyvek: Se füle, se farka (1980), Hol voltam (1996). Írásaimnak mintegy fele gyerekeknek szól. Én ezt igen fontosnak tartom. Olvasókat csak úgy szerezhetünk, ha már gyerekkorukban rákapatjuk az embereket a könyvekre. Az óvodások szívesen hallgatnak verset, mesét, belőlük még lehet olvasókat nevelni. Nagy a nevelők és a szülők felelőssége, bár a helyzet nem könnyű, hiszen elég szegényes a gyerekirodalom piaca. A piac, és nem maga a gyerekirodalom, hiszen azt olyan alkotók félmjelzik, mint Csukás István, Lázár Ervin, Janikovszky Éva, Kányádi Sándor, és még folytathatnám a sort. Ennek ellenére nincsenek olyan gyereklapok, amilyenek régebben voltak, a napi- és hetilapokból is kiszorult a gyerekkrovat, nem jobb a helyzet a könyvkiadás terén sem, néhány kivételtől eltekintve esztétikailag silány, értéktelen kiadványok jelennek meg csicsás kivitelben. A giccse valahogy mindig van pénz. Nem fogadom el, hogy ma nincs igény verse, mesére, egyáltalán nemes, értékes könyvre. Bejártam az országot Hangáctól Sopronig, Nyíregyházától Debrecenén át Ózdig, író-olvasó találkozón, rendhagyó irodalomórán találkoztam kis olvasóimmal, és örömmel tapasztalhattam, milyen fogékonyak a szépre és a jóra. Csak föl kell mutatni nekik, fölébreszteni bennük az eredendő igényt. A művészet a lélek tisztálkodása. Kenyeres Zoltán megfogalmazása szerint a lélek fényűzése.

A mese eredendően nem gyerekeknek szóló műfaj, a mesét felnőttek mondták egymásnak és a gyerekeknek. Én magam például máig nagyon szeretek mesét olvasni, a tévében szívesen néztem a magyar népmese-feldolgozásokat, és a Kukori és Kotkodát például. Hol vannak ma ilyen rajzfilmek? Minden kommercializálódik, silányul. Gyerekkoromban nagyon sok mesét hallottam a felnőttektől, persze akkor még nem volt szülőfalumban, Szögligeten televízió, s könyv is nagyon kevés. Emlékszem, a néhány tucat könyvet számláló könyvtárban Illyés Hetvenhét magyar népmese c. könyvét salátává olvastuk. Becsben volt a könyv, a mese. Ha a sztereotípiákat nézzük, gyermekeim — huszonevesek — valóban kinőttek a mesékből, unokáim — egy és két évesek — még nem nőttek bele. Hogy kinek írom a mesét? Erre nemigen tudok válaszolni. Annak, aki elolvassa. Hogy kik azok, nem tudhatom. Az író sohasem tudhatja, legföljebb sejtí. Az író, bárhogy nézzük is, elsősorban magának ír, ő az egyetlen biztos,

megfogható olvasó, akit ismer és akire egyáltalán hallgathat. Hogy milyen indítatásból írok, arra könnyebb a válasz. Szeretem a meséket. Úgy látszik, gyereklelkű, álmodozó felnőtt vagyok, aki szívesen időzik el a mesevilágban. Mintha túl keménynek bizonyult volna számomra a valódi világ, egy tűrhetőbb, szebb világot teremtek helyette. Lehet, hogy csupán menekülésről van szó? Nem tudom, de azt igen, hogy jó mesét olvasni jó. Sajnos manapság már egyre kevesebbet olvasnak az emberek, mondván, hogy nincs rá idő. Nincs idő a lélek ápolására? Akkor mire van, kérdezhetné az ember. A fogyasztói társadalomban nem számít a lélek, csak a pénz, csak a praktikuss dolgok számítanak. Fogyassz, fogyassz, harsogják e reklámok, azt sugallván, hogy csak annyit érsz, amennyit elfogyasztasz, megveszel magadnak.

Az olvasó emberek is inkább szakirodalmat olvasnak, a gyermekek jobbra ismeretterjesztő műveket. A szépirodalom egyre inkább háttérbe szorul a más jellegű művekkel, pláne a televízióval, videóval, internettel szemben. Kultúránk a vizualitás felé tendál. Másrészt newyorkizálódik nemcsak hazánké és Európáé, hanem az egész világé. Az amerikai kultúrszenny beborítja lassan az összes kultúrát, elsősorban a filmek révén. Ez legalább olyan globális veszély, mint a levegőszennyezés.

A kenyér az élet, a rózsza az élet értelme, mondja a japán. A 20. századi ember mintha a rózsát akarná elpusztítani.

— *Majd máshol című, utolsónak megjelent verseskötleted egy letisztult, műves, és fájdalmasan őszinte versvilágot mutat. 51 éves vagy. Jó néhány alkotó ilyen idős korára minimum visszafejlődik, míg nálad azt tapasztalhatjuk, hogy lírikusi teljesítményed egyre jelentősebb az évek előrehaladtával. Alkati dolog ez, vagy van benne tudatos önfeljesztés, „öngerjesztés” is?*

Legutóbbi kötetemet tartom én magam is a legérettebb munkámnak, ez mások véleménye is, és én ennek nagyon örülök, mert ez azt látszik igazolni, hogy „fejlődőképes” vagyok. Hogy ez a fejlődés az életkorral járó bölcsességnek köszönhető-e, nem tudom. Abban sem vagyok biztos, hogy bölcsőbb lettem. Talán higgadtabb, megfontoltabb, de még ez sem igaz teljes egészében. Azok közé tartozom, akik mindig odafigyelnek a kritikára, adnak a bíráló véleményére, igyekeznek abból profitálni. Sose voltam eltelve magamtól, kritikusan szemléltem saját műveimet, önironikusan magamat. De lehet, hogy alkati kérdés ez. Vannak, akik idősebb korokra kiürülnek, mint az elem, és vannak, talán jóval kevesebben, akik idősebb korokra teljesednek ki, későn érkeznek el a csúcra. Még pályám elején mondta valaki, hogy későn érő típus vagyok. Az általam is nagyra tartott

Kálnoky László költészete öregkorában teljesedett ki, akkor ért pályája zenitjére s vált nagy költővé.

— *A jövőről is kérdeznének. Írói, egzisztenciális terveid érdekelnének engem, s nyilván az olvasót is. Tehát: mi lapul Fecske Csaba tarisznyájában?*

— Nekem az élet fontosabb, mint az irodalom. Sosem rendeltem alá életemet az irodalomnak, csak megpróbáltam hozzáigazítani. Persze az irodalom nélkül nem volna teljes az életem. Mindenekelőtt van a család: aggódom Szögligeten élő öreg szüleimért, amikor csak tehetem, meglátogatom őket. Most, hogy már az én gyerekeim is kirepültek a családi fészekből, értem meg az ő szomorúságukat, amit akkor éreztek, amikor elhagytuk őket. Én tizennégy évesen, hogy Miskolcon középiskolás lettem. Boldog vagyok, hogy gyermekeim szeretnek, tisztelnek és megajándékoztak Lilla és Ákos unokámmal. Remélem, további sorsomat az ő szép életük és sikereik fogják meghatározni.

Szép versekben, jó könyvekben is bizakodom természetesen. Íme néhány konkrét írói tervem. Körvonalazódni látszik egy újabb verseskötet, voltaképp csak a szerkesztés van hátra. Kiadónál van újabb gyerekverskötetem és egy verses mesékből összeállított kötet. Válogatott verseim után a meséimből is szeretnék majd összeállítani egy válogatást, később talán a gyerekverseimből is. Novelláskötetem készül, igaz, jó, ha a felénél tartok. Olykor a humor területére is odamerészkedem, humoreszkjeimből, satírikus verseimből is elképzelhető egyszer egy könyv. Valamikor talán a különböző lapokban megjelent publicisztikáimat is kötetbe rendezem, miként recenzióimat, esszéimet és tanulmányaimat is. Szóval a műhely tele van, ha nem is késztermékekkel, de használható anyagokkal. Deszkával, forgáccsal. Belekezdtem egy meseregénybe, de mint szekér a kátyúban, elakadtam. Majd meglátjuk. Tele vagyok tervekkel, mindenfélével kacérkodom. Dolgozom, tehát vagyok.

(Új Hevesi Napló, 9. évf. 11. sz. (1999 nov.) 56-58. p.)

Kelta kalandorvilág és misztika

(John Matthews: *Excalibur* —Erdődi Gábor átültetésében)

Régóta tudjuk: a mítoszok időtlenek, végtelenek és meghatározhatatlannok. A misztériumok, a mitikus mesék óriás folyamatok az emberiség kulturális képzeletében, mintegy nyersanyagok — ahogyan *Spengler* fogalmaz *A Nyugat alkonyá*-ban — a „*fausti lélek mitikus építményéhez*”.

John Matthews meditációs könyve, az *Excalibur* — a jól ismert kelta mondakört próbálja népszerű-ismeretterjesztő módon összefoglalni, elsősorban *Sir Thomas Malory* nagy művének, a *Le Mort d'Arthur*-nak közép-pontba állításával. A kelta legendakör — s ez is eléggé közismert — alaposan eltér a görög mitológia plasztikus ábrázolásától. Elsősorban bizonytalansága, földöntúli sejtelmessége, befejezhetetlensége, lezárhatatlansága különbözteti meg a hellén mítoszvilágtól. Ahogyan *Szerb Antal* írja: „*kontúrtalan sejtelmessége által közelebb áll a modern lélekhez, mint az antik mitológia*”. (Jó példa erre *Tolkien* 20. századi bestsellere, *A Gyűrűk Ura*, amely mint terjedelmes tündérmese egyenes folytatása lehet tematikájában az *Arthus-mondakörnek*.)

Matthews könyve: kalauz a kelta mondákhoz. S kalauz Kháron világához, hiszen a túlvilág folytonosan behatol az arthusi mesék hőseinek életébe. A realitás és a rege világa — háttérben a mítoszi moralitással, mint szereplőknél megnyilvánuló belső paranccsal, — olyanná varázsolja ezt a világot, melyet ma a kereskedelmi televíziók fantasy-filmjei adnak vissza — legalábbis külsőségeikben.

Matthews esszékötete sorra veszi a kelta misztika főbb alakjainak s a hozzájuk fűződő történeteknek és moralitásoknak, az arthusi tradícióknak az alapelemeit, külön kitérve a nők megváltozott (némiképp feminizált) szerepére. A középkori irodalmak mágikus tradícióinak csokorba kötése, illetve a középkori lovagregény és a kelta mitológia közös „alomba” térése valójában a szerző meditációsorozata egy varázsos világról.

Az *Excalibur-mitográfia* *Matthews*nál Arthur „delejes alakja” köré fonódik, mint a kelta hősök kavalkádjának jellegzetes archetípusát emeli ki s teszi centrális figurává. Arthur asztala a világ hasonlatosságára készült modell, s a lovagok a jelenvaló világ és a misztikum kalandorai.

A pogány mesék keresztény átíratában a nők — megszabadulva feudális béklyóiktól — félistennők, istennők lettek. Olyan földöntúli lények, akik azért — miként a görög mitológiában is — értettek a valóságos, nyílt érzékiséghez, mondjuk így — profán szerelemhez, ugyanakkor mélyen

misztikusak is tudtak lenni, a szabados züllöttség jól összefért a transzcendens áhíthatossággal.

Mert végül is az egész kor vágya a fölfelé, az ég felé törekvés, Isten elérésének vágya az instabil világban. Tündéri kozmikusság ez persze, amelyben van báj, noha humor még nincsen (a humor majd csak Cervantesnél lép be igazán a történetbe, mikor is a lovagregé „parodizálódik”).

A könyv egyben játék is, hiszen az arthusi tradíció mindenkié, akinek csak kedve van feltárni. Ennek megfelelően nem kizárólag a szövegek pusztá olvasása a befogadó feladata, hanem néhány gyakorlat révén az arthusi textusok képzeletbeli síkján „tapasztalati szintek érhetők el”. Azaz: a meséket mindenki a saját fantáziájára-képzeletére adaptálhatja, „hisz a mesékben örökség szunnyad a jövő számára is, mindazoknak, akik fürkészik azt”.

Az Arthur-legendakör végig jelen van a művészetekben, az irodalomban, a zenében és a képzőművészetekben is, sőt a valós történelmi alakok is szívesen támaszkodnak a központi hősré, így például a Tudorok, akik igényüket Britannia trónjára éppen innen eredeztették.

A kötethez a szerző glosszáriumot illesztett, megalkotván az arthusi történet szereplőinek szótárát, s megjelöli a közel száz kötet felhasznált forrást és irodalmat, mely esszé-krónikája alapanyagául szolgálhatott.

ERDŐDI GÁBOR, a fordító — megszállottja a mitikus-mágikus világnak, *Dylan Thomas*, *Yeats* verseinek átültetése is azt mutatja, hogy személyes elkötelezettje a végső fokon egy töről fakadt brit legendakörnek, s minden alkalmat megragad eme kultúrkincs népszerűsítésére.

Tanulságos és ínycsecknek való olvasmány Matthews könyve (Marfa-Mediterrán Kiadó, Bp. 1999), elegáns és könnyed útikalauz a mágikus mesék kedvelőinek.

(Új Hevesi Napló, 9. évf. 12. sz. (1999 dec.) 78-80. p.)

Az Arbiter és az „egyszeri szellemi tünemény”

Petronius és Berzsenyi ürügyén

Introverzió és extrovertáltság, démoni kettősség jellemzi az embert, úgy általában. Robbanékonyság, belső présben. Dichter, Dichtung, költészet, sűrítés, tömörítés, s — benne — minden, mi lehetséges.

A költő lehet dandy és lehet szublimált őserő. Lehet szemtanú, arbiter arcanorum, azaz a titkok tudója, választott bíró, arbiter elegantiae, pompamester, az elegancia ítélőbírája, mérték és lehet „egyszeri szellemi tünemény”, gazdálkodó vidéki magyar nemes és költő egyben.

Petronius és Berzsenyi.

Nézzük. Petronius:

Már megtörte az Ősz a tüzes ködfátylat a tájon
s langyos gyepelőkkel fent Phoebus a Tél fele vágat,
elhullajtja haját a platán, s hervadt kacsok alján
érett fürtjei számát olvasgatja a szőlő —
ím! Mit az esztendő megígért, most itt van előttünk.

S akkor Berzsenyi:

Hervad már ligetünk, s díszei hullanak
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.
Nincs rózsás labyrinth, s balsamos illatok
Közt nem lengedez a Zephyr.

Egy költőnek alig ismert római prózaíró, akinek Satyriconjából, vagy inkább annak alapján csinált Fellini filmet, s aki a legteljesebben írt az alkonyuló római birodalom viszonyairól, s akinek életéről vajmi keveset tudunk. Aki korának playboya volt, *Oscar Wilde* és *D’Annunzio*, sőt talán *Henry de Montherlant* elődje, *Nero* korabeli etalon, akivel regényfigura-ként találkozhatunk, a Nobel-díjas *Sienkiewicz Quo vadis?* című regényében.

S *Berzsenyi*, aki az irodalomtörténet-írás hagyományos felfogása szerint a virágzó magyar klasszicista irodalom egyik fontos alakja, preromantikus vonásokkal. A reneszánsz és a humanizmus hagyományain nevelődött görög-latin műveltség folyamatosságát bizonyító alkotó, a mai nagy magányosaink egyike.

A nehéz fajsúlyú magyar lélek.

A görög-latin mediterrán hajlam beleágyazódva a magyaros temperamentumba (itt alkat lenne a helyesebb kifejezés), az ókor a somogyi 19. századi őszben, ott az alig titkolt sztoicizmus, itt a pannon-dunántúli saudade, elmúlás-elvagyódás metszetes aszklepiádészi sorai.

A költészet, a nagy költészet egyívású, az ókori dandy és a magyar feudális birtokos is magányos, a gondolatok, megfigyelések évszázadokon átívelnek, összhangoznak az olvasóban.

S mégis: mennyire más ősz a rómaié, s mennyire az elmúlás varázsa a Berzsenyié. De mindkettő kortalan. Kimeríthetetlennek tűnő. Végso értelműkben szavakba legkevésbé foglalható sorok ezek, a szöveg működése öntörvényű, s ez csak a remekművek sajátja.

Az ironikus-bölcs, szarkasztikus Petronius és a remetemagányt kedvelő, kisebbségi érzésektől gyötört (Kölcsey) niklai gazdálkodó óriáspoéta Berzsenyi valahol rokon. Az ízlés és a rafinált élvezetek fizioiógiáját ismerő és gyakorló proconsul ott találkozik a bozontos magyar lélekkel, ahol a legkevésbé várná az ember: a lelkiségben, az életet szemléelő titkos humanista maníraiban.

A nyelv zenéje — ösztönösen-tudatosan — mindkét lírában megfigyelhető. De vissza a lelkiségre, az isteni szemlélődés magatartásformái, a lelki boldogság, az eudemonia kívánása mindkét lírikus soraiban felfedezhető.

Az időtlen való átélésének legjelesebb pillanata zárul mindkét versbe. Az ideale Gegenwart, az eszményi jelenvalóság felidézésére alkalmas forma determináltsága egyértelműen kimutatható mind Petronius, mind Berzsenyi soraiból. Az empirikuson alapuló megfigyelések a virtuális természet szimbólumává válnak, azaz az értékektől jelentésteljes tájjá formált naturát kapjuk eredményként. Berzsenyinél ez a végső összegzés az elmúlás mítosza, míg Petroniusnál a sztoa praktikuma, az élet, a megértés gondos egyszerűsége.

S ha már néhány verssor összevetése is tűnődésre készítheti a fogékony olvasót, akkor gondolkodjunk el azon, hogy mit adhat ma a klasszikusok nagy tábora nekünk.

Lélek, gondolat, mesterség. Ez a sorrend Berzsenyi lírájában is, amely visszaüt a latin elődökre. Hogy is írja Németh László? „*Ahányféle csíra indul növésnek, irodalmunk oly sok sípon szól, hogy jóval nagyobb népet gyanítunk a változatosság mögött, mint az akkori magyar.*”

A zsarnok római császár elismert, diplomatikus és ironikus, élvezetvágó hedonista bölcse, s a filiszteri magányában dülő-fülő magyar költő lelki rokonsága egyebet is feltételezhet: a mizantropiába rejtett humanizmust és világlátást, a léha nagyvonalúságba csomagolt érzelmeket és a

zord magányba burkolt sebezhetőséget. De mindez pszichológiai eszmefuttatásra lehet elég, nekünk, az olvasónak a lüktető sorok számíthatnak csak eredeti forrás gyanánt. Petroniust — mint említettük — Sienkiewicz formázta meg regényében, s Berzsenyit Weöres Sándor a Psychében. Igen, talán ilyenek lehettek.

S ha őszre fordul az idő — s játszunk kicsit — vérberzsenyések lesznek a szőlőlevelek, s a hagyományos kultúrán fölnőtt nemzedék csak azt kezdi mondogatni, hogy :

*Hervad már ligetünk... vagy hozzátessi:
Már megtörte az Ősz a tüzes ködfátylat a tájon.*

S ez maga a halhatatlanság, az örök művészet, az élet sava-borsa.

(Új Hevesi Napló, 10. évf. 10. sz. (2000 okt.) 50-52. p.)

Túl a félúton

— *rendhagyó köszöntés* —

Él egy 48 éves költő Mezőkövesden, aki különféle hajszás munkakörök között verset ír, fordít immáron harminc éve. Témája ugyanaz, némi módosítással — *con variazioni*: az ember benső szüksége a szépség, az áhítat, a szerelem. S miközben farkasa a finn az ugorak, ez a lírikus a fenyőfák rovátkolta horizontot figyeli, régi fényképek között bogarász (a fotók széleit már kikezdte a tél), de asztalán szőlő és ciprus van, *en passant*.

Cseh Károly 1970-ben jelentkezett először, *entrée*-ja a *Matyóföld* című folyóiratban volt, a *Hegytetőn* című verssel. Azóta az ország szinte valamennyi irodalmi orgánumban publikált, sorjáznak verses és fordításkötetek, szervez, társaskörökben sündörög, írótaborokban bukkan föl. Mintha elhagyott csigaházba szórakozottságból pók költözik, így hat a költő a mai szabadverseny világban. „Gyakran az az érzésünk, hogy a költő Cseh Károly nem e világból való, de ha mégis, akkor védelemre szorul, mert kihalásra ítélt ritka jelenség” — írja róla tanulmányában *Cs. Varga István*. S valóban, a versein (műfordításain kevésbé) érezhető a túlexponáltság „a monolitszerű szépségvágy igézete”.

De kell-e ma ez a szépségeszmény? Válasz-e a túlfinomított esztétikum a világ kihívásaira? Van-e vevő mostanság az effajta lírára? A lírára egyáltalán? A könyveknek olvasók kellene, az íróknak pedig pénz, az ördöggel kötött szerződéseknél se szeri, se száma. Ha ezt vesszük, Cseh Károly egy balek. Aki ma érvényesíteni szeretné a „szellemi szárnyas egyensúlyt”, annak sok mindentől le kell mondania néhány ízzó szépségű vessor javára:

Telehold süt és csillag dermed:
világnak a felszállt lelkek.

Itt lent a fenyőfák fénye lüktet
éjfélnélkor s az elköltözöttek

vonásai kirajzolódnak.

(*Decemberi éj*)

S persze mégsem balek. Hatni akar, de nagyon. Találkozókon (még vannak ilyenek is, néhányan elszállingóznak egy-egy könyvtárba, teleházba, falun-városban, nyeretlen kétévesek) elemében érzi magát, ha

száz, vagy ha csak öt emberhez kell is szólania. Persze, hogy vannak maníri-
jai, de minden gesztusban ott a szíve dobbanása is. Naivan és átlátszóan
őszinte. Emberi útvesztői nem a lírikusé, vagy a fordítóé. Utóbbiakban
professzionalitásra törekszik, előbbieken elfáradt vándor:

Árvalányhaj leng: nyár ezüst párája
hajnalonta, itt a hegyen.

Visszatér-e majd egyszer így fényleni
odalentről lélegzetem?

(Fent a fényben)

Bár az Alföld peremén él, pannon költőnek hisszük. Ugyanaz a tompí-
tott mély intenzitás, amely a cinóberpiros spanyol borok sajátja. S közben
benne lüktet a bibliás magyar folklór, a keleti örökség fel-feltör a sorokból:

Felcsap a mézes szél hulláma újra,
aratás illatát, harang szavát hozva,
s megvillan a Hernád, mint suhintó kasza

(Fényes hullámzás)

Couleurs, odeurs, fleurs — színek, illatok, virágok. Feltűnő, hogy Cseh
Károly mennyire rabja a színeknek. Nem akarunk itt most
színszimboliztikai elemzésekbe merülni, de a pittoreszk látásmód evidens
nála. A vers pályára gördül, s az olvasó elindul vele. Nem kellenek útjel-
zők, ha van lendület. S lendület van, egy Cseh-vers sohasem unalmas:

Faustinát,
az ágyra emelt szajhát,
égi úrnővé avatta halála után,
és oltárt állítatott neki a császár,
tudva: kéjben és elmélkedésben
csukott a szem.

(Csukott szemek)

Antik. Feltűnő, hogy mennyi benne a görögös-latinos vonás. A kulturá-
lis tartalom. Szerelmes verseiben észrevétlen lendül át és vissza a plátói ér-
zékiből a hús-vér erotikába, organizmus és orgazmus érdekli, s helyben
vagyunk. Irónia (önirónia is), nyelvi játékoság, szó(de)formálás — csiszol-
lómester, órás-aranyműves kuckónyi lukban.

Kísérletezik, megérinti a populitás is. De csak épphogy, a kedvező vonalig. Aztán más vizekre evez: egy hajó, ahogy kifut a kikötőből.

Harminc éves termése — versekből és fordításokból — egy nagyon vaskos kötetet tenne ki. Remélhetőleg meglesz ez a könyv a költő félszáz éves születésnapjára. Már túl a félúton az ember összegez, hátra — de előre is tekint. Túlnőve a törzsi kereteket, eljuttatni az üzenetet annak a maroknyi embernek, akit még megérint, megérinthet.

Az átutazó lírikus remélhetőleg nem minden kitalált diszharmónia mímusa, hanem a valóságos harmóniáé.

Kívánunk Cseh Károlynak újabb harminc év áhítatot, csöndet, figyelmet és kiteljesedő költészetet — csak úgy, a magunk örömére.

(Új Hevesi Napló, 11. évf. 1. sz. (2001 jan.) 83-84. p.)

III. EX

(Tárcák)

A városjárás kelleme

Nem mondanám ma már, hogy Eger az én városom, vagy hogy Heves az én megyém, noha gyökereim és fiatalságom kétségkívül e várososhoz-tájhoz kötnek, s élő és halotti szálak is kapcsolnak még e mérműves helyhez, a környező falvak parasztpolgáraihoz, a kispolgári-klérusos múlt olykor anakronisztikus világához.

Egernek egyre inkább osztrákos hangulata van. Talán a barokk teszi, vagy a katolicizmus kolostorkerengős hangulata, de ezt érezni. (Hogy az ember katolikus, mondjuk így, egri katolikus, arra csak néhány éve, a cannes-i tengerparton jöttem rá egy francia családi beszélgetést hallgatva (lehallgatva) — s akkor, hoppá! — hiszen én is rozét iszom, s a bor és a katolicizmus ugyebár...)

Már nem élek a történelmi város sárga házai között, ritkábban vetődöm Egerbe, de akkor nosztalgiazom. A városjárást csak ilyenkor élvezi az ember, a kötődések, pozitív és negatív emlékek hatása persze csak annyi, hogy a kozmopolitának hazudott utazó egribb ekkoron, mint egyéb esetekben.

A gyermekkorban felszívott dolgok nálam nem annyira a tárgyak, az épületek vagy az enteriőr képeiben jutnak felszínre, inkább a társadalmi kapcsolatokra emlékszem, a város lakóira, a törzsökösökre és a bevándorlókra, arra a vidéki jellegre (de hát minden vidéki, ami nem fővárosi — mondja a racionális kukac), amely oly jellegzetesen jelen volt, mondjuk a hatvanas évek utóbb szürkére mosott világában.

A strand. Itt folyt minden társadalmi élet, itt akár egész nap elvontunk kisiskolás éveinktől a kora felnőttkorig. Turek úr, az ősz ügyész, Gerti néni, a Kompoltról elszármazott sváb kistisztviselő-segéd, a megyei tanács egészségügyis főmuftija (elvileg orvos), pólósok és úszók, focisták, meg gyöngén alvilági elemek (atyavilág: az az alvilág! Csak kisebb-nagyobb stikliket csináltak, akkor volt szó ugye a huligánokról...). Vagy a vár. A turisztika kezdetei, a várvezetések, a hetvenes évek elején a nyugat-európai turisták, nyári egyetemesek (film: Jancsó, Szabó István), Agria Tavernás század eleji hangulatú mulatozások (később a helyszín a Fehér Szarvasba tevődött át).

A Santhoffer, a korai egri alkoholizmus fellegvára, az Unicornis, a helyi értelmiség egyik törzshelye, az Eger Hall, a Park Hotel, utóbbi kettő már a Nyugat eljövendő hódításait jelezte diszkrétén, bár keleties luxussal még.

A várost kétféle ember lakta: a kispolgárság (amely még akkor is egy-séges volt, ha a háború előtti tisztviselői réteg erősen elegyedett a kádárista funkcionáriusokkal, utóbbiak ugyanis ugyanazt a magatartás-mintát vették föl, mint a Horthy-rendszerben nevelkedett petit bourgeois-réteg kisztihandos urai és mészés hölgyei), s a szőlőmunkás paraszt-polgárság, amely többnyire a környékbeli falvakból vándorolt be, s próbált idomulni a klerikális hagyományú normákhoz, bár a kofás ízek még így is megmaradtak — szerencsére.

Volt egy-két bolond is, ezek házibolondok voltak, mindenki ismerte őket, ilyenek minden kisvárosban előfordulnak. (Volt egy cserebolond is, ő Salgótarjánból járt át hahnizni, civilben táj- és csataképfestőként egzisztált.)

A várost járva az ember óhatatlanul külső kerületekbe is evez, a Hajdú-hegy, a Szépasszony-völgy, a Tihamér, a Nagyeged, a rác templom környéke, Felnémet, a városkörnyék mind egy-egy adalék a gyerekkorhoz.

Férfiember a nőkről is beszél. Ehhez keveset tudok hozzátenni, néhány apró üzemi balesettől eltekintve a szerzőnek külkapcsolatai voltak nőügyben, a Ho Si Minh (üzenet egykori iskolámba) felhozatala ugye behálózta szinte az egész országot. A szerelem persze más, ilyenek voltak helyi szinten is, úgy kilenc éves kortól...

Az ember ifjúkorában még protestáns, ez abból derül ki, hogy elsősorban sört iszik. (A sokszor megénekelt csatos üvegű, kárányos Bambi a strand nélkülözhetetlen hangulati kelléke volt.) Szóval a legjobb sört a már említett Santhofferben mérték, innen a főiskolai hallgató mondjuk a Kazamatába ment kisebb társasággal, s hajnaltájt már egyenes kapcsolat volt a piaccal, ahol sült kolbászt mértek savanyított uborkával. Onnan pedig irány a Lyceum nagyelődója, ahol a hátsó sorokban a nagyelődáson még szunnyadni is lehetett. Eger az epikurosi idők városa volt. A fiatalság revüje. Amely soha nem lehet lejárt szavatossági idejű. Mert szellemi talaj, mert örök gyökér. Egy mai városi séta már ugyancsak más. Iván szobra már közel évtizede nincs az Érsekkertben (Érsekkert, majd Népkert, majd újra Érsekkert, valójában mindig is az érseknek a kertje), a fagyaltkerti prediszkók hangulata csak a képzelet játéka, a tini úszólányok ma már éltesedő üzletasszonyok, ha éppen nem Mauritiuson, vagy Burkina Fasóban élnek, külügyi szolgálatot teljesítő férjük oldalán.

Az ember a várból széttekint a városon. A csuvas oldal nagyon kiesik, a Csebokszári, a Lajosváros is — a burok utáni korszak terméke. A templomtornyok, igen, ezek erősen beívódtak az emlékezetbe, miként a Dobó tér környékének Besztercebányára (is) emlékeztető szűkös utcájú, bazár-jellegű képe.

Sunyi egri szemeket (miként Márai írta) nem látni, annál több bizniszben utazó (micsoda marha amerikai szólásforma!) kereskedőt, kupecet, spekulánst. Esetleg üzletembert, üzletasszonyt. Ezeknek már semmi közük a hajdanvolt Egerhez.

Az egykorvult barátok, cimborák ma már elsietnek melletted, ők kevésbé ismernek meg (mert ahogy egy fiatal magyar író mondaná: dzsálnak), mint te őket, de te ráérsz, még van időd és energiád nézelődni, ha akarnál, sem tudnál pénzt csinálni, ami nem dicsekvés, csak szomorú realitás. A derű azért megmaradt, noha a város bezárul előtted.

Amikor itt jársz, egészséges patriotizmus érzése fog el, noha ezt már korábban kiölte belőled a kérgesítő idő. De hátrább a metaforákkal: az igazi lokálpatrióták azért itt maradtak. Akik az egykori várvédők leszármazottai: nemzedékeken keresztül helyben, vértben.

Hűsz esztendeje jöttem el Egerből, és semmi biztosíték nincs rá, hogy ha időszakosan is, de vissza ne térjek. Mint a bumeráng. De tudom, hogy semmi meg nem ismételtető, s nincs is szükség rá, hogy megismétlődjön.

A város pedig él, lélegzik, nem zihál, dobog; csak nyugisan, európaiain: van. A városjárás pedig — mint tudjuk — kellemetes és hasznos dolog.

(Új Hevesi Napló, 8. évf. 4. sz. (1998 aug.) 23-24. p.)

Azúr

Édes Franciaország — küldi Roland sóhaját a távoli föld felé (Roland-ének). Ahol tépett lombokból, pineákból és cédrusokból virágzik föl a (dél-)francia szellem. Ha van kalapunk, hát le vele!

Ahogy Piacenza felől fordul a busz völgymenetbe le Genova felé (s robog, Istenem, robog), úgy válik hirtelen mediterránna a levegő, a táj. Aztán végig az olasz Nyugati Riviérán a hegyoldalakra felkapaszzkodó szőlőlugasok üde zöldje, s a boldogság képzetét keltő (a tenger fölé magasodó szirtek tetejére tömörült) parányi városkák rajzolata. Időről időre a szem elé bukkanó marinák; fullasztóan szép az egész.

Tony, az Aggteleki Nemzeti Park oktatásművésze videózik, fiestára utazunk, kiállítás-bemutató ünnepre, a busz félkaréjában pedig a Jósavfői Népdalkör.

Ventimiglia után már Frankhon, s bár ősz van, de „a lélek szószként ömlik a tájra / és sárgán páráll a nyár”. Menton, Cap Martin, Monaco, Beaulieu, Cap Ferrat, Nizza után Vallauris (Picasso), oldalra egy félszigeten Antibes (nekiünk egy delfinárium, amúgy Solti György!), Juan Les Pins, a nyolcas autópálya baloldalán, a mediterráneum parti sávjában. Cannes, azúr ősz. De hát aranytarajos nyár van. A Pierre Vacances hotelhálózat egyik appartement-jában lakunk, szűkösen, de elvtársiasan. Az Aggteleki-karszt (környéke lehetne akár toscanai táj is) langy borát fölváltja a francia merlot, amit itt is a kannás kiszerezésben, de valódi szőlőből állítanak elő. A jósavfői öreglányok-legények képeslapokat fogalmaznak tele élvezetes jókívánságokkal, tömör, férfias stílus, ahogyan Lenin írhatott Gorkijnak.

A cannes-i fesztiválpalota lépcséjén hágak, araszolok lefelé (!) az alagsorba. Itt egy nemzetközi bemutató készülődik, ukránok, északspanyolok, írek, portugálok és katalánok, tajvaniak — csupa civil szervezet, s mi — Hódmezővásárhely, mint alföldi magyar régió és Aggtelek, a világörökség része. Cannes-ban minden héten van valami fesztivál, ezek általában bensőségesek, alig néhány látogató cselleng a standok környékén, egy szardíniás szendvics hús frank, viszont a toilette gyönyörű! Fényképezik is sűrűn a magyarok, utóbb egy egri csoport is érkezik, ők Andalúziába tartanak, meg Marokkóba.

Cicerónénk, Charles Fekete ötven éve él Cannes-ban, tagja a helyi önkormányzatnak is, amúgy geológus és nyugdíjas tanár (mellesleg a magyar államfő rokona, erre büszke). Elegáns, szikár öregúr, bemutatja a magyar csoportokat, de legtöbbit a nyugdíjas provanszál női tánckör vezetőjével társalog.

Cannes, a fény városa túl édeskés, arab rendőreivel a La Bocca-negyed pedig különösen az. Minden illatos, akár a dzsungel. A külvárosi supermarché már emberibb, itt vásárolunk mindenféle csacskaságot. A vár környéke tele van kutyaürülékkel, mindenhol kínai palotakutyákat, meg máltai selyemmicsodákat láthatunk, s még ez sem árthat a pálmák övezte sétányoknak. A tenger úgy mélykék, ahogy a szekszárdi merlot mélyvörös. De jobban szeretjük a szálló édesvízű, feszített víztükrét. Persze csak a tenger után. Az élvezeteket sűríteni kell.

Éjszaka nyitott ablak mellett alszom, szeptember közepén is huszonöt fokban páráldunk, gőzölgünk, még hajnal felé is. A Riviera-expressz félóránként söpör el dübörögve az ablakom alatt, alvás tehát kizárt. A tenger susstorogva-csámcsogva próbálja a partot tovalökdönsni, ezt hívják morajlásnak. Félálomból arra riadok: gyorsan megfürödni a Földközi-tengerben, mert holnapra talán már nem lesz ott! A helyén.

Monte-Carlo: könnyű kis balkáni háború, észak-borsodi palóc népviseletben. Jósvafői öregjeink Ferrarik, Porchék között próbálnak átvágni a Forma-1. színhelyein, dublőrök nélkül. Az idegenvezető széttárt karral, bölcsen és hallgatagon áll az utcasarkon, mint Hamlet.

Sose hozz parfümöt Grasse-ból! Drága.

Antibes-ban egy Marineland (tengeri „vidámpark”), delfinbemutatóval, cápa-lakosztállyal, hajómúzeummal. A kardszárnyúak most pihennek, de így is elkapunk egy show-t, a delfinek rap-zenére táncolnak, a farkuk éri csak a vizet. Eddig úgy hittem-tudtam: ezek az állatok még az emberszabású majmoknál is jelentősebb agytérfogattal rendelkeznek. Kiábrándító volt, hogy ők az igazi kapitalisták; minden műveletet csak halért tudnak végrehajtani.

Megfoghatatlanul sok árnyalatban csillámlik a tenger, ha valamivel, hát ezzel nem lehet betelni. Rohanunk a habokba, ez egy ősi ösztön kitörése lehet: az ember szimbiozisa a tengerrel. Freud a megmondhatója, miért túrjuk magunkat a partszegély homokjába.

Azúr: az elveszett paradicsom, az elveszített Éden, ahogyan Attenborough írja. A gyermekkor és a fiatalság elrontott, tönkretett, vagy mondjuk úgy, megszüntetett, nem létező paradicsoma iránti vágyakozás. De nem úgy, ahogyan az eisenstadti tányérmosó magyarok a rég nem látott Tiszaparra látogatnak.

Monte-Carlóban, a legendás kaszinó előtti park szökőkútjába nyomom az arcom. Ami körülöttem van, az a túlélhető, s mégis valóságos luxus. A tizennégykarátos autó Rejtő könyvében, s a díszletek — akárha Velencé-

ben lennének, oly valóságosak: az eukaliptuszok, az ezüstös olajfák, az oleanderek.

Nem messze ide Draaignan, Kisfaludy Sándor itt évődött egy délfrank nővel. Mi meg Monacóban, a nagyhercegi palota főterén nézzük meg az őrségváltást. Egy német csoport elé furakszunk, nem korrekt — mondja az egyik germán. Később különleges vagdalthússal kínáljuk őket, mosolyognak, konzervből nemigen esznek, inkább lasagnát egy kis mellékutcában, a Rómeó butik bejáratánál.

A fesztivál végül is sikeres volt, találkoztunk a cannes-i polgármesterrel is, aki azelőtt néhány napot magánzárkában töltött egy kisebb közlekedési kihágás miatt. Inkább ült, de nem fizetett. A magyarok takarékosak, a franciák zsugoriak.

Végül: éjszakai fürdőzést terveztem utolsó nap a hotel egyik medencéjében. A bejáratot mindenféle láncok védtek, s zárták le a betolakodók elől. Caporalt szívo biztonsági őr szunyókált a napozóstandon, félárnyékban.

— A medence csak nappal használható — írjuk ki, és saját testével védte a lejárati korlátot agresszivitással szemben.

— A szabadság hazájában ilyen nem lehet — jelentettem ki. — Ilyet még nem is láttam, mióta szaporodik fogamban az idegen anyag és szívenben a halál.

— Nem tudom, nekem még jók a fogaim — jelentette ki szkeptikusan a smasszer.

Ott, ahol tépett lombokból, pineákból és cédrusokból virágzik föl a francia szellem.

(Új Hevesi Napló, 8. évf. 6. sz. (1998 dec.) 5-6. p.)

Agenda: a hetvenes évek

A 70-es évtized egri évei sokunk számára a szabadság ejaculatio praecoxai voltak. Az egri főiskola (nevezzük csak így puritánul és gyöngéden) több hallgató tagja volt betűvetést-füveket-vajákolást ismerő borbély és seborvos, korcsma- és pinceklub-töltelék, a hősi előidők hírnöke.

A proletármilliók öntudatra ébredésének korában (forradalmakon és ál-reformokon átsántikálva) Hell Pista barátunkat azért „vágták haza” fél évre a kies Vlagyimirből, mert a nagy orosz éjszakában erős maligánfokok vodka-gőzében a világba ordította, hogy „Halál a megszálló szovjet fasiszta csapatokra!” Már akkor költő volt, ahogy azóta már nem („Elkártyáztam a gyenge szívem, suhogasd le a szoknyád hajnal”), később a televízióban is lehetett látni, s ma kisebbség- és etnikumkutató, kissé messzire kerülve az általa leírt soroktól: „És elérkezik a Nova Terra. Földig csapódó havas fenyőágakkal, zúzmarával, az erdő csilingelő téli muzsikájával, legyen!”

Pista, a démon du midi, az éjszaka démona volt, míg a Kanadát megjárt Dobog Béla (költőnek, rádiósnak indult, Torontóban megjelent verseskötetéhez Fáy István, a neves kanadás Fáy Ferenc fia írt előszót) az albérletek polgárpukkasztó sampion ásza, az egykori renegát és dzsentrisen bohém líceumi kandidátus (ma államtitkár, de csitt!) first-bérlője, „kit bokránál fogva ültettek a földbe, s még beiszapolni is elfelejtették”.

Cseh Karcsi, a monogám Casanova, kinek csudálatos dolgai voltak, nászágyból sietett a ravatalhoz (kissé morbid, de értsd: jóízű szeretkezés után kellett temetésre mennie, s ezt egy canzonében meg is énekelte) vékony, pengeéles alkathoz igazított ballonkabátban, egy borsodgeszti bürger franciás arisztokratizmusával. S persze ő is költő, ma is.

S aztán a Kazinczy-érmes Valentin Zsuzsa, az egykori színházi karnagy tehetséges és arany-szívjóságú lánya, éjszakai csatangolásaink és vitáink állandó társa. Meg a többiek: a dohánygyári pillangók, a Grill túlglancolt vendég hölgyei, a pincérek (zsokék ezúttal nem), egyfajta reinkarnált krúds létforma velejárói. Nincs nosztalgia — de mi mintha a kegyelem köldökén csüngtünk volna. A minket fölviGYázó és jelentő spicliknek könnyű dolguk volt. Mindig ugyanazt kellett jelteniük: semmi excentrikusság, csupa napi könnyű penzum: nők, irodalom, vodka és Radeberger.

Tanárainkat kicsit-nagyon szerettük is, talán. „Les savants et les ânes au milieu” — tudósok és szamarak a középre, ahogyan Napóleon mondta volt Egyiptomban, katonáit rohamra vezényelve. Pepe bácsi, a törpe, Pásztor tanár úr (akit mi nagyon kedveltünk, s a magunk módján őt magát tartottuk a tizennegyedik aradi vértanúnak), vagy a szédületes tudású Pócs

Tamás, Chikánné, Raisz Rózsa, s a literátusok: Bitskey, Lőkös, Cs. Varga, vagy a historikáról Nagy Jóska bácsi, Kávássy, szegény Bohony.

A szakestek, a felejthetetlen hangulatú vacsorák (apró epizód Cumi bácsiról, a neves középiskola tanáráról, aki leginkább Szép Ernőre hasonlíthatott: „Uram, az Orly repülőtérről jöttem, Indira Gandhinak adtam el vonatokat!” — s mindezt kalaplevétellel, egy őszbe csavarodott egzaltált filozófus egyszerűségével). Az élet olyan graszióz és rövid.

Eger — mint az eszmei kimozdíthatatlanság utolsó erődje (alighanem ez a fogalom a katolicizmus sine qua non-ja, mondja ezt egy nem hitetlen, én) ez a papos-turistás, kis- és nagypolgári, osztrákos, s mégis taljános város („halotti dal, mutáló latin sirató remeg az Eger-patak felett, vibrálóvá teszi a nyári forráságot, az erdők fölé kerül, a hegyek, a Bükk fölé száll”) a hetvenes években az ifjúság varázsát nyújtotta.

A líceum kölépcsői — akkor úgy gondoltuk — a metropolisok és a szenvedélyek felé vezetnek majd (majd paradicsomi elszigeteltségem az isteni kompenzáció az akkori kis-nagypolgári létért). Nos, nem vezettek sehova. Sebaj, a pillanatok revüje egy-egy oldalpillantásban is megmarad, ha nem is válik emlékezetes kövületté. Vissza a főiskolához, amelyről félreértés lenne azt gondolni, hogy föltétlenül műveltséghez vagy empirikus nyitottsághoz juttatta diákjait. A kritikai gondolkodást kétségtelenül serkentette, miként az élettechnika elleshető seftjeit is. (Az ember saját szemüvegén kívánja látni előre kiszemelt urbs incognitáit, hogy azután fabulát szőjön a városfalak, területhatárok köré.)

Ahogyan Hell (akkor még Erla) Pista közös nyelvünkre fordította: a „szocioszférában is a legfontosabb szempontokat a nárcizmus-feminizmus ideológiája szolgáltatja”.

Érdekes: pénzünk majdmindig volt. Már akkor sem hittük el egészen, hogy az anyagiak narkotizálják a személyiséget (miként nem foglalkoztatt bennünket a piszkos pletykák csatornaleve sem), s úgy forgattuk azt képzeletünk rulettasztalán, akárha vattacukrot göngyölnénk virtuóz csuklótechnikával.

A Hotel Unicornis — akkor nekünk mondjuk Café Villon — bárjában például a baráti társaság egy ledér pillangó gátlástalanságával szólította le Somlyó György nemzeti nagy költőt és barátnőjét egy lángoló grogra, aki apjáról, Somlyó Zoltánról, Devecseri Gáborról, Karinthyról, a francia szimbolistákról, Borgesről beszélt, és ez többet ért akkor félszáz előadásnál. (E sorok szerzője később a zánkai úttörőváros Döglött Sirály, alias Vajúdó Hattyú nevezetű tóparti hivatalában a bús magyar sors szüleményeként nosztalgizált ezen — mily ritka pillanatok az ember életében!)

Akkor még értettük egymást, azóta — hébe-hóba találkozunk — már kevésbé. (A legtöbb baj a világon grammairien, nyelvtani természetű, mondta Montaigne, s milyen igaza volt.) A mindent befogadó fiatalság mára már átláthatatlanná vált, mint a zavaros víz. Igen, gyakran már fél- és egész szavakból sem tudjuk követni a másik gondolkodását (ide vezet a globalizáció).

A megszüntetett ifjúság: az utólag remélt boldogság akkumulátora. Mert a hetvenes évek történéseit azóta is a zsigereinkben hordjuk.

Mit hagytam ki?

(Cseh Karcsi kérte: szépen, költőien írnék valamit az emlékeinkről. Akkor most ezt itt kérem szép költői beszélynék fölfogni, ha lehet.)

A sztorik ezreit természetesen, a magántermészetük miatt. Aztán a zöld habos tavaszt, a bükkfa illatú telet, meg a mustszagú őszt, nem feledkezzék meg a szerelmes nyarokról sem. A varázst, ami akkor, ott volt és visszahozhatatlan. Eger akkor még egyszerre volt nőiesen omlatag és patriciusan elegáns, de törékeny. Mi pedig maszkok egy óriás tükörben. De lagalább főmás, fantaszta maszkok-alakok, valamely naív becsületességgel, amelyet már akkor sem neveztek szocialista embertípusnak, mert az élet alfájának és omegájának is a szabadságot tartotta.

(Új Hevesi Napló, 9. évf. 9. sz. (1999 szept.) 30-31. p.)

Kis közép-európai határszél

A Minder család svájci, hatan vannak, a szülők persze s a négy gyerek, két fiú, két lány. Evangélikusok, ahogyan kell, istenhívók és -félők, a négy leszármazott mind bibliai nevet visel: Lukás, Tabea, Rachel és David. A reggelineél zsolnákat énekelnek, közepesen-visszafogottan vidámak, a főlőslegesen égő villanyokat leoltják, a maradék dinnyét a papa (Peter) meg-eszi, ne maradjon kidobnivaló a vendéglátók asztalán.

Svájciak.

Az élet művészete az imagináció művészete, képzeletünket pedig leg-jobban az utazás determinálja. A máshol lét, amelyet a kíváncsiság hajt, s amelyet nem céltalan fantáziálás, de apró megfigyeléseken alapuló imaginációknak szabályoz. Sajnálatos, hogy pénzes, de spleenes, epés és elé-gedetlen semmittevők töltik meg gyakorta a világ legszebb helyeit. Őket az unalom űzi — s bár a változtatás igénye —, de a tartalmatlan, összességé-ben változatlan élettechnika és mód alkalmazása: a magyar újjgazdag (is) itthoni igényei és szokásai szerint él a spanyol tengerparton vagy a karibi szigeteken.

Az ember talajba gyökerezett fa. Ezért is feltűnő svájcijaink igénye a totális magyar vendéglátásra. Mindent, ahogyan mondjuk egy észak-palóc csinálja. Saját környezetében mindenki árnyakat éltet, amelyek eléje állnak minden változtatási szándékában. Egész egyszerűen, a változtatáshoz erő kell, hiszen megszokott pozitívuráinkat, miként manírjainkat és modorunkat is nehezen adjuk fel.

No, most ezeket miért is mondja az ember, aki vendéglátó s egyben analitikus figyelő? A mi latinos vehemenciánkkal szemben (amelyben azért még mindig van egy kis eurázsiai; szégyen?) ők nyugodtak, van társuk. Amihez képest még az Alpesük is laposra sikeredett (Spittler). Mi magya-rok, itt a kis közép-európai határszélen a magunk ingerenciájával, idegtő-röttségével és törtető, de konyuló, könnyen feladó gerincességével, büsz-keségutánzó, mimikris kispolgáriságával is érdekesebbek vagyunk, lehe-tünk, mint ők. Valljuk be, a svájciak általában középszerűek és unalmasak. Nem úgy, mint ahogyan egy rossz film (tehát nem bosszantóan), de kitar-tóan és jellegtelenül, a várakozásnak megfelelően. Egyszerűen semmi allúr, semmi botrány.

Minder úr, Peter: egy relaxás ügynökséget vezet. Az ügynökség kicsi, de elegendő és tisztességes hasznot hoz. Liza asszony otthon van (eredeti-leg liechtensteini, ez is egy státusz, ezek még a svájciaknál is jobb módúak, hála a bújtatott holdingoknak). A gyerekek tanulnak, a legnagyobb már

nem, ő afféle karitatív tevékenységet végez a Balkánon, legutóbb éppen Romániában.

Az aura mediocritas, a kompromisszumos közepszerűség barátainkra is jellemző. Mindamellettt valami ősparaszi íz, tempóság, masszivitás is. A beszélgetéseink különösek. Lányommal németül társalognak, velem megpróbálnak franciául boldogulni, egymás között pedig a schwyztüsch-t beszéljük, ami első benyomásaim alapján a hollandra hasonlít, noha csupán svájci német.

Minderék átlag helvét család. S mégis: kis nyaralójuk van Ausztriában, a nyarakat Észak-Olaszországban, a Szentföldön vagy Mallorcán töltik, az őszi-téli szabadság ideje alatt Hollandiában vagy Angliában időznek, s most már — barátságunknak köszönhetően — Magyarországon is. Csak Peter dolgozik, jövedelme az átlag magyar fizetésnek tizenkétszerese. Ez a borsos svájci árak mellett is elég a szolid, de biztosan erős életszínvonal tartásához.

A latinos realitás, a németes transzcendencia-keresés és misztikum, a svájci nyárspolgáriság s a vallásos jámborság egyaránt jellemző rájuk. És milyennek látnak vajon ők minket? Tudják — mondja Peter —, hogy a magyarok kevésbé jómódúak, mint a svájciak (sic!), de — teszi hozzá — nagyon vendégszeretők. Ők anyagiasak, ridegek — folytatja némi malíciával —, aminek alighanem a svájci közösség, szűkre zárkózottság az oka. Hát nem tudom. Ez így udvariasan s egyben hülyén hangzik. Hiszen velünk nem ilyenek, s csak az a mélységesen igaz, hogy a magyarok nagyon-nagyon kevésbé jómódúak általában, mint a svájciak.

Hogy egymás között miről beszélnek — nem derül ki —, ezt nem értjük. A svájci németet még egy müncheni sem értené meg. Gyaníthatóan a belső életükről, az osztrák rokonságról (Peter egy elejtett mondata: Scheisse an Österreich — tesztek Ausztriára! — valami ilyesmire engedett következtetni a nem mindig példás anyós-vő-sógorság viszonylatában), az időről, más országokból hozott-vitt emlékekről, apróságokról.

Minderék voltaképpen szeretnek egyszerűen élni, a polgári öntudatuk és életszínvonaluk a nekünk bonyolultnak tűnő dolgokat is puritánvá varázsolják. A luxus objektív és egyetemesen érvényes meghatározása lehetetlen. Hiszen a mértéktartásról van szó, arról az egyszerűségről, melyben tartalom és forma összhangját érezhetjük. (Udvariasság, puritanizmus és tolerancia egysége ez, teljesen leegyszerűsítve a dolgot.)

Barátaink megvallják, csak az utóbbi években lettek kíváncsiak ránk, magyarokra. Pedig Svájc nincs is olyan távol tőlünk, s az ő környezetükben (Basel-Aaru-Luzern háromszöge) is élnek volt magyarok, ha nem

is sokan. A közömbösségük szűnt meg. S akkor kezdtünk csak érdekessé válni, mikor kezdtünk hozzájuk hasonlítani.

Határszél vagyunk, még mindig, vagy most újra. Nem tudjuk, mi lesz velünk a jövőben, nem ismerhetjük Isten kódjait. De a magyar történelem dióhéjnyi bibliográfiája a szobabelsőnk, s benne a mi családunk. Minderék egy másik korszak, egy másik világ statisztáiként asszisztálnak.

Miért is érdekes ez a mindennaposnak mondható kapcsolat mégis? Talán mert semmit sem utálunk úgy, mint saját jellemünk titkos gyöngeségeit és hiányait. S a másik jellemében esetleg ott a miénk is, bármely csak egy-százalékosan különböző civilizációban él is.

Kis nemzetek — bár nem egyenlő feltételű nációk — találkozásai a mi találkozásaink, s tapogatódzó alig-kitárulkozások a mi disputáink. Mi magyarok többé-kevésbé új, európai, demokratikus gyarmatosítást kívánunk kibulizni, öngyarmatosítást, hogy mégis legyen tekintélyünk a saját szemünkben, nekik Európa csak annyit jelenthet: nem Amerika. A lényeges vonása, hogy igyekszik megkülönböztetni a képzelgést a valóságtól, a vélekedést az ismerettől. A demokráciának rendje van, a demokráciának is van rendje. Minderék problémái még nem a mi gondunk. A mi mindennapjainkból ők ott a szubalpin klímájukban. elég keveset érzékelnek.

De a határszéli nemzetek lassan rátesznek egy-egy folklorisztikus színezetű mozaikot a nagy nyugat-európai szőtesre.

Örülünk kell a svájci kapcsolatoknak, ahogyan minden egyéb kontraktusnak is, amely nem lehet egyéb, mint napi szerződésünk újra meg újra Európával.

(Új Hevesi Napló, 9. évf. 9. sz.(1999. szeptember) 72-74. p.)

Egyetlen köldökzsinóron

A közelmúltban közvélemény-kutató kérdezett rá néhány dologra szerény személyemmel kapcsolatban. Megpróbáltam kevésbé link válaszokat adni (az összt statisztikai mutatókat segítő), csupán a „vallási attitűdömet” firtató kérdéseknél parancsoltam állj-t a munkáját lelkiismeretesen végző szondázónak. No, nem személyiségi jogaim miatt, csupán olyan megfontolásból, ami számomra is újabb kérdéseket vet föl.

Gyermek- és ifjúkoromban nem lehettem sem brahman, sem keresztény, de még eurocentrikus ateista sem, kimondottan a szovjetofil ideológia állhatott hozzám közel, mivel ezt sulykolták belém minden lehetséges fórumon. De ha már akkor szervezett vallást kellett volna választanom, nyilván a kereszténységet választottam volna, mert azt helyel-közzel értette az ember (legalábbis úgy vélte). Ha másért nem, csupán azért, mert számomra a Biblia költészetet tartalmazó könyv volt, amelyet valamely okból kifolyólag hivatalosan nemigen lehetett használni. Én pedig szerettem olvasgatni a Szentírást, mivel eredeti hivatásán túl, mint szépirodalom is a legnagyobb műnek tekinthető.

De hát valójában mi is vagyok? Teológiailag közelítve (szilárd hit, biztos ismeret, elkötelező érzélem és valódi hitgyakorlat ismérveit összekötve) gyakorlatilag nem lehetek vallásos. Ha a tudásszociológia felől nézem, miszerint „az egyén mindennapi életének az egyénen túlmutató értelmet adó, a társadalom rendjébe és a társadalom által hordozott tudati-értelmi rendszerbe való integrációja” szempontjából lennék vizsgálható, akkor nyilván vallásos vagyok, de ez a parttalan meghatározás ugyanolyan szélsőséges, mint az előbbi, vagyis aligha igaz.

Vallásszociológiailag valószínűleg abba a csoportba tartozom, amelyet a szóhasználat a maguk módján vallásos embereknek nevez. Nekem, mint csoporttagnak a jellemzőm tehát: hívő identitás, amely nem társul szigorúan egyházi normakövetéssel.

Mert magaménak valom az antik szemléletet is, olvasom az egyre divatosabbá váló ázsiai mélyértelműségek óriás enciklopédiáit Buddhától Lao-ce-ig, de én magam, őseim Európája, s őseim Magyarországa is vagyok, egyetlen köldökzsinóron kapcsolódom a zsidó-keresztény kultúrkörhöz, nehezen is lehetne két köldököm. Konformitásra nem érzek hajlandóságot, s nem különösebben érdekelnek a vallásosságához kapcsolódó értéksztereotípiák sem, magyarul nem vagyok képmutató.

Ha tetszik: olyan vagyok, mint a körülöttem hömpölygő világ: többé-kevésbé keresztény és keresztényietlen is egyszerre — az előbbi, ha a

klasszikus pogánysághoz, az utóbbi, ha az eredeti kereszténységhez mérjük (Vagy kereszténységhez, mert itt felmerülhet az is, hogy az egyik ágon római katolikus, másik ágon református fölmenőkkel rendelkezem, s akkor barokk legyek-e, vagy puritán?)

Az évszázados szekularizációs folyamatok eredményeként mai világunk egyszerre szent és profán, alapjaiban világi, amelyen azért átszűrömlik a keresztény hagyomány és rítus, minden pillanatában.

S a világot mégsem sikerült a keresztény hitre téríteni, amely az Újszövetség alapvető tételét igazolhatja: Krisztus Országá nem e világról való. A jelent a nyereségvágy és a hatalom akarása jellemzi, e két örökös tehetetlenséget fakasztó erő, már csak azért is, mert a végső beteljesülésbe vetett eszkatológiai remény táplálja őket.

Kérdőm ezeket mind végighallgatta, s megjegyezte, hogy a válaszra egyetlen szűkös rubrikája van, mit írjon ide. Írja azt — mondtam —, hogy rendellenes vallások vagyok, az értelmét úgysem firtatja senki. Az ugyanis, hogy a profán önállósulása a hagyományos keresztény civilizáció körülményei között tény, s az emberek java része csak ott mélyen legbelül, s magányában igazán vallásos. (Az iszlám hitelvi okokból nem ismeri, a buddhista és a hinduista pedig nem is érti szent és profán elválaszthatóságát.)

S ez a tény döntési szabadsággal ruházza föl az egyént (és nyilván a társadalmat), azaz minden az egyéni mérlegelésen alapulhat. A szekularizáció a világnézetek és döntések étlapját tárja az ember elé, ez kétségtelen, de az is kétségtelen, hogy az eurocentrikus ember a keresztény kultúra hagyományain nőtt fel, ha hite és életmódja gyakorta nem is fedheti egymást.

Akkor tehát a rendellenes vallásosság konzervatívát jelent, mint értékőrzt, s jelenthet klasszikus értelemben vett liberálist is (s akkor polgári), mindenféle értéket, amelyeket az ember évszázadok és évezredek alatt felhalmozott. Ezt tessék beírni abba a rubrikába, ha máshogy nem megy, úgy rövidítve.

(Új Hevesi Napló, 10. évf. 1. sz. (2000. január) 63-64. p.)

Agenda: a kilencvenes évek

Igen, már a közelmúlt is történelemmé merevül. Kopunk, a fájdalmat csak átélni lehet, elképzelnéni nem — kinek itt-ott szúr, negyven és ötven között a hajdani helyre leány és legény is sejtleépülésben bízhat.

A világhíró professzor barátunk órával a kezében osztja be napját, a vidéki munkahelyéről gyakran utazik melegtengeri tájakra, vagy óceánon túlra, a délutáni tenisz és az esti borozás elmaradhatatlan. Nevetgélve meséli, hogy a professzornék azon vetélkednek, hogy férjünk melyik egyetemen vendégoktató, mert nem mindegy, hogy egy provinciális amerikai lebuiban beszél mondjuk az ökotípusokról, vagy tekintélyes skóciai campuson tanít a mikroorganizmusok rejtélyeiről.

Egykötetes költő barátunk az amerikai prérin töltött tíz hónapot egy kisvárosi főiskolán writer-in-residence-ként (meghívott író-előadóként, baráti kapcsolatok révén), öt-hat harmadgenerációs magyar-amerikainak tartott előadásokat a hazai kultúráról, különös tekintettel az irodalomra. (El tudjuk képzelni, mennyire érdekelte mondjuk Peter C. Clay-t — azelőtt az ópapa Sziklay lehetett — Balassi, a török hódoltság kora, vagy Mikes kedves nénye.) Idejét többnyire kártyázással töltötte, miközben ócska Oldsmobile-gépkocsit hajtott, s úgy gondolta, megismerte a világot. És újra összefutunk ifjúságunk városában, Egerben, a hieratikusból a kommerciális felé igyekvő magyar highlander-központban. Én, e sorok szerzője, mint a perifériális értelmiség markáns képviselője (aki duhajkodott annak előtte a munkásosztállyal, sőt a szövetséges parasztsággal is, de istenem, hol vannak a régi idők, hol a munkások, s hol a parasztok), a nyeresvesztés állandóságában én is úgy vélem: helyel-közzel megismertem a magam világát. Ez a világ pedig a mások világa is, és most, hogy ismerem a működését, a feltaláló is, ki más, én vagyok.

Most inkább nevek nélkül: barátunk New Yorkban próbált szerencsét, rá a rendszerváltozás úgy hatott, hogy az Empire State Building árnyékában keresett falbontó munkákat. Az eredmény közismert: megnézte a Broadway-n a Macskák sokezedik előadását és készített egy sorozat fotót egy harlemi feketékből álló alkalmi gengsztercsoporttal. Élni kell. (Egy centi erre, egy centi arra.) Az élettechnika és az életminőség a kilencvenes évekre alaposan megváltozott.

A szabadságnak is vannak kínjai: de neked is osztanak lapot. (Sokszor közéd és képmutatásod közé furakodnak a lehetőségeid. S akkor az oppor-tunizmust nevezik majd intelligenciának.) Ettől függetlenül marginális értelmiségivé vált a főiskolai tanár, a labororvos, a PR- menedzserré előlé-

pett népművelő (kis cég, kis PR), nem is beszélve a nagy osztozkodásokból kimaradt, kicsellengett, eltévelyedett vagy bebábozódott szájtáti human-erőforrásról, vagy amit azelőtt annak neveztek: a tanárképzők és a bölcsészetek nevelte élhetetlenekről — magunkról.

Nagyanya-nagyapa korba lépve, házasságok, szerelmek kuszaságain túl, talán még mindig nem megállapodva (miért is kellene megállapodni még az ötödik iksz közelében, kérdi a későn érő típus): post tenebraus lux, ha tévelyeg is a lélek, de magába száll majd.

Futó találkozásainkkor a közös nyögés-nyílgás finnugor keserve, vagy éppen a divatos „egyre jobban vagyok” — stílus dominál (éppen kit honnan szalasztottak), a kései feministák hímsovinizmusra panaszkodnak, a hímsoviniszták pedig saját elfeminizálódásukról fecsegnek, nem is beszélve az egykori hímekről. Éva és Ádám közös nevezőn van abban, hogy a földet új paradicsommá kellene változtatni és varázsolni a kommunikáció modern eszközeivel (lehetőleg luxuskivitelben), s Ábel és Káin csak tanuljon tovább, majd kiderül, mi lehet szebb dolog. Az végeknél.

Te is szkeptikus vagy, én is, ha nem melankolikus, mint a jövőt látó Theiresziász. Egykori tanárod politikus lett, élő anakronizmus, de hiteles keservvel beszéli el ér-bypass mütétjeit, s ekkor már újra a negyedszázaddal ezelőtti cimbora: szíveden rózsa nő. Magánéletébe belesömörölt, gyermekeit alig látó ráncosodó barát a napi iga alatt nyögve (míg homlokán talán a halál is átsuhan) — élő mauzóleum: humanitásod és részvéted alanya. Régi barátnő munkahelyről kiebrudalva, egykori munkatárs felvilanó félprofilja az utcasarkon, ismerős arcok után kutató emlékezet: már a jövő is nosztalgikus, prenosztalgia ez. Az öregedés felé vezet az út, s a város sem az már, ami volt. A 90-es évek elejének hurrái szép csendes megállapodottsággá és beletörődéssé silányultak, de így van ez jól, ez az élet rendje. A politika már régen nem érdekel, noha életedbe beleszól természetesen. A hagyományos definíciókkal a kutya sem foglalkozik többé, noha az állásfoglalásokat alig lehet megúszni. (Egy módszer: leghelyesebb mindig olyan színűnek vagy érzelműnek vallani magad, amilyen társaságban vagy. Ha a team heterogén, akkor állj a többség oldalára. Továbbképzés előgerinchúrosoknak.)

Igaz lehet: a magyarságból genetikailag hiányzik az európeérség, már ami a köznapi viselkedést, a kommunikatív megnyilvánulásokat illeti. Ezt pótoljuk hetykeséggel, pletykával és kocsmakörnyéki emberismerettel. Személyeskedéssel, modortalansággal, időnként faragatlansággal, sznobériával és kicsinyességgel.

Barátokat, ismerősöket keresek a városban. Mindenki rohan, komolyan veszi önmagát. Azt hiszi, hogy érdemes. Hajt, hogy legyen jóléte, szabadsága. „Az ember bizonyosan azt teheti, amit akar, de nem határozhatja meg, hogy mit akarjon” — írja Schopenhauer. Az outsider — van ilyen is — toleráns. Mert nem veszi komolyan ezt az egészet, s kevésbé fogékony a nehézségek dramatizálására. Időnként talán még jól is érzi magát a bőrben.

Beszélgetések utcákon, vendéglőkben, magánlakásokon. — És te hogy csinálod? A kíváncsiság arra jó, hogy még mindig példákat keressünk magunknak a mások sorsában, a mi boldogságunk forrása is. S a boldogtalanságnál ugyanez — dettó. A szkeptikus epikureus persze azt hiszi, hogy csak az ő birtokában van a bölcssek köve.

Béke kellene.

Visz a vonat falusi lakom felé, szuveníreket viszek magammal, bölcs agykérgeket, de hajlított és egyenes gerincoszlopokat is. Tarka a kép. De hát ilyenek vagyunk, régi játszótársak. Időnként találkozgatunk, s tudjuk, hogy az élet csak egy nagy, bolond játék. Börtön is persze, ha úgy tetszik, de rabtartónk színes ceruzákat is adott a kezünkbe, meg kifestőkönyvet. Hogy élni tudjunk vele. De élünk-e a lehetőségekkel?

Talán úgy vagyunk, mint a nyuszi, aki a tükrőben a söréteket nyomkodja ki az arcából a mitesszerek helyett.

Élni és egyensúlyozni, ameddig lehet.

(Új Hevesi Napló, 10. évf. 3. sz. (2000. márc.) 22-23. p.)

Nyílt levél barátomhoz

Kedves Ádám!

Milyen messze már az ősz, a bronz csavargó, sőt a karácsony is. Én itt, észak-magyarországi magányomban, te ott Suván előadva művelődés-történetet a Fiji Universityn, újra egy év, túllépve a negyvenhaton, egy hosszúra nyúlt, örült serdülőkor után, benn, a sűrű férfikorban. Amikor még pezseg a vér, bár a fény hővé lassul.

Akkor, októberi találkozásunkkor én a közös emlékeinkről beszéltem, te pedig arról, hogy ha karácsony után hazatérsz Fidzsire, akkor lesz a legmelegebb, és bőséges csapadék hull a sziget szélárnyékos nyugati oldalára.

Jó húsz éve nem találkoztunk. Az én utam csutakszürke és banális volt, szokványos mitteleurópai vonal, amelyen csak ennenmagam, a tréfacsináló buffo leleményessége és az önsajnálatra való mindennemű hajlam hiánya segített. Gall fecsegés, gúnárbáj és léhaság jellemezte ezt a fiatal férfit — engem —, aki időnként ördögös fickónak tartotta magát. Ma már belátom — Emersonnal szólva —, hogy minden eredetiség viszonylagos. Mert hogy ott a vendéglő legmélyebb sarkában üstön-főtt markáns pálinkával indítottunk (renyhe beleinket fölélénkítendő), megelőlegezve a halászlé továbbbi purgáló akcióját, az én nosztalgiáim rozszant közhelyhalmaznak tűntek a te mágiikus realitásodhoz képest.

1978-ban föl kellett szállni arra a repülőre, mely aztán messze repített, Ausztráliába, Új-Zélandra, majd évtizede Fidzsire, oda, ahol a vörös mézmadár költ, s ahol polinéz feleség és három gyerek vár (akik majd Ausztráliában fognak tanulni, mert az Éden csak az öregedés napjaira van fönn-tartva. Az öregség pedig szegényes panzió, még ha lábunkat az óceán nyaldossa is.)

Már régen nem írok semmit — mondtad —, az irodalom üvegházi növény. Kadavu-szigetről beszéltél, ahol nők csalogatják ki enekükkel a vízből a tengeri teknősöket. Itt még mintha tapasztalható lenne az asszonyok antikos alárendeltsége, zamatos és pikáns pilulák ezek a polinéz lányok a magadfajta morc férfiembernek.

Félédes vörösborral folytattuk, kedvünk volt tréfálkozni égi és földi dolgok fonákságain.

A tengereknek súlyuk van — mondtad, beszéltél a fűszerillatról, a melegvizű tengerek üzeneteiről, s én értem, hogy ez így esszenciális egész neked, miként Ausztrália is, a végtelen vonalaival, pamacsos felhőivel és Új-Zéland a tenyérnyi steakjeivel. A nagy kirándulások Tahitira, ahol a he-

gyek lejtőin páfrány- és banánerdők, liánok és kúszónövények zúrzavaros tömkelegében sebes folyású hegyi patakok sietnek a tenger felé. A képzelet szárnyal, színek és organizmusok pittoreszk együttesét varázslod körénk, miközben a szíved vénséges vén, mint az országnak az ő útja. Kaland.

Ádám, hol van Európa?

S hol vagyunk mi, otthon magyarok, akik most szorgosan tagolódnánk, s talán tagolódni is fogunk, hiszen miénk a világ, feledjük a fanyalgást, kételkedést, olyan pozitívak leszünk, hogy még, — ha jelenünk mégis a verhetetlen, göröngyös valóság? Persze, hogy nem tudod, mi se tudjuk, s te — egy más dimenzió immár — nem is figyelsz igazán ilyesmire.

Interneten persze levelezhetünk, mert már eme locska faluban — mely jó ideje menhelyem — is benn a világháló, s mondhatni: a pók szorgosan szövöget, de mi pótolhatja a bensőséges találkozásainkat, illet, mint ez az őszi is? Ádám, újabb húsz év múlva találkozhatunk?

Talán mindketten győztesek vagyunk, kicszelezzük a vereséget és az önáltatást. Neked bő két évtized kellett, hogy néhány hétre hazakeveredj (ide haza), s elmondhasd, hogy maga az életed az a nosztalgia, amit a déli félteke iránt érzel. Ebben a mai, nagy kozmopolita showban olyan kicsinyre zsugorodtam össze, mint egy szárított szilva. Mert én szeretett mediterráni tájaimról is örökké hazarohannék (hogy néhány hét múlva újra vágyódjak Toscanába vagy a dél-francia szőlőligetek árnyékába) imádkozni, mert-hogy imában nem lehet hazudni — tudjuk Huckleberry Finn óta.

Fecsegek. Igaziból csak annyit akartam közölni veled, ezt a földet kelene itt Édenné varázsolni, vagy valami ilyes közhelyet, mechanikusan ír le az ember hasonló mondatokat, de tényleg így érez, becsszó. S hogy miért a nyílt levél? Ahogyan Ausztráliában is mondanák:

A szívem tele, mint egy doboz kutyaeledel.

Barátsággal: B.

A mágikus 2000. évben

(Új Hevesi Napló, 10. évf. 4. sz. (2000. április) 19-20. p.)

Táncrend

Az ember felér a létra tetejére és észreveszi,
hogy létráját nem annak a falnak támasztotta,
ahová fel akart jutni.

(Joseph Campbell)

A dolgok sosem úgy jók, ahogy vannak. Mindenki máshogyan szeretne kinézni, mint amilyen, több pénzt, hatalmat, társat kíván. Életünk tehát folyamatos előkészület, aztán let come what may, jöjjön, aminek jönnie kell.

Az ember társadalmi kondicionáltságából származik élete táncrendje, azaz: ő mit tart lehetségesnek, megvalósíthatónak, egyszemélyes létezés-technikának. A nyugati ipari civilizáció — amely kénytelen-kelletlen itt van már a házunkban — világnézete nincs hasznára sem az egyénnek, sem a közösségnek. Ugyanis olyan életstratégiát és létezésformát hirdet, amely végső soron nem nyújt elégedettséget. Az a cél, hogy ha győztesként kerülhetünk ki a pénz, társadalmi pozíciók, javak, hírnév és hatalom megszerzéséért folyó versenyből, ha győztesek leszünk — nagyon sok embernek, a többségnek távcél, de már a startnál elérhetetlen.

Már sokat és sokan vitatkoztak azon — amerikai és nyugat-európai elmék, akik már messze ebben élnek —, hogy a magasan fejlett civilizációs társadalmak vesztét éppen egoistán és individuálisan magas fejlettségi szintjük okozhatja. Ahogyan László Ervin, jeles magyar származású, világhírű tudósunk is fogalmazott, a bennünket fenyegető válság egyúttal az önmagunk és a világ megtapasztalására kidolgozott nyugati módszer kollektív kudarca is lesz, lehet. Kedvenc hiteink és viselkedésmintáink rabjai vagyunk. Mostani táncrendünk egyértelműen az egészségtelenül aprózódó fizikai létünk és fogyasztói létmodellünk sivár mindennapjait szabályozza, ahogyan tudja. A kényelmes élet, a betegség nélküli lét alig néhány embernek a kiváltsága. A valóság teljesen új térképére lesz szükségük az embeereknek ahhoz, hogy saját jól felfogott érdekeik irányában cselekedhessenek.

Amíg a dolog filozófiai és magasabb szinten olyan tartományban folyik, hogy mi a kapcsolat a valóság két szintje között, azaz: hogyan kapcsolódik, kötődik egymáshoz az ismerős, tapasztalati világ és az archetipikus, plátói vagy magasabb valóság, addig az a mezei mindennapokban úgy csapódik le, hogy a spirituális, meditatív, s így mindenképpen értelmiségi létünkhöz szorosan hozzátartozik az egyén óránkénti fizikai léte és kondíciója, lehetőségei és anyagi jellegű működése.

Életformánkat magunk választjuk szerencsés esetben, s akkor — ugyancsak szerencsés esetben — nagy szerepet kell kapnia a tartalomnak, kreatív energiának, néven nevezve: a tudománynak, de még inkább a művészetnek. Kommunikáció nem történhet felszólításra, természetesen. A művészet esztétikai élményt kell hogy jelentsen, de a mai médiavilágban ez jó, ha öt-tíz százalékosan jelen van. S ebben az esetben a médiacézároknak (nálunk cézárocskák cezaromániával) cinikusan hivatkozhatnak arra, hogy a közönség csak azt kapja, amire vágyik: a talmit, értéktelent. A dél-amerikai sorozatokat, a végeérhetetlen szappanoperákat, amit az átlag értelmiségi megvet (gyakran sznobságból), de néz. Táncrendünk részeivé váltak a mexikói, brazil, perui sorozatok, amelyek ugyan egész más légtérben készültek és játszódnak, s nem kifejezetten a közép-európai emberek problémáiról szólnak, de vélhetően kielégítenek egy ősi vágyat. Az óriásmítosznak, mint archetípusnak a kívánságát, csakhogy ez valamikor Odüsszeusz kalandjaiban, a Kalevalában nyilvánult meg, míg ma — kvalitásaiban összehasonlíthatatlan — a Rosalinda line-ban. (Amit — féltő — még harciasan meg is védenek rajongói.)

Ezek persze csak kitérők, s maguk is megjegyzések egy olyan rövid gondolatmenethez, amelyet mintegy remélt vitaindítóként — ez a kis írás is kíván szolgálni.

Nemrég olvastam az úgynevezett „margaréta-tudatról”. Szerzője (szerzői?) ebben azt fejtegetik, hogy a margaréta (vagy bármely más növény, itt a megnevezés tetszőleges) közvetlen kapcsolatban van a Földdel, a Nappal, az esővel, s csak teszi a dolgát. A margaréta például nem akar rózsá lenni. Nincs tudatában annak, hogy esküvői csokorban végzi-e, vagy kasza alá kerül, vagy megeszi egy nyúl. Nos, hát erről van szó.

Életkörülményeink sok hamis programost erőltetnek ránk (vagy nem is nagyon erőltetnek, de spekulatív módon, manipuláltan kihasználják gyengéinket), de ezek mögött ott van egy személyre szabott — ha úgy tetszik kozmikus — út valamennyiünknek. Ezt nevezte a szerző margaréta-tudatnak, de nevezhetjük istenhitnek, természetvallásnak vagy „üdvösségkereső programnak” is. Életünk teljesülhetetlen és teljesíthetetlen ígéretes és manipulációk sorozata. Miközben porszemnyi létünk irányítása javarészt saját magunkon múlik, ha nem is tökéletesen, hiszen ott van még mindenkinek árnyként a körülmények hatalma. Az anyanyelvű tudatosságon túllépve — de nem kihagyva azt — megteremthetjük saját táncrendünket, ahol ha nem is a rézmetsző precizitásával, de az átlagember természetes paraszti eszével fölmérhető hasznunk és haszontalanságunk, bemérhetőek és bevehetőek állásaink, létünk értelmének koordinátái.

Még egy fontos dolog: eddig még minden nagy civilizáció elbukott vagy megszűnt, miért éppen a mai tartana örökké? De pillanatnyilag, s vélhetően még jó darabig ebben élünk. Próbáljuk tehát lakhatóvá tenni, teret engedve másoknak is.

Tánrendünk: az életünk egészének szerveződése és célja, jelenünk — és nem szűk látókörű — jövőnk.

(Új Hevesi Napló, 10. évf. 5. sz. (2000. máj.) 12-13. p.)

A pedagógia mint szerelemgyerek

Az ember dolgozik valami olcsó munkahelyen, életfilozófiát gyárt és gyereket oktat (nevel), mert muszáj neki. A többi véletlen.

Az ember mondjuk pedagógus már közel negyedszázada, ebből él (nem él) meg, célokat nem fogalmaz immár, célokat az élet sem fogalmaz. A célrendszer divatos jövőkép. A földrésznek, ami jelen esetben Európa, nem jövőt, de formát, dialektust kell kitalálni. S ez csak úgy megy, ha a jövő embere kamaszként olyan dialektust kap, amely az őt tanító tanárok szellemiségéből kialakuló összhangban ölt testet. Tessék, egy definíció!

A jövő emberének szellemi eszköztárat kell biztosítani, azaz kell tanítani a diákot eligazodni az élet zűrzavarában. Hogy legyen a világképének skyline-ja, hogy kezében legyen a műveltség utcatérképe.

Én mint pedagógus, amennyiben még az lehetek, s nem fásult munkavállaló csupán, a tanulóim körében a felnőttet képviselem. De a kollégáim és embertársaim világában nincs saját funkcióm, azaz úgy vagyok értelmiségi (az ember, akit „meglévő tudása további folytonos művelődésre és teljes emberségében megnyilvánuló műveltségének közhasznú alkalmazására készítet” — pedagógiai szócikk), hogy szakmai teljesítményem tárgyilagosan nem is mérhető, mivel munkám eredményét tanítványaim tevékenysége fedi el. Azaz: ha jól végzem a munkámat — tanítványaimat az önnevelés szintjére juttatom — akkor feleslegessé válok.

De hol tartunk még ettől.

Egyelőre a tanár a fogyasztói társadalom szükséges hordaléka. Szerepek keresnek szerzőt. Kurzusok irányítanak oktatást. A befőtt szép csöndesen elrakja a nagymamát.

A pedagógia ma néhány polgári humanista romantikus (néhány naiv, hülye nő — mondta kollégánóm —, mert ők az istenadták) lélek kivételével csinovnyik szellemiségek kutatóbázisa, s alig empirikusan professzionális tanítóké, tanároké. Pedig a jövőképet csak az empíria alakíthatja, s az elméleti irányításnak nem előíró, hanem csupán kontrolláló szerepet kellene ellátnia, amelyek híján lehetnek minden embertelen pedagógiai normának.

Szellemi eszköztárról beszélek. Kívülről olyannak képzelem el az ember ezt az egész rendszert, mint mondjuk egy mokkabarna, biedermeier ízekkel teli kirakatot, holott belülről minden csupa szürke, grafit. Aki ma még őszintén talál felfedeznivalót, újat és szárnyalót a jelen pedagógiájában, az vagy opportunistá vagy képmutató.

Már a kötelező optimizmus sem mondhat semmit az emberrel. A pedagógus ma nem értelmiségi. Értelmiséginek lenni ugyanis nem iskolai végzettséget, hanem életminőséget jelent. Életminőséget és emberminőséget is, természetesen.

Hivatástudatra hivatkozni az outsidernek a mai körülmények ismeretében, nos ez nemcsak cinizmus, de erkölcstelenség is. Mert mit szólna a sürgősen operálandó vasutas mondjuk egy általános sebészsztrájkhoz?

A magyar iskolák lehetnek akadémikusak és ismeretközpontúak, a pedagógusok lehetnek konzervatívok, csak egyek nem lehetnek: szellemileg-fizikailag szegények. A tanár azt tanítja, amit maga diákként megtanult, s ha lenne is rá igénye (s tehetsége netalán), hogy radikálisan újat csempészen a saját oktatási rendszerébe, akkor kedve nincs, mert nem kerülhet befolyásos pozícióba, mert gyöngye az életminősége, mert nem rendelkezhet a valóság új térképével.

Az ember hangosan gondolkodik. Egykoron még azt tanulta Marx pápától, hogy a munkáról, mint mindennapi tevékenységről kétféle értelemben beszélhetünk, van a „work”, tehát amikor használati értéket teremtek (termelek) mások számára, s van a „labour”, amikor valaki végzi ugyan a munkáját, de mindösszesen önfenntartása végett, „elidegenedten”. Az egykori marxista megfogalmazás szerint a munka a work és a labour egyége kell hogy legyen.

Gyanítom, hogy a ma pedagógusainak jelentős része már labourként fogja föl tevékenységét, ami természetesnek vehető, s megkockáztatható: emberinek. Sőt: emberileg érthetően önösnek.

A pedagógia ma mint tevékenység: szerelemgyerek. Luxus a gyakorló egyénnek, hiszen aszketikus életforma készíthet nem szerzetes típusú egyéneket is. Közhelygyártásba fulladna eme rövidke gondolatfutam, ha felsorolnánk mind az ilyenkor szokásos téziseket. Az igényekről, a kellekekről, a versenyképességről, s az újabb szakmai hülyeség-zsargonról: a minőségbiztosításról.

Szögezzük le: a magyar pedagógusok általában jók (nemzetközi összehasonlításban is), kitűnően értik szakterületüket, jó értelmiségiek lehetnének, ha az egyetemek-főiskolák jelentős részében egyáltalán erre a pályára készülnének a jelöltek. De nem erre készülnek, s a felsőfokú intézmények alkalmazkodnak a vevőhöz: tudásanyagot adnak át, s nem praktikumot. De ez már egy más terület.

„Flashback” a kezdetekhez: törődött, sírós, pesszimista, sőt deviáns (!) pedagógusokkal van teli a kosár. Az utóbbi tíz év még inkább lejjebb tapos a szakmát, s innen már csak egy radikális technikai változtatással le-

hetne szabadulni. Amire valószínűleg rá is kényszerül a mindenkori kormányzat: az uniós normákhoz való közelítés csakis leépítéssel érhető el. Az eredmény ismeretlen, de semmiképpen nem lehet eredeti, csak lehangelő.

A pedagógia Bokros-csomagját már dobozolják valahol, s addig is mit tehet az ember: azon tűnődik, hogy ha a pedagógia szerelemgyerek, akkor mi is a helyzet a nővérekkel, s egyáltalán, mennyibe kerül manapság egy ágytál?

(Új Hevesi Napló, 10. évf. 7. sz. (2000. július) 61-62. p.)

Evangélikus metodisták között Svájcban

Aarau — Zürich és Basel között talán félúton — az aarai kanton székhelyeként alig több, mint 15 ezres kisváros. De mint minden svájci település, testesebb és nagyobb léptékűnek látszik a valódi nagyságánál, ennyit tesz a jólét, a harmonikusan magas életszínvonal.

Az ember többnyire a nagy vallások között forgolódik, amennyiben érdeklő a transzcendens világ. Az evangélikus vallás a vidéken természetesen primátus pozícióban van, de a szabadabb, kötetlenebb formát kereső emberi hajlandóság még a tekintélyesebb felekezeteket is fölaprózza, így jöhetett létre Aarauban is egy evangélikus-metodista gyülekezet, alig több mint 150 hívővel, egy saját erőből felépített csodálatos templommal, ami nem is templom. Több.

Valamit a metodistákról: erről a kiségyházzal keveset tud az átlagember. Legföljebb annyit, hogy Angliában, a 18. századi Oxfordban, egy egyetemi teológus csoportból indult világ körüli útjára, John Wesley és társai jóvoltából.

Lényege működésüknek, hogy nemcsak együtt olvassák a Bibliát, ők is tartanak istentiszteleteket (bár nem hagyományos, inkább az amerikai stílusú egyházak szellemében afféle vallásos rendezvények ezek, sok énekléssel), van vasárnapi iskolájuk, de a legfőbb tevékenységük a misszió. A karitatív tevékenység, a szeretetszolgálat, amelyet itt nagyon komolyan vesznek, s már a fiatalokat is erre nevelik, s ösztönzik (vendéglátóim legidősebb gyermeke éppen Romániából tért haza ilyes tevékenységét befejezve).

A templom. Ahol természetesen van imaterem, fényes-világos, inkább egy kultúrotthon nagyterméhez hasonlatos, a technika minden vívmányával felszerelve. Beszélgető-terem a fiataloknak, gyermekmegőrző (kindergarten — óvoda), s a fogadóterem, ahol az istentisztelet végeztével beszélgetésre gyűlnek össze a hívek. Vasárnapi iskola helyisége, konyha-étkező (!) és WC-helyiségek egészítik ki a széles üvegablakkal, üvegezett ajtókkal ellátott egyszerű, tiszta formáival szembeütő épületet.

Hans Roser építész szerint (aki maga is az egyházi közösség tagja), már a teret úgy képzelték el, hogy mindenholnan látható legyen, egy levegős, tágas park közelében, körbejárható, szabad terület, nyitva a világ előtt.

Egy közössel Luther és Albert Schweitzer között.

Ezek az emberek nyitottak és jókedvűek, a pesszimista-dekadens vagy éppen hedonista magyarnak ez a kiegyensúlyozottság föltűnő. Étkezések-

nél valamit mindig énekelnek (többnyire az egykori eurovíziós himnuszra ismertem), egymás kezét fogva kívánnak jó étvágyat.

Természetesen nem vált evangélikus metodistává a katolikus kolostori súlyú hangulatokhoz, vagy a puritán református istentisztelethez szokott honi utazó, de azért az elgondolkoztató, hogy a hazai egyházak megújításán („fiatalításán”) fáradózó papok, lelkészek, hívek miért szégyellnek bekukkantani mások mindennapi életébe, hátha lenne ellesni való.

Az istentisztelet (közös énekléssel, orgona- és gitárkíséréssel) hochdeutsch nyelven zajlik ezúttal, a magyar vendégek (alig hárman) nem értik a svájci dialektikust, a schwyzertütsch-öt, a tolerancia és a tapintat az első benyomás. Az ígehirdető (aki nem prédikátor, inkább egy joviális előadó, sok apró humoros történettel fűszerezi a mondandóját, váltva, ahol kell) nem primus inter pares, többen is kimennek a színpadnak kiképzett emelvényre, bibliai idézeteket olvasni, felhívásokat közzétenni, missziós tevékenységet hirdetni. Itt működik a demokrácia.

Isten ígéje és Koszovó áll eme vasárnapon a vezérgondolat centrumában, az aurea mediocritast kedvelő svájciak azért kitekintenek a világra, a lelkiismeret szólal itt meg egy botrányosan gazdag és jólétű ország polgáraitban, akikben a polgár mentalitás (bauerbürger) több évszázados, s nem tíz éve tanulják, mint derék magyarjaink.

A beszélgetés az ünnepi istentisztelet után nem formális. Csecsemőtől aggastyánig mindenki közös asztalnál. A magyar triót körbefogják, kínálják (svájci hüvösség?) és faggatják. Teszik ezt kedvesen és őszintén. Magyarország nagy, a nagy keleti másodsomszéd.

Ahogy lelkis vezetőjük fogalmazott:

— Magyarország nagy — itt elmosolyodott —, és ne felejtjük a Tokaji Aszút!

Itt pedig egy kicsi, de korántsem zárt közösség, az egyházak minden konzervatív drillje nélkül.

Igen, mi is szeretnénk, ha Magyarország nagy lenne.

(Új Hevesi Napló, 10. évf. 9. sz. (2000. szept.) 62-63. p.)

coEUR

Olvastam valahol ezt a jelverset, ennyi volt mindössze. coEUR — közös európai szív (co — közös, coeur — szív, duplacsavaros szójáték). Blöff vagy ötlet, egyre megy, illet-hasonlót a mexikói Octavio Paz is „gyártott” Ideogramma de libertad, A szabadság ideogrammjája címmel:

SINO (SORS)
NÓ SÍ

Ezt talán fordítani sem kell, a szabadság abban áll, hogy az ember sorsát a tagadás és a vállalás közötti választás dönti el. (S akkor még sino — signum — jel: többszörös szimbólum).

A kultúra a lélek tápláléka, ha már szóvirágos kedvében van az ember, s akkor van kulturális identitás is nyilván, eggyé válás egy kultúrával, általa és benne. Az identitás illetéknépp feyver, védelem, felkészültség, szilárd talaj a talpunk alatt.

Magyar mellényünk alól sokféle nyelvből, határból, háborúból, szomszédságból és hagyományból készített európai páncélt viselünk, s ezt jelentheti talán a közös európai szív nekünk. Ha az ember bárhol jár Európa nyugati régióiban, s most már itt is, közepén, pontosan érzékelheti ezt.

Az identitás hiánya feltépi az aggodalom és a szorongás mélységeit. Az amerikaiak kétségbeesetten keresik köldökzsinórjukat, mert egyedül vannak, s a világgal azonosítják magukat. Fölényben vannak és félnek az alulmaradástól. Azért ne sajnáljuk őket. Magányosan élnek egy nagy házban, ez nálunk fordítva van.

Itt Európában a házaknak arcuk van, egy patinás magyar város háztetőiről felidézheted mondjuk Párizs tetőrengetegét, kátránypapírral foltozott horganylemez macskalegelőket, egyenes és ferde vonalakat, vas, pléh és üvegdíszítések különös elrendezését. (Utrillo életműve épült erre, régi átfestett ornamensek és új stukkók vegyülékére.)

S ha az élet egy örökös road movie, úton vagyunk, akkor itt Európa ege alatt tegyük azt.

Az új évezred (hurrá!) beteg magyar lelkivilágra kotyvasztott gyógyír lehet. Új remények, elfelejteni a csontunk velejéig ható büntudatot, szalmaláng szenvedélyeink férges gyümölcsseit. Támadás, 3000 wattos mosolyal a jövőbe! Az ember persze nem szórakozott, mikor e sorokat írja, hanem nyugtalan. Brüsszel szobasarki boszorkánykonyhájában, meg persze itthon is, az otthon zöld fűvén íródik a sorsunk. 93 ezer négyzetkilométer (nagyjából Portugália is ekkora), tízmillióyan (még), nekifeszülve szél-

ként a vitorláknak. E széljegyzet nem kíván jövőmondással vagy tényérjóslassal foglalkozni. Lelkünk magyar, noha szidni és szégyenkezni kényszerülünk időnként magunkat. De lehet óvni, s olykor dicsekedni is e hazával.

Magyarország: elsősorban földrajzi fogalom. De ország, haza, anya- és apaföld. A világ egy kis falu — mondják. De anakronizmus-e, ha egy ország nemzetnek tudja magát, s a hivatásának tartja, hogy Európában dobog a szíve?

A gerinc az agyban folytatódik, tiszta sor. A kozmopolita nem a kozmosz polgára, csak társtalan. Az európai utas a kis zugával van otthon, s csak fokozatosan — koncentrikus körök — és erőtelenebbül a távolabbi kultúrákban. De kíváncsi, s miért is ne legyen az, no meg az élet korántsem végtelen. Az Európa nevet viselő bástya védelmet nyújt magyarnak, csehnek, írnek, olasznak, angolnak, franciának. Az egyre csökkenő patriotátudatunkat nem kellene valami korszerű életérzésnek megélni, mert egyebütt pontosan ellentétes folyamatoknak lehet tanúja, aki kimozdul a hazai utcasarokról.

Nemzeti identitásunk: erősségünk és gazdagságunk.

Az élet persze lehet útifilm, s szerencsés esetben valóban az. Időlegetsen — legyünk otthon mindenütt, Prágában, Rómában, vagy akár csak egy ismeretlen kisváros főterén valahol északon, nyugaton vagy délen.

Zárva Rilkével:

Mégis piacokon, város szélén,
egy-egy kút síkosra járt kövénél
úgy érezte, hogy övé az ott.

(Új Hevesi Napló, 11. évf. 3. sz. (2001. márc.) 24-25. p.)

Iluska és az automata mosógép

Általános iskolában tanító magyartanár ismerősöm elborzadva meséli: az egyik ötödik osztályos tanítványa irodalomórán készítenő János vitéz-illusztrációhoz a patakban lábát áztató Iluska mellé aggregátorról működő automata mosógépet rajzolt, ugyan töltse már hasznosabb tevékenységgel szabadidejét az a lány, „hagyja a mosott ruhát másra”.

(Ennél már csak egy felelet kezdete jobb, ugyanezen témában. — Helyszín: faluvég, délután, két szereplő. Vagyis három, a mosóteknővel. Jobban mondva négy, a házőrző pulival, ő a kíséret. — Mint egy filmnovella nyitó képe.)

Ím, a képzelet és fantázia játéka Minimax-módra. Hazai szociológusaink szerint az iskolák serényen végzik a legtehetségesebb és legszorgalmasabb tanulók kiválasztását, az emberi beruházás fontossága mindezek előtt való, ugyanakkor a francia Bourdieu már jó harminc éve megmondta, hogy a valóságban az erős differenciálódás révén mindössze kijelölődik egy-egy tanuló helye a társadalomban, ahol a privilegizáltabb családok gyermekei otthonról készen hozzák magukkal a muníciót (a mellékelt két példa ilyen).

Hogy jön ez ide? Úgy, hogy gyermekeink ma már máshogy gondolkodnak; a szülői házban, a baráti csoportokban és a média által elsajátított kultúra olyannyira meghatározó erejű, hogy az iskolai oktatás képtelen változtatni rajta. A nyelvhasználat, a kommunikatív képesség, a kreatív gondolkodás — a kulturális tőke mára átalakult, a hagyományos nyelvi formákkal és pedagógiai metódusokkal alig-alig megy valamire a konzervre szoktatott tanár. Baj-e ez?

A meggyökeresedett szokások, az elvárások, a szabályokkal és dokumentációval kiépített iskolai rend (a tanóra rendje, a számonkérés rutinvizsgája) gépiessége, a poroszos stílus ugyan fölváltható a liberálisabb, mondjuk a fajtatiszta holland-amerikai módszerrel (bár utóbbi totális bukása kévsz tényként kezelhető), de inkább a kettő vegyítése kívánatos, beletörődve gyermekeink megváltozott kommunikációs-kreációs világába.

Hatéves kor körül bajos a gyermek intelligenciáján belül az öröklés és a környezet hatását különválasztani. Ha korreláció mutatkozik a szülők és a gyermekek intelligenciaszintje között, akkor sem tudjuk pontosan megmondani, hogy ebben mekkora szerepet játszik a genetikai értelemben vett öröklés és a „társadalmi öröklés”.

De „flashback” a patakban ázalgó Iluskára, több mint másfél évszázad „meselátása” változott meg itt, a hangnem és a vizualitás: a népi mese

anekdotikus hangvétele groteszkké vált, merthogy az eredeti — urambocsá — 2001-ben anakronizmus egy tízéves forma lurkónak. Anakronizmus úgy, hogy ma már nincs tere a folklorizmusnak, a parasztkultúrának. Ha akarjuk, ha nem — az oktatásban a legkevésbé.

A János vitéz, mint Hausmärchen, tündérmese talán nem hat annyira a gyermeki képzelőerőre (s itt megint figyelembe kell venni a hozott otthoni örökséget és a társadalmi tagozódást is) mint gondoljuk, de nem-tanítása ugyanolyan badarság lenne, mint házat építeni fundamentum nélkül. Csak akkor fogadjuk el, hogy a 21. század elejének gyermeke máshogyan fogadja be, mint ahogyan azt a középkorú pedagógus konzerv-attitűdje megelőlegezte neki. A mese lényege éppen valamely leleményes módszer, amelynek segítségével a hős valami nehézségeken vagy veszélyen győzedelmeskedik. A gyerek persze magyarázkodik: ha nem kell a mosásra figyelni, akkor könnyedén létrejön a szerelmi bájcsevely Jancsi és Iluska között, s akkor talán (továbbszöve a fonalat) a gondos leány figyelmezteti a fiút az elkóricáló nyájra — s akkor nincs konfliktus, de történet sem. A praktikum ez esetben megöli a szüzsét. (A történet persze folytatható, s elvihető más irányba is, talán éppen a szappanoperák törvénye szerint.)

A ma gyermeke mítoszra vágyik, nem szimpla parasztmesére. Ha ez utóbbit kapja, önkéntelenül is ironikussá válik, parodizál. Fölújítja a kopottas kópiát. Megnyugtattam hát aggódó ismerősömet: a hiba nem benne, s nem is Petőfiben van. Sőt, egyáltalán nincs hiba. A hiba talán az elvárásban van. A „kollektív képzelet” — mint várható válaszlehetőség alfája egy időszakot véglegesen és bizonyosan lezárt, jöhet a hagyományt nem tisztelő individuum, aki ismeret hiányában kedvesen pimasz, meghökkentő és eltérő, a konzervatív klisék ellenében őszinte és pofonegyszerű.

Akár maga az élet.

(Új Hevesi Napló, 11. évf. 4. sz. (2001. április) 57-58. p.)

UTÓSZÓ

Nyitottság és elmélyülés

Kaló Béla dormándi születésű prózaíró, kritikus, szerkesztő, Remenyik Zsigmond író családjával tart rokoni kapcsolatot. Az egri tanárképző főiskolán szerzett magyar-történelem szakos diplomát. Egyidőben a főiskolán szervezett Németh László Diákkör titkára is volt.

Íráskészségével, egyéni prózastílusával szerzett nevet tollforgató, színes diákéletet élő társai körében. Alakját jókedvű diákcsínyek, baráti borzogatások legendái fonták körül. Egerben a Heves Megyei Népújságnál újságírással is próbálkozott. Bár szeretett és tudott is írni, a zsurnalisztika közegeből mégis kikerült. A Heves Megyei Művelődési Központban népművelőként dolgozott. A felnevelő szellemi közegnek, Eger történelmi múltjának, Tinódinak, Dobó Istvánnak, Balassinak, Gárdonyinak a magyar nemzetudatot építő öröksége, Bródy, Remenyik és mások magyar irodalmi hagyatékának ismerete szervesen beépült világképébe, és a helytállás motívációként hat kultúráközvetítő tanári hivatásában is.

1979-ben megnősült, és 1980-ban pedagógus feleségével együtt a Szendrő melletti, a Bódva folyó jobb partján található Szuhogyra költözött. A pedagógus hivatást választotta kenyérkereső foglalkozásul. A szuhogyi Martinkó András Általános Iskolában tanít. A „kies Bódva-völgyben”, a természeti szépségekben gazdag táj hazájában, Kalász László szülőföldjén, Magdolna asszony oldalán építi szellemi kilátóját. Az olvasni, tájékozódni szerető pedagógus itt vált olyan lapszerkesztővé, a felső-magyarországi régió határain túl is egyre ismertebb kritikussá, aki megőrizte nagyfokú nyitottságát a különböző értékek iránt, és egyben lehetőségei szerint az elmélyülés megvalósítható igényét, bizonyos fokú esélyét is.

Lakó- és munkahelye, Szuhogy három, XX. századi jeles személyiség, *Takács János* jezsuita lelkész és kínai misszionárius, *Takács József* teológiai professzor és egyházi író, és a jeles irodalomtudós, Martinkó András szülőfaluja. Hármójukról *Talentumom megőriztem, gyarapítottam...* címmel 1996-ban kiadvány jelent meg az *Edelényi Füzetek* sorozatban. (Összeállította, szerkesztette: *Laki-Lukács László*, utószó, szöveggyűjtés: *dr. M. Takács Lajos*.) Máig közösség-szervező, bátorító példakép a kiváló irodalomtudós Martinkó András, akinek életútja Szuhogyról a mezőkövesdi gimnáziumba, onnan az Eötvös Collegiumba, és a Sorbonne-ra vezetett...

Szuhogyon a római katolikus iskola már 1749-ben létezett öt tanítvány-nyal. Barkóczy egri püspök alapította a katolikus plébániát, és a parochiához és iskolához illetményföldeket is biztosított... 1804-ben meg-alapították a református iskolát is. Nem véletlen, hogy a szuhogyiak áldo-zatos erőfeszítéssel, elszántságot követelő helytállással a körzetesítés kam-pányidőszakában is megőrizték, és valóságos „szuhogyi példát” adva azóta is fenntartják a helyi általános iskolát.

Kaló Béla láthatta és láthatja maga körül, hogy a valóságban mit is je-lent az oly sokat deklarált esélyegyenlőség a borsodi, abauji, a csereháti falvakban. A tehetségekkel való sáfarkodás máig fontos feladata az itt élő, valóban felelősségtudó értelmiségnek. Tudják, hogy a vetés, az ápolás, te-hetséggondozás az ő feladatuk. Tanítványaik útja az érlelődés során más-hova vezet, a szellemi aratás, csűrbe gyűjtés már a nagyobb központokban történik...

Mégis bátorító példa, virtuális erő lehet Kaló Béla számára annak tuda-ta, hogy Kalász László a Bódva völgyében a magyar irodalmi élet József Attila-díjas, jelentékeny költőjévé tudott válni. Nem öncélúan szállt fel a költő fohásza a dombnyi hegyek közt: „*haad nőjek e kisdéd magason / az-zá én is: mi lehetek*”. Legfőbb vágya emberi, közösségi fogantatású: „*Csak lennének végül boldogak*”, hogy „*a jövődő közös hívásunkra visszafel-jejen, hogy mezőnkön bogács ne teremjen, kohónkból salak ne hullongjon, hogy színt vallhassak a szelekkel.*”

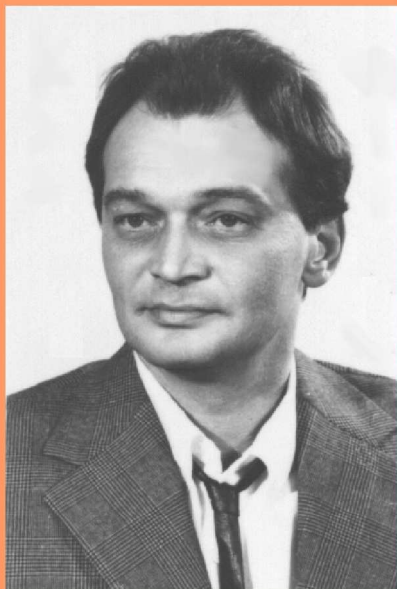
A kétségkívül tehetséges, egyénien stílusos, izgalmas szemléletű kriti-kus és szerkesztő, Kaló Béla tanár úr első könyvét örömmel ajánlom az ol-vasók értő szeretetébe.

Cs. Varga István

TARTALOM

I. ÁLLAPOTRAJZOK.....	3
Öszülő Epikurosz.....	4
Letisztultan és kegyetlenül.....	6
A felfakadó forrás.....	8
Egy praemortalis emlékkönyv.....	10
14 stáció.....	13
A mágia klasszikusa.....	15
Európai köldökszinóron.....	18
„Mindnyájunk pokla — én”.....	20
Krónikák, útközben.....	22
Mosoly Isten arcán.....	24
Súlyos töredékek.....	26
A kert marad.....	28
Pasztell, szolid lobogás.....	30
„Európa legérzékenyebb embere”.....	32
Passion.....	34
Kantele-tár.....	36
Versek Terra Australisból.....	38
Ady szimbolikus univerzuma.....	41
Olaj és fény.....	44
Kunsági krónikák.....	46
Állapotrajzok és hangulatok.....	48
Tájak, vidékek, barátok.....	50
Cseppjeiben hősök vére forr.....	52
Szellem és lélek régiói.....	54
Versek a karbidszagú tájról.....	58
Jegyzet egy százéves író könyvéről.....	60
Idő-mérföldkövek.....	63
Szakrum a szellem égboltján.....	65
Jób katarzisa II.....	67
Bányászlegendák.....	69
II. SZÉNABOGLYA.....	71
„Elhagyatva állunk a föld szívéen...”.....	72
Jegyzetek egy Kálnoky-vershez.....	74
Az írás trópusi kalandora.....	77

„A kenyér az élet, a rózsa az élet értelme”	81
Kelta kalandorvilág és misztika	85
Az Arbiter és az „egyszeri szellemi tünemény”	87
Túl a félúton.....	90
III. EX.....	93
A városjárás kelleme.....	94
Azúr	97
Agenda: a hetvenes évek.....	100
Kis közép-európai határszél.....	103
Egyetlen köldökzsinóron	106
Agenda: a kilencvenes évek.....	108
Nyílt levél barátomhoz.....	111
Táncrend	113
A pedagógia mint szerelemgyerek	116
Evangelikus metodisták között Svájcban.....	119
coEUr.....	121
Iluska és az automata mosógép.....	123
U T Ó S Z Ó	
Nyitottság és elmélyülés	125

1954-ben születtem Dormádon, Heves megyében. Iskoláimat Egerben végeztem, ahol eddigi életem első felét töltöttem. Több mint két évtizede Borsod megyében, Szuhogyon élek, magyar-történelem szakos tanárként dolgozom.

Nagyjából nyolcéves korom óta írok, változó intenzitással. Kritikáim, kisesszéim, recenzióim, publicisztikai írásaim, riportjaim jelentek meg országos és vidéki napilapokban, folyóiratokban. (Napút, Új Ember, Polisz, Új Hevesi Napló, Partium, Várhely, stb.)

Mivel bölcs kollégámmal vallom, hogy maga az élet a legjobb időtöltés, ezt művelem a nap huszonnégy órájában. Ebbe természetesen belefér az olvasás, az írás is.

A többi meg úgymint kiderül.

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'László Tóth'.